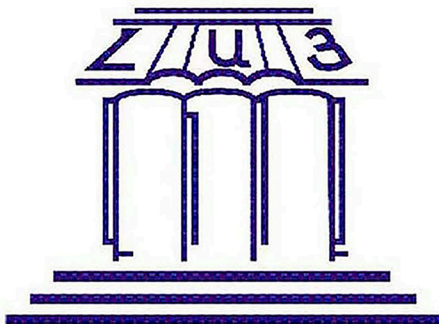

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Thompson

Thompson - Long
Pine

Light

491.99-3

4-50

1922

28 APR 2010

491.542-3

4-47

ԱՃԱՌԵԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՀԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

ՀԱՏՈՐ Բ.

ՎԵՆԵՏԻԿ

ՏՊԱՐԱՆ Ս. ՂԱԶԱՐ

1926

2

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

6.02.2013

5500

491-99-3

Ա-50

✓

49

ՀՐ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՀԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

ՀԱՏՈՐ Բ.

1007
8548

8327

2068

ՎԵՆԵՏԻԿ

ՏՊԱՐԱՆ Ս. ՂԱԶԱՐ

1922

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԵՓՐԵՄԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՎԿԱՅԻՅ ՄԻՋ

Եփրեմի վկայք Արեւելից, որուն թարգմանութիւնը Ոսկեդարէն է, արդէն մասամբ (?) ծանօթ էր Հայկազեան Բառարանի հեղինակներուն: Նոյնին մէկ մասը տպուած է Սոփերքի Ի հատորով. «Պատմութիւն վարուց սրբոյն Շմաւոնի եպիսկոպոսի և ճառ ի վկայսն արեւելից» (տպ. Վենետ. 1854): Վերջին անգամ ամբողջ գործը զանազան ձեռագիրներու համեմատութեամբ տըպագրութեան տուաւ ողբացեալն Գալուստ Տէր-Մկրտչեան: Գիրքը թէև ամբողջապէս տպուած է Էջմիածնի տպարանին մէջ, բայց մինչև այսօր հրատարակուած չէ¹: Այս աշխատութենէն օրինակ մը հեղինակը սիրալոյսով իմ տրամադրութեանս տակ դրած ըլլալով՝ հոս կը հաւաքեմ այն բոլոր նոր բառերը՝ որոնք Առձեռն Բառարանին ծանօթ չեն, կամ ըստ իս որեւէ բացատրութեան պէտք ունին:

1. Կը լսեմ թէ նորերս արդէն լոյս տեսած է: Նոյն անձին խնամքով լոյս տեսեր է նաև Շապհոյ Բազրատունւոյ նորագիւտ պատմութիւնը:

1. Երու

Եւ՝ զարիւնն ձեր, որ ներկեալ և չոգաւ, և ոչ երբն կրուաց՝ որ է անկողին նորա, կարէ լուանալ և սրբել զսպանումն ձեր, որով սեացաւ և եմուտ ի հող, և ոչ որդն կենդանի՝ որ է հանդերձ նորա, կարէ սպիտակացուցանել (էջ 54. նոյն ընթերցուածն ունի նաև Սոփերը, ի. էջ 103):

Թէ նշանակութեամբ և թէ ձեռով անստոյգ բառ մ'է կրուաց. ուղղականը ըլլալու է կրու կամ կրի, որոնց երկուքն ալ այլուստ անծանօթ են: Բառգիրը Երեմիայ (ա. տպ. Ս. Լիկոնա 1698, էջ 91, բ. տպ. էջ 126) ունի կրեաց «ծառ» ձև մը, որ ապահովաբար ասիկա ըլլալու է: Ըստ այսմ՝ կրը կրուաց կը նշանակէ «ծառի որդ»: Բայց որքան ստոյգ է Երեմիայի մեկնութիւնը: Նկատենք միայն որ կրը կրուաց և որդն կենդանի մերձաւորապէս հոմանիշ դարձուածներ են, ինչպէս նաև ամբողջ երկու նախադասութիւնները:

2. Կռոգպետ

Իսկ այր մի աւագ՝ անուն Պուսակ, որոյ աշտիճան իւր կռոգպետ կոչէր, որ Թարգ-

մանի գլուխ արուեստագիտաց արքունի (էջ 139. նոյն ձևն ունի նաև Սոփերը, էջ 47. Էջմիածնի A ձեռագիրը միայն ունի կռոգպետ):

Ուրեմն կռոգպետ «արհեստագետ» իրանեան բառ մ'է (բարդուած. կռոգ «արհեստաւոր» բառէն), որուն բուն պահլաւ ձևը յայտնի չէ:

3. Կտուր

Սոփն սղոց և սկսան սղոցել զմարմինսն և կտրեցին արարին վեց մասն և եղին զկտուրսն ի վեց կողով (էջ 154):

Կտուր բառը հոս կը նշանակէ «կտոր». այլուր այս իմաստով գործածուած չէ. կայ նաև կտուրք «կտրելու գործողութիւնը». հմմտ. վերոյիշեալ հատուածէն քիչ մը վեր. «վարեցին երկուս ցիցս միում և հարստեցին զոտան ընդ մի ցից և զգլուխն ընդ մի, որպէս օրէն է աշխարհի պրկել զոշխարսն ի կտուրս»:

4. Հաստի հարկանել

Չոտն հաստի հարին, գտեղի կալան և առաքինացան յամենայն տեղիս (էջ 37):

Հաստի հարկանել ոճը կը նշանակէ

«հաստատ կանգնիր»․ ասոր հետ համա-
րի հստակ կալ «հաստատ կանգնիր» Ոսկ-
ա. Թեա. էջ 459. «Թեպէտ և ոտքն ի
հաստի կայցեն, ցնորեալ աչքն ի խորոցն՝
ամենևին ի վայր զառածեալ անկանիցի»։

5. Ղուղակիլ

Ո՛չ միաբանեցուք, ո՛չ ղուղակիմք և
զկամս քո և զթագաւորին քո ո՛չ առ-
նեմք... Պաւղէ ղուղակեցաւ ի մեծութիւն
(էջ 192)։

Ուրիշ տեղ չկայ գործածուած դուղակիլ
բայ մը․ կայ միայն դուղակիլ «պահել,
պահպտիլ» (համա. նաև քիչ մը վերը՝
Մի՛ ղուղակեր ի բանս մոլութիւնդ. էջ
191)։ Նախորդ երկու հատուածներուն մէջ
դուղակիլ կը նշանակէ «համոզուիլ, ցան-
կանալ»։

6. Մերկառակ

Եւ մատնեցան յաւեր յանկարծակի և
եղև մերկառակ և կողոպուտ (էջ 35)։

Կը նշանակէ «մերկ և խայտառակ»։
ՆՃԲ և ԱԲ չունին այս բառը, որովհետեւ
իբրև առանձին բառեր կը կարդան՝ մերկ
առակ և կողոպուտ (Սոփերք, էջ 84)։

7. Յազազիլ

Եւ գաւազան անօրէն իշխանին... ահա
յազազեալ կայ ի մէջ մայրոյն և չէ ձեռն-
հաս միւսանգամ դաւարանալ (էջ 54. նոյն
ընթերցուածն ունի նաև Սոփերք, էջ 103)։

Յազազիլ կը նշանակէ «չորնալ»․ այ-
լուստ անձանթ է․ կար միայն ազազի
(Փիլոն), ազազեալ (Տիմոթ. Կուզ, էջ 278)։
Նոյն հեղինակը ունի նաև ազազանիլ
«ցամքիլ»․ Գետք անհունք նուազեցին և
եղեն մօտ յազազանել (էջ 42)։

8. Շօշիլ

Իսկ ի վերայ սրբոցն հոսէին թարախք
մարմնոյն յոյժ, զի շօշեալ տրորեալ էին
յանհնարին տանջանացն (էջ 222)։

Կը նշանակէ «լուծուիլ, քայքայուիլ,
մեռած մարմինն նեխիլ փտիլ»․ այս
բառը գիտէ ՆՃԲ շոշիլ ձևով և վկայու-
թեան կը բերէ Նիւա. կազմ. ուր կը գտնենք
շոշեալ, շոշեալ գրչութիւնները։ Բայց այս
երկուքն ալ սխալ են։ Բառը պէտք է
ուղղել շաշեալ, ինչպէս կը գտնենք գը-
րուած կնիք հաւատոյ, էջ 274՝ Նիւա-
ցիէն փոխառեալ նոյն հատուածին մէջ։
Առձ. Բառ. Արևելեան վկայից մէջ գտնե-

լով շօշեալ ձևը և չանդրադառնալով շօշեալ ձևին վրայ, իբր իրարմէ տարբեր բառեր կը դնէ շօշի «քայքայիլ», շօշի «նեղուիլ, չարչրկիլ»։ Երկուքը պէտք է միացնել իրարու՝ վերի ձևով։

9. Պարաժոյժ

Ո՛վ սկայազունը անուանիր... բարձունք քան զամենեպեան, որը ոչ կորաւ ցուցին զպարաժոյժն պարանոցս ընդ լծով անիծից մահու (էջ 17. Սոփերք էջ 66 ունի զպարոյրն պարանոցս)։ Վերջին ձևը կը յիշէ Առձ. Բառ. «կլորաձև, կլորութիւն» նշանակութեամբ, որ բաւական անճահ է։ Անշուշտ լաւագոյն ընթերցուածը պէտք է դնել պարաժոյժ կամ թերեւս ուղղելի տարաժոյժ՝ «տկար, անգօր, չղիմացող» նշանակութեամբ (տար և ժոյժ բառերէն բարդուած)։

10. Վաւարտ

Նո՛վաւ ազատ կանայք ապրեցան ի պէսպէս նկարագործ անօթոց և առ ի վաւարտան ստէպ ստէպ թօթափելոյ (Սոփերք էջ 51. Էջմիածնի տպագրութեան ընթերցուածը մոռցած հմ նշանակել)։

ՆՆԲ բառս կ'ուզէ կարգաւ զաւարտու. Զախջախ կը մեկնէ «ինչք, ստացուածք»։ Սոփերքի հրատարակիչը (էջ 158) կը համարէ պրս. ախորտ «որ է այտք և զգեղերեսել շպարել կանանց նշանակիցէ նկարագործ անօթովքն»։ Բայց պրս. ախորտ ո՛չ ձևով կը յարմարի և ոչ ալ նշանակութեամբ։ Բառին նշանակութիւնը կը մնայ անստոյգ։ Առձ. Բառ. բոլորովին ջնջած է զայն, անշուշտ գտնելով լաւագոյն ընթերցուած մը, որ կարծեմ թէ պիտի ըլլայ նաև Էջմիածնի հրատարակութեան մէջ։

11. Տնտղիլ

Ելցէ ճարպն յուռուցեալ և ի տնտղեալ ընդերացն, որ ուտէին զընտիրս պարարտաց (էջ 76. նոյն ընթերցուածն ունի նաև Սոփերք 133)։

Առձ. Բառ. գիտէ այս բառը և կը մեկնէ «ուռիլ»։ այս նշանակութիւնը ստոյգ է, ինչպէս կը հաստատէ Ոսկ. Կողոս. էջ 534. «Եւ նոցա ոգիք ջրգողեալք տնտղեալք տորոմեալք»։

12. Ի փետոս մտանել

Որոց հարքն յետս կացեալ էին և ազգատոհմն ի փետոս մտեալ ի գայթակղութիւն յօժարեցուցանէին (էջ 72. նոյն ընթերցուածն ունի նաև Սոփերք. էջ 129):

Ընդհանուր իմաստն այն է, թէ երանելի նահատակներուն հայրերը իրենց հաւատքը ուրացեր էին. դաւաճաներ էին նոյնպէս իրենց ազգականները, և հիմայ ալ իրենց հարազատները կը յորդորէին դառնալ. բայց ասոնք չլսեցին անոնց գայթակղիչ խօսքերը:

Սակայն չեմ կրնար այս ընդհանուր իմաստէն անդին անցնիլ և ի փետոս մտանել ոճին բուն նշանակութիւնը որոշել: Մի գուցէ պէտք է կարդալ ի միտս մտանել «մէկուն ուղեղը մտնել, համոզել»:

13. Քեշտ

Սյ քեշտ անմիտ և ոչ իմաստուն (էջ 168. երկու ձեռագիրներէն A ունի այ քեշտ, B այ քերտ. հրատարակիչը զրած է այ քեշտ, որ պէտք է հասկնալ այ քեշտ. Սոփերքի մէջ չկայ այս հատուածը:

Բառս այլուստ ծանօթ չէ. կայ պրս. کاش kašt «տգեղ և աղտեղի», որ թերևս

յարմարի յաջորդ անմիտ և ոչ իմաստուն բառերուն: Խօսքը ուղղուած է նահատակին:

14. Քորէշ

Կատարեացէ իբրև զքորէշ զկամս քո: Կացո՛ Տէր քորէշ ի տեղի քորիշի և հատո՛ բարկութիւն և չարութիւն մոլորեցուցչացն (էջ 74. նոյն ընթերցուածներն ունի նաև Սոփերք, էջ 131, միայն վերջին անգամ կը դնէ քորէշի՝ փոխանակ քորիշի):

Քորէշ բառին համար Սոփերքի հրատարակիչը (էջ 158) կը ծանօթագրէ թէ «Զբառս օտար և որպէս թուի ասորի, վարէ ուրեք և Ստեփանոս Ուռպելեան, և տայ զիմաստ հակարտ կամ հակառակ իշխանի»: Օրբելեանի այս հատուածն է. Կարգեցին ի տեղի նորա զայլ ոմն կաթողիկոս և լուծին զՎահան: Եւ այսպէս կեցեալ քաւրէշ ի տեղի քաւրէշի՝ Ստեփաննոս յԱնի և Վահան ի Վասպուրական (տպ. Էմինի, էջ 212): Երկուքին նմանութիւնը կատարեալ է. վերջինին մէջ յայտնի կ'երևայ որ բառը կը նշանակէ «կաթողիկոս, կրօնապետ». նոյն իմաստով առնելու է նաև առաջինին մէջ:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԶՈՒԱՆՇԻՐԻ ՎՐԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՁ

(տպ. վ. Ենեակի 1884)

Այս աշխատութիւնը՝ որ վրացերէնէ թարգմանուած է Ժ-ԺԳ. դարերուն, ծանօթ էր ՆՀԲ-ի հեղինակներուն, որոնք բառաքաղած են զայն: Զանազան պատճառներով առնուած չեն միայն երկու բառ, որոնց, ինչպէս նաև ուրիշ երկու բառերու վրայ, կ'ուզենք ընել մեր զիտողութիւնները:

1. Պասանիկ

Գնաց ընդ նմա և Ղունկիանոս կարօնացի և երթեալ ղիպեցան աւուրն խաչելութեան: Եւ իբրև պասանիկն պնդեաց զբեռնան, զմայր իլիոսի ընդոստոյց մասն մարգարէութեան՝ որ ի նմա (էջ 52):

ՆՀԲ և Առձեռն չգիտեն այս բառը: Պատմութեան հրատարակիչը կը հասկնայ

«դահիճ կամ բեռող» և կը հանէ յն. πασσαλίζω (որ և πασσαλεύω) «ցիցի զարնել» բայէն: Այս մեկնութիւնը ուղիղ չէ:

Կու գայ պհլ. pāsānīk «պահապան» ձևէ մը, որ պահուած է մանիքէական գրութեանց մէջ pasānīg ձևով. արմատն է pās, պրս. پس pās «պահ», որմէ և پاسبان pāsbān «գիշերապահ»: Նոյն բառը փոխառեալ է նաև վրացերէնի մէջ, համտ. ըստ Մառ ԾԾՈ 17,027 վրաց. պասանիկի (վարք Ս. Նունէի, ձձ. պասանիգի), պսւնակի (Պիղատոսի անվաւերականին մէջ) «պահապան», պսւնքանի «օգնական» (ըստ Զուպինովի բառարանի), պսւնաքի «ծառայ, սպասաւոր» (Սուլխան Օրբելիանի բառարանին մէջ):

2. Սեմիոր

Եղև ի նոսա ախտ սեմիորի (տպագրին մէջ սեմբորի, բայց ՆՀԲ ունի սեմիորի, որ աւելի ուղիղ է) և գիտացին թէ ի խաչէն է պատուհասն (էջ 108):

ՆՀԲ այս բառը կը համարէ անստոյգ. Զախշախեան և Առձեռնը չեն յիշեր. Brosset կը համարէ «dysenterie», իսկ վե. նեակեան հրատարակիչը հատուածը կը սրբագրէ «եղև ի նոսա ախտս իմն փորի»:

Ըստ իս պարզապէս տառադարձուած է յն. *συνφορή* (կամ *συνφορά*) բառէն՝ որ կը նշանակէ «զանազան հիւանդութիւններու հաւաքում, *réunion, rencontre de maladies*» (յն. *συν-φέρω* «հաւաքել» բայէն): Ըստ այսմ հայ ձեւը պէտք է ուղղել *սխմիրի*:

3. Սրահանգ

Այս բառին վրայ խօսած էի Հայերէն նոր բառերու շարքիս մէջ (Գլ. Թ), բերելով վարդանէն և Ուռհայեցիէն մէկ մէկ վկայութիւն և ըստ Առձեռնի ընդունելով պրահանգ «սրիկայ» նշանակութիւնը: Կը տեսնեմ որ այս նշանակութիւնը սխալ է, քանի որ Զուանշիւրի պատմութեան մէջ կը գտնեմ երրորդ վկայութիւն մը, ուր պրահանգ չի կրնար ունենալ այսպիսի գէշ իմաստ մը. Յաւուրսն յայնսսիկ գայ Մեւքեշան Սուլտանն... և թողեալ անդ աւերայ զՍրահանգն... Զկնի աւուրց եկն Սրահանգն (էջ 114):

Սրահանգ պրս. *سراهانگ sarâhang* կամ *سرهنگ sarhang* «յառաջընթաց զօրաց, բանակի գլխաւոր», բառն է (կազմուած *sar* գլուխ *ahang* բառերէն): Այս իմաստով գործածուած է յիշեալ երկու

վկայութեանց մէջ. նոյն բառն է դարձեալ այս երրորդ վկայութեան մէջ, ուր իբրեւ յատուկ անուն առնուած է:

4. Փրոտիտոսիկ

Եւ կացոյց ի վերայ երկրին պատրիկ՝ որ է աւագ, զայր մի Մակեդոնացի՝ Ազոն կոչեցեալ. տուեալ նմա զօրս հարիւր հազար, որք էին փրոտիտոսիկ քաջակորովք և բռնամարտիկք (էջ 20):

ՆՀԲ և Յռձեռնը չունին այս բառը: Պատմութեան հրատարակիչը կը համարէ յն. *προταχτός* «առաջնակարգ զինուոր» որ առ յոյնս յառաջնում գծի բանակին կարգէին»:

Այս մեկնութիւնը յարմար չէ. թէ՛ հայերէնի և թէ՛ վրացերէնի մէջ յն. *π* = պ տառը չէր կրնար շփոթուիլ մեր *փ* - ին հետ: Սակայն իացի նախատառէն՝ բառին մնացեալ մասն ալ համաձայն չէ առաջարկուած յոյն ձևին հետ:

Ըստ իս փրոտիտոսիկ խանգարեալ զրջութիւն մըն է և կը ներկայացնէ յն. *φρουρά* «պահպան զօրք, պահակ» բառին մէկ ածանցը. ինչ. *φρουρητός* «պահպանուած», *φρουρέω* «պահել, պահակ կանգնիլ, պաշտ-

նութիւն

պանել, զինւորական պաշտպանութեան տակ առնել» են:

Սխալը յառաջացած է նօտրագիր գրութեան մէջ չր և տ ձևերուն չափազանց նմանութենէն: Պէտք է կարգաւ փրօշրիտութիւն:

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՄԱՇՏՈՅԻ ՄԷՁ

ԾԱՆՈԹ. — Երկու տեսակ Մաշտոց ունինք. առաջինը, որ կը կոչուի պարզապէս Մաշտոց կամ Փոքր Մաշտոց, կը պարունակէ հասարակ կեանքի մէջ պատահող սովորական արարողութիւնները, ինչպէս Մկրտութիւն, Պսակ, Թաղում են: Երկրորդը՝ որ կը կոչուի Մեծ կամ Մայր Մաշտոց, այս բոլորին հետ կը պարունակէ նաև մի քանի ուրիշ ոչ-սովորական արարողութիւններ, ինչպէս՝ Քահանայի ձեռնադրութիւն, Թաղում են: Փոքր Մաշտոցը շատ անգամ տպուած է. վերջին և մաքուր տպագրութիւն մ'է Էջմիածնի 1894 թուի տիպը. ընդհակառակը Մայր Մաշտոցը քիչ անգամ տպուած է և եղած օրինակներն ալ շատ հազուագիւտ են:

Այստեղ կը հաւաքեմ Մաշտոցի բոլոր այն բառերը՝ որոնք չկան Առձեռնի մէջ:

Գործածած եմ Էջմիածնի 1894 թուի փոքր Մաշտոցը (զոր կը համառոտագրեմ Մաշտ.) և երկու Մեծ Մաշտոց, տպ. Պօլիս 1714 և 1807. (առաջինը կը համառոտագրեմ Մ. Մաշտ. 1714, իսկ երկրորդը՝ պարզապէս Մ. Մաշտ.):

Փոքր Մաշտոցը ամբողջապէս կը պարունակուի Մայր Մաշտոցին մէջ. բայց որովհետև այս վերջինը շատ հազուադէպ է, ուստի վկայութիւնները մէջ կը բերեմ փոքր Մաշտոցէն: Բայց Մեծ Մաշտոցներն ալ իրարմէ զանազանութիւն ունին. զըլխաւոր զանազանութիւնը կը կայանայ աղօթքներուն մէջ, որոնք մէկուն մէջ աւելի երկար, միւսին մէջ կըճատ ձևով են: Կան նաև արարողութեանց մէջ տարբերութիւններ: Այսպէս օրինակ՝ Մ. Մաշտ. 1714 ունի Ոսկալուայի կարգը, որուն համար կ'ըսէ թէ Եփրեմ Խուրիէն թարգմանեց «մեծ դիտապետն Հայոց Գրիգորիս Վրկայասէրն» (էջ 550). բայց այս կարգը ամբողջապէս կը պակսի 1807-ի տպագրութեան մէջ: Այս պատճառով է ահա որ կարգացած եմ նաև Մ. Մաշտ. 1714 տիպը և ուր որ յաւելուածներ կան և այս յաւելուածներուն մէջ նոր բառեր կան՝ քաղած և հոս զրած եմ:

Արեղայացու «արեղայ ըլլալու կոչուած

անձը» . իսկ զարեղայացուն որ յօժարի իւր կամօքն, ի քսան ամին զչուխայն հագնի և ի մսոյ և ի գինւոյ կտրի. Մ. Մաշտ. 343 ա: — Նոյնը արեղացու ձևով կանոնագրերի մէջ, տպ. թիֆլիս 1914, էջ 187. Որ արեղացու է, ի 20 [ամին] չուխա ագանի:

Աղաւեան «աղանիի ձև ունեցող» . Եպիսկոպոսն առցէ ի սեղանոյն զաղաւեանն տուփ մեռոնին և հեղցէ ի գագաթն սեղանոյն. Մ. Մաշտ. 173 ա:

Ամբիճք «Թաղման նախորդ և յաջորդ օրերը՝ մեռելին վրայ կատարուած կարգը» . Գան ի միւսում աւուր առաւօտեան ի գերեզման և ասան զամբիճսն ի բուն. Մաշտ. 543. — Բառս յառաջացած է նոյն արարողութեան ժամանակ կարգացուած առաջին սաղմոսին առաջին տողէն՝ որ է «Երանեալ են ամբիճք ի ճանապարհի և ոյր գնան յօրէնս Տեառն» : Հայերէնի մէջ շատ անգամ աղօթքի մը կամ երգի մը առաջին բառը վերնագրի տեղ կը ծառայէ. ինչպէս՝ Եկեցցէ, Հաւատամք, Փառք ի բարձունս, Այսօր դաս, Գոհանամք, Նորաստեղծեալ, Խորհուրդ խորին, Նայեաց սիրով ևն: Ճշմարիտ է թէ վերի արարողութեան մէջ առաջին բառն է Երանեալ, բայց որովհետև Երանեալ ըսելով կը հասկցուի «Երանեալ

է այր որ ոչ զնաց» սաղմոսը (և Հեգարանը), ուստի պատշաճ համարուած է հոս երկրորդ բառը առնելու: Թէ Ամբիծը ոչ թէ յատկապէս մեռելի կարգը, այլ նոյն Սաղմոսը կը նշանակէ՝ յայտնի է անկէ որ նոյնը կը գտնենք նաև ուրիշ արարողութեանց մէջ. այսպէս, օրինակ՝ Հաղորդ տալու կանոնին մէջ՝ Եւ ապա ասէ զամբիծսն ի բուն (Մ. Մաշտ. 35 ա), Աւագ սարկաւագի ձեռնադրութեան կանոնին մէջ՝ Ապա առեն զամբիծքն ի բուն (Մ. Մաշտ. էջ 245 բ), Աղուհացից Խաղաղական ժամու ժամերգութեան մէջ՝ Յաւուրս աղուհացից աստ ասի ամբիծքն, իսկ յայլ աւուրս Հայր մեր (Ժամագիրք, տպ. Վրդպատ. 1903. էջ 820):

Ամպափարատ «ամպերը փարատուած, անամպ». Միտք ձեր խառնակեալ և պղտորեալ՝ ամպափարատ պարզ երկնից եղինքն նմանեալ. Մ. Մաշտ. 226 բ:

Աօրսահարոյրէն «ամօթ, ամչնալը». Թողցէ զմեղս ձեր՝ զորս գործեալ իցէք... զկամայ, զգիտութեան և զանգիտութեան, ի մոռացմանէ և յամօթահարութենէ. Մ. Մաշտ. 226 բ:

Այգոյց «Թաղման երկրորդ առաւօտը՝ մեռելին վրայ կատարուած կարգը». Մեծի Այգոցն է. Շարականն այգոցինն է.

Մաշտ. 561-585. (բառարաններուն մէջ կայ այցոյց «վաղը», բայց այս առումը նշանակուած չէ):

Անպարտաւորելի «որ մեղաւոր չի կրնար համարուիլ». Որ անպարտաւորելիդ էիր՝ պարտաւորեցար, զի զմեղս կողածնին չարաւնօք քո բարձցես. Մ. Մաշտ. 384 ա:

Աշխարհակոծ «աշխարհին ողբ ու կոծ պատճառող». Ընկալ զհոգի ծառայիս քոյ, որ ելից զժամանակ պանդխտութեան նըշդեհութեան իւրոյ ի վերայ երկրի և ընկալաւ զլուծումն յերկրաւոր աշխատութեանցս և յաշխարհակոծ պատրողական խաբէութեանցս. Մ. Մաշտ. 353 ա:

Աշխարհակոծ «աշխարհ խեղդող». Ընկալաւ զլուծումն յաշխատութեանց և յաշխարհահեղձ պատրողական խաբէութեանց. Մաշտ. 466 (նախորդին հետ նոյն է և անոր տարբեր ակը կը ներկայացնէ):

Առանձնակացոյրէն «մինակ կենալը, մենակեցութիւն». Ուսուցանէ նմա զլուծութիւն լեզուի և զառանձնակացութիւն. Մ. Մաշտ. 340 բ:

Աստուածահրաւեր «Աստուծմէ հրաւերուած». Զժամանեալս յաստուածահրաւեր կոչմունս ի կարգ քահանայութեան. Մ. Մաշտ. 270 ա:

Արդարափատակ «արդար վաստակով

ապրող, անարդար շահ չփնտռող» Պատուիրել նմա (նորաւարտ աշակերտին) լինել ճշմարտախօս, արդարավաստակ, իրաւակշիռ. Մաշտ. 688:

Արեւակցութիւն «ազգականութիւն». Թոռին թոռնոր է չորրորդ, որ լինի եօթներորդ և եզր արեւակցութեան. Մ. Մաշտ. 228 ա:

Գաւազանակիր «եպիսկոպոսին գաւազանը բռնած տանող անձը». Եւ զկնի մեռնակրին երթիցէ եպիսկոպոսն, ունելով ի ձեռին զմասնաւորսն՝ լի մեռնաւ սրբով. և զկնի նորին երթիցեն գաւազանակիրն և այլքն՝ քչոցօք. Մ. Մաշտ. 174 բ. Եւ ինքն եպիսկոպոսն առեալ զբուրվառն... և զգաւազանակիրն. Մ. Մաշտ. 184 ա:

Գերասիմեան «շատ հանճարեղ». Յորինեալ սրբոյն Գրիգորի Տաթևացւոյ մեծի վարդապետի՝ գերահանճար հոգևորի. Մ. Մաշտ. 281 ա:

Գերեզմանօրհներ «մեռելին գերեզմանը օրհնելու կարգը». Աստի ասի գերեզմանօրհնէք. Մաշտ. 760 (տպուած է սխալմամբ իբրեւ երկու բառ. պէտք է միացնել իբրեւ բարդ բառ):

Գոգնոց «փէշտիմալ». Վեցերորդն է զոգնոց սեղանոյն, իսկ եօթներորդն է սրփոցն, զոր ի ներքոյ սկհոյն սփռեն. Մ.

Մաշտ. 176 բ. Կանոն՝ եկեղեցւոյ զգեստ օրհնելոյ, այսինքն շապիկ, ուրար, վակաս, շուրջառ, զոգնոց և զայլս. Մ. Մաշտ. 216 բ:

Գոյափոխել «հացն ու զինին Գրիստոսի մարմինն ու արեան փոխուիլը». Գոյափոխեցի յանապական և ի պատուական մարմին և արին միածնի քո Յիսուսի Քրիստոսի. Մ. Մաշտ. 177 բ:

Գորիշորայ «պատառն ի վերայ որոյ դնի սուրբ նշխարն ի պատարագելն». Յամանն՝ յորում զգորփուրայն լուանաս, մի՛ ինչ այլ մերձեցի. Մ. Մաշտ. 243 ա: (Այս բառը ունին Հին Հայկ. և Զախլ. բառ. իբրեւ փոխառութիւն լատ. corpora-lis հոմանիշէն):

Դռնապանօրհներ «դռնապանի պաշտօն, յատկապէս եկեղեցւոյ դռնապանի, որ է եկեղեցական առաջին աստիճանը». Առաջին կարգ աստիճանի դռնապանութեան. Որ հրաւիրեցաւ ի պաշտօն դռնապանութեան. Մ. Մաշտ. 237 ա:

Եկեղեցաշէն «եկեղեցին շինել տուող բարերարը». Եպիսկոպոսն առցէ ընդ իւր զեկեղեցաշէնն և զճարտարապետն. Եկեղեցաշէնն և ճարտարապետն ըստ ամենայն հանգամանացն ըստ արժանւոյն. հանդերձ եկեղեցաշինաւն և իշխանօք և ժողովրդ-

դովը և ճարտարապետան և նորին գործաւորօքն. Մ. Մաշտ. 156 ա:

Եղեմնածին « եղեամ յառաջ բերող կամ եղեամէ յառաջացած ». Հողմն խորշակի կամ եղեմնածին սառնամանեաց դառնութիւն. Մ. Մաշտ. 212 բ:

Երդմեցուցչութիւն « եկեղեցական երրորդ աստիճանը, երդուեցնողի պաշտօնը ». Երրորդ կարգ աստիճանի երդմեցուցչութեան. Տուր զօրութիւն ծառայիս քո յայս գործ երդմեցուցչութեան՝ յոր ձեռնադրի. Մ. Մաշտ. 238 բ. 239 ա:

Երեսպաշտ « մարդահաճ, կեղծաւոր ». Մի՛ առնուլ կաշառս և մի՛ երեսպաշտ լինիցին. Մ. Մաշտ. 337 ա:

Եօթնպսակ « եօթնիցս պսակեալ ». ճշգրտագեղ ի տիպ զանազան, եօթնպսակ շնորհօք պերճական. Մ. Մաշտ. 278 բ (Գանձ):

Եօթնօրեայք « մահուան եօթներորդ օրը՝ մեռելին վրայ կատարուած կարգը ». (կանոն) մեծի եօթնօրէիցն. Մաշտ. 586-598. (բառարանները գիտեն եօթնօրեայ ածականը, բայց այս ձեւը չունին):

Խաչահանգիստ « խաչալուայ, ջուր օրհնելը ». կանոն խաչալուայ առնելոյ որ կոչի խաչահանգիստ. Մաշտ. 301:

Խաչխաչ « խաչանիշ դրօշ. եկեղեցական

զարդ մը ». Գնան քահանայք ի տուն մեռելոյն շուրջառաւ, խաչիւ, խաչվառաւ, բուրվառաւ և մոմեղինօք. Մաշտ. 441:

Խարտափրակ « կրօնաւոր ձեռնադրուող անձին օժանդակը ». Եւ սարկաւագն կամ խարտափրակն ածէ զնուիրեալն առ եպիսկոպոսն. Մ. Մաշտ. 237. տես նաև 240 բ. 242 ա. ևն: — Բառս առանձնապէս կը յիշէ Զախը. իսկ ՆՀԲ թէ և առանձին չունի, բայց կը դնէ թղթապահ բառին տակ, իբրեւ փոխառութիւն յն. χαρτοφύλακ « դիւանապետ, թղթապահ » բառէն:

Կաղկիտեսի « ծաղկի նման տեսքով ». Զուարթասաղարթ, ծաղկեայտեսիլ (!) և հսկայածե անձամբքս. Մ. Մաշտ. 24 ա:

Կատարեակազմ « կատարեալ կազմով, ո՛չ պակասաւոր ». Զմի մարմին կատարելակազմ՝ զմարդոյ կամ զանասնոյ՝ ո՛չ ոք կարէ յերկուս հատանել. Մ. Մաշտ. 231 բ:

Կիսատարկաւորութիւն « սարկաւագութեան երկրորդական աստիճանը ». Հինգերորդ կարգ աստիճանի կիսատարկաւորութեան. Մ. Մաշտ. 240 բ:

Հալաօրհնէք « պսակի նախնական կարգը, այն է նորապսակներուն զգեստները օրհնել ». Մաշտ. 121-4 (տպուած է սրբալմամբ իբր երկու բառ):

Հաւեստարարոյ « համեստ բարբով,

պարկեշտ»։ Պարզեա՛ սոցա, Տէր, զա-
ռողջ կեանս, զառաքինի վարս և զհամես-
տաբարոյ երջանկութիւնս։ Մաշտ. 705։

Հառօրհնէք « եկեղեցւոյն ընծայաբե-
րուած թռչունները օրհնելու կարգը»։ Կա-
նոն Հաւօրհնէքի. Մ. Մաշտ. 89 բ. (սը-
խալմամբ տպուած է իբրեւ երկու բառ)։

Հերետիկոսապետ « հերձուածողներուն
գլուխն ու պաշտպանը»։ Եւ մեք աղօթիւք
խնդրեմք յաստուծոյ՝ ընկճել զհերետիկո-
սապետն սատանայ. Մ. Մաշտ. 169 բ։

Հոգեւորեցուցանել « հոգեւոր կամ կրօ-
նական արժէք տալ, սրբազործել»։ Առ
ի սրբել և հոգեւորեցուցանել զմարմնաւոր
գործս ճարտարապետին փորուածոցն. Մ.
Մաշտ. 157 բ։

Զայնարար « ձայնը լսուած, լսուելու
արժանի եղած»։ Զնոյեանն նաւահանգիստ
դադարման ալեաց՝ ոգեվէրն խաղաղացեալ
վրդովմանց, խորհրդակիր և ձայնալուր,
արժանաւորեալ արթնացեալ սրբութեամբ.
Մ. մաշտ. 274 բ։

Ղեկարափ « ղեկը ինկած՝ կորսուած»։
Եղաք նաւարեկ ու ղեկաթափ և խոնարհե-
ցաւ կայմն նաւավարին. Մ. մաշտ. 1714,
էջ 386։

Ճկոյրամայր « մատնեմատ (որ ճկոյթին
բոլն է և անոր մայրը կը համարուի)»։

Եւ ապա զմատանին ղնէ ի չորրորդ մա-
տըն (ճկոյթամայր) աջոյ ձեռին հարսին.
Մաշտ. 119։

Ճշգրտագեղ « ճիշդ նման և գեղեցիկ նը-
կարուած»։ Ոմն ծաղկող և պատկերահան,
ճշգրտագեղ ի տիպ զանազան. Մ. Մաշտ.
278 բ (Գանձ)։

Մահակապ « մահը կապած»։ Զմահ նո-
ցա զժնեայ մահակապ առեալ Բանդ, կապ
առեալ դադարեցուցանէ ի կէտ. Մ. Մաշտ.
1714. էջ 441. հմմտ. Եղիշ. չբչր. 247.
« ի բազում տեղիս բազում անգամ զմահ
կապէր»։

Մաւնատուփ « Հաղորդութիւնը պահելու
աման, որ քահանան ծանր հիւանդին բով
տանելով՝ անոր մէջէն հաղորդութիւն կու
տայ»։ այս իմաստով կը գործածուի բառս
հիմայ, բայց «մեռոնի աման» մտքով է
Մ. Մաշտ. 174 բ. Եւ զկնի մեռոնակրին
երթիցէ եպիսկոպոսն, ունելով ի ձեռին
զմասնատուփն՝ լի մեռոնաւ սրբով»։ Հմմտ.
յաջորդը։

Միտոնատուփ « մեռոն պահելու փոքր
տուփ»։ Ապա ընու քահանայն զսուրբ
իւղն ի միւտոնատուփն և ասէ շարական.
Մաշտ. 65։

Մորմոքալից « կսկծանքով լի»։ Զտա-
րակուանսն մեղաւորացն որ ի կայանս

հոգւոցն և զմորմոքալից փոշեմանութիւն նոցա. Մ. Մաշտ. 339 ա:

Նշանօրհնէք «նշանադրութեան կարգը». Մաշտ. 106-120:

Նոյնագարդ «նոյնպիսի զարդերով զարդարուած». Եւ որ զարդարեաց զէակս ամենայն պէսպէս գեղապանծութեամբ, նոյնագարդ պայծառութեամբ հրաշագարդ գեսցէ զքեզ. Մ. Մաշտ. 254 բ:

Նորատիպ «նոր տպագրուած». Ընկալ և այժմ գնորատիպ զիրս զայս ի ձեռաց մերոց. Մաշտ. 384. (նորակերտ բառ՝ որ ԼՂմիածնի հրատարակիչները մտցուցած են Մաշտոցին մէջ):

Շորեղեն «լաթէ շինուած». Զի և այս նիւթս շորեղէն արժանի լիցի սպասու եւ կեղեցւոյ քում սրբոյ. Մ. Մաշտ. 216 բ:

Ոգևիւք «հոգին վիրաւորող». վկայութիւնը տես Զայնարոյ:

Ողորմաբուն «բնապէս ողորմած» (!) Աղիք և սիրտք ձեր զազանացեալ և քարացեալ՝ եղիցին որպէս զգառանցն հեզոց և որպէս զողորմաբուն արդարոցն՝ հեզացեալ և կակղացեալ. Մ. Մաշտ. 226 բ:

Պայծառաշոր «փառաւոր, պայծառ և շքեղ». Զգեստաւորեն զեպիսկոպոսն պայծառաշոր զգեստուքն. Մ. Մաշտ. 244 ա:

Պայծառափայլի «պայծառութեամբ փայ-

լիլ». Պայծառափայլեցաւ շնորհս այս առ մեծ մարգարէն Մովսէս. Մ. Մաշտ. 335 բ:

Սաղարարախար «տերեւներով կարուած». Երկոսեան ճաշակելով մերկացան, պատեալ տերեւախիտ սաղարթակար. Մ. Մաշտ. 1714, էջ 441:

Սաղարարախարաւ «տերեւներով կարկուտած». Եւ սաղարթակարկատ տերեւովն հայթայթին ծածկեալ զմերկութիւն ամօթալի. Մ. Մաշտ. 1714, էջ 621:

Սպիտակակերպ «սպիտակ տեսքով». ի լուսափետուր սպիտակակերպ երամս աղանեաց. Մաշտ. 623 (ՅՃԽ):

Սփռոց «բանի մը տակ փռելու լաթ». վկայութիւնը տես գոգնոց:

Վարդազեղ «վարդի պէս գեղեցիկ». Բազմերանգ, ազգի ազգի գունովք, ծառովք և ծաղկամբք, բուսովք և տնկովք, վարդազեղ, կարմրափայլ զարդարես. Մ. Մաշտ. 24 ա:

Վերադասիլ «վերը դասուիլ, վերը դասաւորուիլ». Շնորհեա նմա ընդ երջանիկ հայրապետացն վերադասիլ. Մ. Մաշտ. 363 բ:

Վերածննդարիւն «վերածնութիւն». Կանոն Աւագան օրհնելոյ՝ որ ունի զկարգ փրկութեան և յաստուածային շնորհս վերածննդութեան. Մ. Մաշտ. 189 բ:

վերակրկնել « նորէն կրկնել » . կրկնեացեն և վերակրկնեացեն ըստ առաջնոյն ամբողջապէս . Մ . Մաշտ . 157 բ :

Վերապատուիլ « փառաւորութիւլ , մեծարուիլ » . Շնորհեա՛ սմա յարդար դատաւորութեան քում ընդ Պետրոսեան աթոռակցութեանցն վերապատուիլ . Մ . Մաշտ . 369 բ :

Վիժան « վիժուած սաղմը . avorton » . Երանի թէ իբրեւ զվիժանն էի , որ աննկար կորեաւ և ոչ ետես զլոյս . Մ . Մաշտ . 1714 , էջ 391 :

Վիժակիր տե՛ս ֆարակիր . Եւ թողեալ զայն ի գիրկս վիժակրին , զայ անտի առ քարն . Մ . Մաշտ . 159 ա :

Վճռահատել « վճռել , վճիռ կտրել » . Եւ յաւարտ ընտրութեանն՝ մինչև վճռահատեացեն և զեզերս տեղոյն նշանակեացեն . Մ . Մաշտ . 155 ա :

Տարեմուտ « տարեկից » . Կանոն մեծի եօթն աւուր կամ քառասնօրեայ և կամ տարեմուտ կատարելոյ . Մաշտ . 585 . (Բառաբանները կը նշանակեն միայն « Կաղանդ , Սմանոր , Նոր տարի » նշանակութեամբ) :

Տեառնափայլ « աստուածային փայլով » . Եւ հաճոյական մաղթանօք՝ ընդ Եղիայի արժանաւորիլ աստուածային և տեառնափայլ երեւմանն . Մ . Մաշտ . 274 բ :

Տնօրհնէք « Ծնունդին և Զատկին տուն օրհնելու արարողութիւնը » . Տնօրհնէք ի սուրբ Ծննդեան . Մաշտ . 836 : Տնօրհնէք ի սուրբ Զատկի . Մաշտ . 847 :

Տպագիտնափայլ « տպագիտն քարին պէս փայլուն » . Զյականց շափուղայս տպագիտնափայլս . Մ . մաշտ . 24 ա :

Յրտածեմ « ցուրտէն ծեծուած , ցրտահար » . Եւ փոխանակ ցրտածեմ և բուկազնաց լինելոյ . Մ . մաշտ . 1714 , էջ 624 :

Փարստել « սրբել , մաքրել » . Կանոն փարստելոյ զտուն նորածին մանկանց . Մաշտ . 321 : (Այս նոր առումները կը գտնուին նաև գաւառականներուն մէջ , հմմտ . վն . « թոնիրին մէջը լաթով մը սրբել՝ մաքրել » , Նխ . ծնունդէն յետոյ տղոցկանին տունը օրհնել) :

Փոյլակակի « զղջալ » . Յաղթահարեալ ի բնութենէն՝ անկանի ի մեղս և սխալեալ փոշիմանի . Մ . մաշտ . 252 ա . Մի գոցէ սխալեալ իցէ և փոշեմանեալ , (ե-ով) . Մ . մաշտ . 341 բ :

Փորոշար « ժամարարին փորին կապելու տեսակ մը զարդարուն զօտի » . Եւ զկնի առնու զփորուրար մի ժամարարի կարմիր և արկցէ ի վերայ շապկին ուղղակի . Մ . մաշտ . 190 բ :

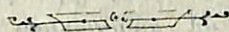
Քարակիր (որ և վիմակիր) « եկեղեցւոյ հիմնարկութեան ժամանակ օծելի հիմնաքարերը կրող անձը »։ Եւ տայ զիւրաքանչիւրսն ի գիրկս ի ժառանգաւորացն եկեղեցւոյ՝ ըստ պատուոյն պատշաճի՝ քարակիր պատրաստեցելոցն յինքենէ։ Մ. մաշտ. 158 ա. նոյնը նաեւ էջ 159, 164։

Քեզահաճոյ « քեզի հաճելի »։ Լինել ինքն իբրեւ զմի ի քեզահաճոյ և ի բարեվաստակ արանց։ Մաշտ. 698։

Քնոտ « քնկոտ, շատ քնացող »։ Ձի թէ տգէտ է կամ թերեհաւատ, կամ ծոյլ է և քնոտ, կամ ազահ է և արծաթասէր։ Մ. մաշտ. 342 բ։

Քոյինատունկ « քու տնկած »։ Ի քոյինատունկ զուարթասաղարթ դրախտին փափկութեան եղեալ։ Մ. մաշտ. 23 բ։

Քրիստոնեաձին « քրիստոնեաներ ծնուցանող »։ Աւազանն սուրբ՝ իբրեւ որովայն քրիստոնեաձին համարեալ է նմա։ Մ. մաշտ. 189 բ։

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՀԱՇՈՑԻ ՄԷՁ

(տպ. Վրշատ. 1872)

ԽԱՆՈԹ. — Ճաշոցը կը պարունակէ իւրաքանչիւր օր եկեղեցւոյ մէջ կարդալու ընթերցուածները Աւետարանէն, Առաքելոց թղթերէն, Մարգարէութիւններէն. ևն։ Ըստ այսմ՝ գրքին ամենամեծ մասը անփոփոխ արտադրութիւն է Հին և Նոր Կտակարաններէն։ Ասկէ զատ կան Տօնացոյցէն առնուած մասեր՝ որոնք կը ցուցնեն իւրաքանչիւր օրուան ժամապաշտութեան կարգը և մանրատառ տպուած են ընթերցուածներէն յետոյ։ Կան նոյնպէս մէկ քանի հայրապետական գրուածներ՝ որոնք են. 1. Բարսղի Կեսարացւոյ՝ Օրհնութիւն ջրոյ (էջ 14-18). 2. Ջրօրհնեաց տաղեր՝ Յովհաննէս Պլուզի, Սորեկ Կոստանդեայ, Գրիգոր Կաթողիկոսի և Այսօր ձայնն հայրական (էջ 18-20). 3. Աւագ Եւ. օրուան Աղօթք սրբոյն Բարսղի (էջ 193-6). 4.

Աղօթք օրհնութեան ի վերայ ապաշխարողաց (էջ 196-199). 5. Սրբոյն Բարսղի « Լուարո՛ւք ինձ, որդեակք » (էջ 203-5). 6. Աղօթք Ունալուայի՝ արարեալ Սրբոյն Եփրեմի և թարգմանեալ Գրիգորի վկայասիրի (էջ 205-6). 7. Յովհաննու Պլուզի բան վասն սիրոյ (էջ 208-9). 8. Գանձ և տաղ ունալուայի (էջ 210-211). 9. Աղօթք ի վերայ իւղոյն և ջրոյն (էջ 212-4). 10. Կտակ չարչարանաց (էջ 227-232). 11. Թուղթ Կիրդի եպիսկոպոսի Երուսաղէմայ՝ առ Կոստանդիանոս թագաւորն, վասն երեւոյ նշանի սրբոյ խաչին յերկնից (էջ 368-370). 12. Աղօթք սրբոյն Յովհաննու Ոսկեբերանի ասացեալ ի Ս. Երրորդութիւնն (էջ 459-62). 13. Ներսիսի Լամբրոնացոյ Ներբող ի Գալուստ ամենասուրբ Հոգւոյն Աստուծոյ (էջ 466-474). 14. Սրբոյն Եղիշէի վարդապետին վասն Այլակերպութեանն Քրիստոսի (էջ 549-556). 15. Աղօթք Ներսիսի հայրապետին վասն օրհնութեան խաղողոյ (էջ 595-7):

Կարդալով այս բոլոր գրութիւնները ուշադիր կերպով՝ կը գտնեմ հետեւեալ հայերէն բառերը՝ որոնք առնուած չեն Առձեռնի մէջ:

Ամենակեցուցանող «ամէնքը ապրեցնող».
Միոյ Աստուածութեանն անեղանելոյ...

ամենակեցուցանողի, անմահի. (էջ 196 ա):

Ամօթալիք «ամօթալից».
Զանայր ծածկել զամօթալիք զմերկութիւնն պատառատուն տերևովն (էջ 193 բ):

Առատարոյս «առատ բուսնող».
Տացէ առատարոյս բարիս՝ աստ և ի հանդերձելումն (էջ 199 ա):

Գանձապետ «գանձատան վերակացու».
Ետ քեզ զօրութիւն յարուցանելոյ զմեռեալս և գանձապետ արար զքեզ (էջ 227 բ):

Գեղազանդիւն «գեղեցկութիւն».
Փառազարդ և լուսազգեաց գեղազանութեամբ, երևակի և պայծառ տեսակաւ (էջ 550 ա):

Եղեմնածին «եղեամէ յառաջացած կամ եղեամ յառաջ բերող».
Զմարախ, զջրեակ, զսառն եղեմնածին և զամենայն ցաւս (էջ 198 բ):

Զուարճազեղ «ուրախացնող գեղեցկութեամբ».
Այ զուարճազեղ տեսիլ կուսածին, դու թարշամեցար ըստ պասքեալ վարդին (էջ 231 բ):

Ժամակոյ «ժամահար, ժամ կանչող».
Օրհնեսցէ Տէր Աստուած զժամակոյ քաղաքիս մերոյ, զի որպէս ձայն հրեշտակապետի յաղթող է առ ի զարթուցանել զննջեցեալս ի մահահանգիստ քնոյ (էջ 198 բ):

Լուսկացորիւն «լուս մնալը»։ Եւ փոխանակ լուսկացութեան ձերոյ՝ անթառամ պսակօք զարդարեացէ զձեզ (էջ 199 ա)։

Ծարաւակրութիւն «ծարաւ քաշելը, ծարաւէն նեղուիլը»։ Եւ փոխանակ ժուժկալութեան ծարաւակրութեան ձերոյ՝ յանմահական աղբերէն տացէ ձեզ ըմպել ջուր (էջ 199 ա)։

Կենդանաւորութիւն «կենդանի ստեղծուիլ, կենդանանալ»։ Կորուսեալ ճաշակմամբ պտղոյն և մահացեալ՝ վերստին ի սոյն ժամու դարձեալ կենդանաստեղծի Հոգւոյդ սրբոյ իջմամբ (էջ 459 բ)։

Կոշտակ «կոշտ ու կոպիտ բան մը դառնալ»։ Ո՛չ կոշտացեալ և խոշորացեալ (էր) մարմին (Յիսուսի) (էջ 227 բ)։

Հարկաւորի «պէտք գալ, պէտք ըլլալ»։ Եթէ ըստ ցուցանելոյ տարեգրոյն՝ չորրորդ կիւրակէ հարկաւորեացի (էջ 43 բ և 583 բ)։ Եթէ հինգերորդ ևս հարկաւորեացի... եթէ վեցերորդ կիւրակէ հարկաւորեացի (էջ 583 բ)։

Ոչորակայ «Ծնունդէն յետոյ ութ օրուան միջոցը»։ Յետ ութօրեիցն տօնք եթէ տօնիցին՝ սոքա են (էջ 43 բ)։ Առձեռնը գիտէ միայն իբր ամական և այս առումը չի նշանակել, ժողովրդական լեզուին մէջ գործածական է ոչորեկը ձեռով։

Զրահեղձութիւն «ջուրի մէջ խեղդուիլը»։ Պահեա՛, Տէր, ... ի գլորմանէ, յրնկղմանէ, ի հրկիզութենէ, ի ջրահեղձութենէ (էջ 555 բ)։

Վարդեղե «վարդէ շինուած, վարդէ քաշուած»։ Զարդարեացեն զնա ռեհանով և վարդեղէն ջրով (այն է՝ վարդաջրով) (էջ 632 բ)։

Վերստի «նորէն մաքրուիլ»։ Որ ջուր՝ քո ստեղծուած, ծով՝ քո արարած, որպէս զկարօտ խնդրես վերասրբիլ (էջ 19 ա)։

Տղայամտութիւն «տղի խելք ունենալը, անմտութիւն»։ Վասն որոյ դու զտղայամտութիւն նոցա՝ նախ նշանօք և սքանչելեօք զարմացո՛ (էջ 471)։

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

ՀԱՅԵՐԻՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՇԱՊՈՒՀ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻՈՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՁ

(տպ. Էջմիածին 1921)

Մեր հին մատենագիրները առհասարակ կրօնաւոր եղած են և անոնց գրական լեզուն միշտ գրաբարը եղած է՝ իբրև եկեղեցական լեզու։ Միակ անձը՝ որ այս երկու կողմերով բացառութիւն կը կազմէ, Շապուհ Բագրատունին է։ Ասիկա Աշոտ Ապիհրապատի որդին էր, հետեաբար իշխանական ծագումէ, և չընդունեց կրօնական կոչումը. գրեց Բագրատունեաց սկզբնաւորութեան պատմութիւնը, բայց փոխանակ ժամանակի սովորութեամբ գրաբար գրելու, ձեռք առաւ այն ատենուան ժողովրդական բարբառը։ Իր գիրքը հասած չէ մեզի, բայց իր մասին տեղեկութիւն կու տան ժամանակակից և յաջորդ պատմագիրները, գլխաւորապէս Յովհ. Կաթ. Պատմաբան (այսպէս են Յովհ. Կթ. յոջ. և զլուիս ԻԴ, ԻԷ, ԻԹ, Ասողիկ Բ.

Գ. Ուխտ. Ա. հե. Մխիթ. Անեցի ե. Կիւրակոս Էջ 3, 44)։

Նորերս ձեռք է ինկեր վանի և Մուշի կողմերէն բերուած անպիտան ձեռագիր մը, որ շատ պակասաւոր ըլլալով՝ ոչ խորագիր ունի և ոչ յիշատակարան։ Զեռագիրը շատ յետին է, ԺԷ-ԺԹ դարերու գրչութիւն և գրիչն ալ այնքան տգէտ ու ողորմելի՝ որ մինչև անգամ քնար գրելու փոխարէն գևար կը գրէ։

Առաջին անգամ ձեռագրիս քննութեան ձեռք է վարկեր Միարան (Գալուստ Տէր-Մըկըրտչեան), այժմ հանգուցեալ, և ինչպէս Կ'ըսուի, վերապահութեամբ յայտներ է իր մօտիկներուն թէ սոյն պակասաւոր և անխորագիր ձեռագիրը Շապուհ Բագրատունույն պատմութիւնն է։ Հասկանալի է թէ բանասէրներուն համար ինչպիսի հրեճուանք պիտի ներշնչէր այս գիտոր. մենք ահա ձեռքի տակ պիտի ունենայինք ոչ թէ լոկ նոր պատմագիր մը, այլ Թ. դարու աշխարհիկ լեզուն...։

Այս նկատումներով ահա « Էջմիածնի գիտական ինստիտուտ » (կաճառ) հրատարակութեան կու տայ սոյն ձեռագիրը՝ աշխատութեամբ Մեսրոպ Եպիսկոպոսի, որմէ դրուած է նաև 34 էջ յառաջաբան մը (Էջմիածին 1921)։

Այս յառաջարանը ուսումնասիրութիւն մ'է Շապուհի անձին և գործին նկատմամբ: Մեսրոպ եպիսկոպոս կ'աշխատի ապացուցանել՝ որ յիշեալ անխորհրդիւր ձեռագիրը Շապուհի գործն է: Դժբախտաբար Միաբան այս մասին ոչինչ չունի. և իր դատողութիւններն ու փաստերը՝ որով, (ինչպէս կ'ըսուի) հասեր է այդ եզրակացութեան՝ մեզ խապառ անձանօթ պիտի մնան:

Մեսրոպ եպիսկոպոս ի մի հաւաքած է այն բոլոր տեղեկութիւնները՝ որ տրուած են Շապուհի և իր գործի մասին՝ զանազան պատմագիրներու կողմէ: Այս տեղեկութիւնները կարելի է ամփոփել հետեւեալ ձևով. Շապուհ զրեւ է Բագրատունեաց թագաւորութեան սկզբնաւորութեան պատմութիւնը, մանրամասն Աշոտ Ա.ի պատմութիւնը և Սմբատ Ա.ի գործերը. իր զրաժը ժամանակին աշխարհաբարոյն է: Սակայն ներկայ ձեռագրին նիւթն է նախ Հացունեաց խաչին պատմութիւնը և յետոյ Վասպուրականի քանի մը իշխաններու պատմութիւնը, այսպէս՝ Դերէն, Տաճատ, Աշոտ, միւս Դերէն և Գուրգէն Արծրունի: Աշոտ կամ Սմբատ Բագրատունի թագաւորներու մասին առանձնապէս առնելով՝ խօսուած է շատ հարեանցի կեր-

պով և կամ միայն այն պարագային, երբ Արծրունիները դէպքէն խառն են: Այսպէս՝ երբ Բագրատի Մահմէտ խալիֆան կ'արշաւէ Այրարատ և կը զրաւէ Դուին քաղաքը, ասոր կը տրուի 2 տող, իսկ երբ անկէ կ'արշաւէ Վասպուրական, կը տրուի մէկ երես (էջ 50): Քանի մը էջ յետոյ (էջ 55) Տաճատ Արծրունին ամբողջ Հայաստանի տէր, նոյն իսկ Բագրատունիներու վրայ գերիշխան կ'ըլլայ: Սմբատ Ա. Բագրատունեայ մասին կը խօսուի կէս էջ և կը յիշատակուի իր տիրապետութեան լայն սահմանները: Բայց այս բոլորը անոր համար՝ որ հանգամանօրէն պատմէ Սմբատի քոյր Հրանոյշի մասին և ասոր ամուսին Դերէն արծրունեայ սիրային շահատակութիւնները մահմետական Գուլինար իշխանուհիին հետ (5¹/₂ էջ): Բաւական ընդարձակ կը պատմուի Մուսուլի իշխան Հապիպի արշաւանքը և կռիւը Սմբատի հետ, բայց անոր համար որ ամբողջ կռիւներուն առանցքը Ապուրուան արծրունեայ վրան է: Ատրպատականի Խուսֆ ոստիկանի կռիւները՝ որ Սմբատ Ա.ի կեանքին ծանր և դժբախտ զրուագները կը կազմեն՝ կէս էջ տեղ միայն կը բռնեն: Ասոր հակառակ շատ ընդարձակ է Սմբատի և Արխաղաց Դոստա թագաւորին կռիւներու

պատմութիւնը, որովհետեւ այս կոիւններուն մէջ ամէնէն ակնառու դերը Գուրգէն արծրունին կը կատարէ:

Այս բոլորէն կը հետեւի որ ներկայ ձեռագիրը Արծրունեաց պատմութիւնն է և ոչ թէ Բագրատունեաց, հետեւաբար պէտք է որ ըլլայ Արծրունի գրչի գործ. չի կրնար ըլլալ Շապուհի աշխատութիւնը, որ Բագրատունի է և Բագրատունեաց պատմութիւնն է գրած: Մեսրոպ եպիսկոպոս այս կէտը արդարացնելու համար կ'ըսէ՝ թէ ձեռագիրը պակասաւոր է, և կորսուած մասերուն մէջ գտնուած ըլլալ կը կարծէ Բագրատունեաց գործերը: Բայց ասոր հակառակ են նոյն իսկ եղածները: Երբ պատմիչը (էջ 65) Սմբատի աշխարհակալութիւնները կէս էջով կը պատմէ և այն ձևով՝ որ նիւթը արդէն սպառած է, այլ ևս զուր է կարծել որ ուրիշ տեղ նորէն սկսած և աւելի ընդարձակ պատմած ըլլայ: Երբ Իւսուֆ ամիրայի մանկութիւնը և անոր յարաբերութիւնները Ալի ամիրայեալի հետ մանրամասն կը պատմէ (չորս էջ) և յետոյ կէս էջ միայն կու տայ Իւսուֆի և Սմբատի կռուին, պէտք չկայ կարծելու որ նորէն ետ կը դառնայ և այլուր աւելի ընդարձակ կը պատմէ նոյն դէպքը:

Վերջին և հիմնական պատճառարանու-

թիւն մ'ալ լեզուն է: Չեռագրին լեզուն ոչ միայն գեղջուկ բարբառ չէ, այլ և նոյն իսկ շատ աւելի զրաբար է՝ քան Վարդան Պատմիչի լեզուն: Գեղջուկեան նշան պէտք չէ համարել այն մի քանի տառասխալները (քոչր փոխանակ քոյր ևն), որոնք ազէտ գրչին անշնորհքութեան արդիւնքն են: Մեսրոպ եպիսկոպոս այս կէտն ալ արդարացնելու համար կ'ըսէ թէ Յովհ. Կաթողիկոս ևն. «գեղջուկ լեզու» ըսելով՝ հասկցած են ո՛չ թէ բարբառը, այլ պատմելու ո՛չ-դասական, ոչ-հոետորական ձևը, որ իբր թէ գտնուի ձեռագրին մէջ: Բայց չեմ կարծեր որ ասիկա ճիշտ ըլլայ. Յովհաննէսի գեղջուկ բառը ամէն հայկաբան ալ «ոամիկ լեզու» հասկցած է. ասկէ զատ ձեռագրին պատմութեան ոճը ո՛չ մի բանով չի տարբերիր մեր անկեալ շրջանի հեղինակներու ոճէն:

Ենթադրեալ Շապուհ Բագրատունւոյն պատմութեան մէջ կը գտնեմ հետեւալ նորագիւտ բառերը:

1. անգնայ

ՁԱռտ անդրանիկ եղբայրն քո կապեց չարաչար կապանօք, մինչև անգնայ մահ եղև ի ամրոցին Նկանայ (էջ 84):

Աշոտի բանտարկութեան մասին խօսուած է նաև էջ 71, բայց մահուան մասին յիշատակութիւն չկայ: Անգնայ բառ մը գոյութիւն չունի. կ'երևայ թէ պէտք է կարդալ անդ նա. (Շապուհի գրիչը շատ անգամ կը գրէ նայ փոխանակ նա). ըստ այսմ կը հասկցուի «մինչև որ հոն անիկա մահ գտաւ՝ Նիկան ամրոցին մէջ»:

2. ապիկարել

Արդ՝ եթէ արասցես զխնդրուածս իմ, նոյն օրհնութիւն հաստատեսցի ի վերայքո. ապա թէ յանդգնեսցիս ցասմամբ և ապիկարասցես զբանս իմ, ... նկուն արացէ Տէր Աստուած զքեզ (էջ 27):

Կը նշանակէ « արհամարհել, կարևորութիւն չտալ, բանի տեղ չդնել »:

3. ապտկաց

Երիվարք զօրացդ խրթնասցեն և մի կարասցեն գնալ զգանապարհօք և աւար առնուլ զոր խնդրեսդ և ապտկաց ամբոխանք (էջ 27):

Սմէն կողմէ անստոյգ է բառս, որովհետև հատուածը պակասաւոր կ'երևայ, որով և տեղէն դատելով իմաստ մը տալ

չենք կրնար. մանաւանդ որ ձեռագրին ալ ընթերցուածը մեզի յայտնի չէ: Բնագրին մէջ հրատարակիչը դրած է ապտկաց, բայց ծանօթութեանց մէջ կը գրէ ապակաց. առնցմէ ո՞րն է ուղիղ, վերջապէս բառը ուղղական է, թէ յոգ. սեռ. որով ուղղականը պիտի ըլլար ապտիկ կամ ապտուկ ձև մը:

4. արեւանք

Եւ զհետ մտեալ մինչև արեւանքն՝ անխնայ կոտորեցին զայլազգիսն (էջ 62):

Ըստ հրատարակչին թերևս կը նշանակէ « արեւին մայր մտնելը », իբր կազմուած արև + անկ բառերէն: Այս մեկնութիւնը հաւանական է, եթէ արեւանք տեղի յատուկ անուն չէ: Բարբառներու մէջ նման ձևով բառ մը չկայ:

5. աւանդ

Ունիք զտէրութիւնդ Զարեանդ զաւառի և զաւանդ քաղաքն Հերայ, զգլուխդ Պարսից (էջ 67):

Բռնութեամբ առեր զամենայն կողմանս արևմտից, մինչև հասար յաւանդ քաղաքաց ի Պարտաւ (էջ 72):

Տեղէն կ'երեւայ որ կը նշանակէ «գլուխ, մեծ քաղաք, chef-lieu». այլուստ անձանօթ է:

6. բանդար

Եւ նաւ կոչեաց զբանդար, որ կարդացած էր ի դուռն նորա, գտեսուէ զօրացն Պարսից և ասէ. «Ս'ն զայս երկու մանուկս և հովուեալ զնոսա որպէս արժան է և տե՛ս, զի որդիք են ամիրային Ապուսէճայ»: Էառ և երես ի հոգացողը զնոսա բանդար և ասէ (էջ 76):

Կրնայ ըլլալ յատուկ անուն, բայց կրնայ ըլլալ պաշտօն մը: Կայ պրս. بندار bandar որ կը նշանակէ «նաւահանգիստ» յայտնի են օրինակ Պարսկաստանի նշաւաւոր նաւահանգիստները Պանտարգեազ, Պանտարպրաս՝ Կասպից ծովին և Պարսից ծոցին վրայ: Ասկէ զատ bandar տաճկերէնի մէջ դարձած է «մեծ, նշանաւոր». կ'ըսուի օր. bender şehir dir «մեծ քաղաք է»: Ասկէ է նաեւ տաճկ. şah-bender «հիւպատոս», որ բուն կը նշանակէ «քաղաքի մը թագաւորը»: Կրնայ ըլլալ որ յիշեալ բանդարն ալ վերի ձեւէն յառաջացած ըլլայ:

7. բաստ

Ապա է՛ր է զի նստիս ընդ դրուց քաղաքին. բաստ է. այս քաղաքս քո է և այդ բարձր աշտարակս զի՞ է քեզ. ասա ինձ (էջ 43):

Արդի Պարսկաստանի մէջ շատ սովորական է بـاسـ bast. երբ մէկը կառավարութեան կողմէ հալածուած է կամ երբ ժողովուրդը պետութեան դէմ ցոյց կ'ուզէ սարքել, տունը տեղը կը թողու և կ'ապաստանի մզկիթ մը, սրբատեղի մը, փոստատունը կամ այլ անբռնարարելի վայր մը և մէկը իրաւունք չունի զանոնք այն տեղէն դուրս հանելու: Վերի հատուածին մէջ ալ կը թուի թէ բաստ բառը այս իմաստով է. բայց կը յարմարի՝ եթէ առնենք հարցական. — բաստ է հոս որ նրստած ես:

8. գազազիլ

Եւ հայեցեալ ամիրապետն և ասէ զգազազելով ընդ հճեպն, թէ Ո՞վ է սա (էջ 78): Կը գտնուի նաեւ արդի բարբառներուն մէջ (Երեւան, Լոսի, Ղազախ) և կը նշանակէ «նեղասրտիլ, զայրանալ, բարկուլ, թենէն կատղիլ»:

9. գոռոչել

Արտասուեաց և գոռոչեաց և եհարց լալով և ասէ (էջ 54):

Կը նշանակէ «գոռալ, գոչել» և կազմութեամբ ճիշտ այնպէս է՝ ինչպէս հալել-հառալել, թալել-թառալել, շալել-շառալել և մանաւանդ կոչ-կոռոչ, կայ նաև բառիս գոյականը՝ գոռոչ ձևով (Մարթին):

10. գուն

Եւ ասէ. «Հեծի՛ր, որդեակ Դերէն, ինչի՞ գուն ես»: Եւ ասէ Դերէնն ցհայր իւր. Լ՛ուր, իշխան, զարմացեալ եմ թէ... (էջ 63):

Պատասխանէն կ'երևի որ գուն (կամ թերևս իգուն, եթէ կարգանք ի՛նչ իգուն) կը նշանակէ «զարմացած, շփոթուած, ապշած»: Կայ և պրս. گونگ gung «համր», որ կընայ նոյնպէս յարմարիլ տեղին:

11. դարպասցի

Եւ մտեալ ի (յ)արքունիս իւր... զարհուրեցաւ և կանչեալ ահեղ՝ մինչև ամենայն դարպասցիքն զարհուրեցան (էջ 32):

Կը նշանակէ «պալատական, դարպասին մէջ բնակողները»:

12. դերի

Ու հայր նորա Սահակ կոչեաց մանկան անունն Դերէն, որ կոչի՝ որդի վանաց (էջ 38): Ասոր հետ հմտ. Թովմա Արծր. Ե. Յ(տպ. Պետերբ. էջ 280) համապատասխան հատուածը. «Իշխանն Գրիգոր՝ անուանեալն Դերանիկ, որ թարգմանի ուխտիւք խնդրեալ ի Տեառնէ»:

Երկու հեղինակներու այս ստուգարանական բացատրութիւնը կը ցուցնէ որ հայոց մէջ կար դեր- ձևով բառ մը «վանք կամ խուտ» նշանակութեամբ: ՆՀԲ կը համարի «տէրունի կամ համառօտեալն բառիս անդրանիկ»: Հիւնքեարայէնտեան (Ստուգ. Բառ.) կը կցէ պրս. Թերանի «նոր պտուղ»: Այս երկուքն ալ անյարմար են. աւելի լաւ է հրատարակչին համառօտութիւնը արդի գաւառական դերի ձևին հետ: Այս բառը կը գտնենք Ախալցըխա, Բաբերդ, Կարին, և կը նշանակէ «գիւղական տօնախմբութիւն, հանդէս՝ խաղերով ու պարերով, ուխտագնացութեան կամ տօնական օրերու ժամանակ. տճկ. փանայիր». նոյնը Բիւթանիոյ բարբառով

դարձած է «տեսակ մը պար»: Բայց աւելի լաւ է Մշոյ բարբառով դերինակ համար. Վարդապետին Ս. Կարապետ պիտի երրանք դերինակ ընկռռ. Ս. Կարապետի դերինակը փառաշուք անցաւ:

13. զանազան

Այս հետաքրքրական բառը քանի մը անգամ գործածուած է Շապուհի մէջ, զանազան ձևերով.

1. Իսկ Դերէն ա՛ռ զձիս և զանաճառս զօրացն Մահմետի և զբազումս ի նոցանէ կոտորեալ և դարձաւ մեծաւ յաղթութեամբ (էջ 50):

2. Ի աւարէն որ առին և զրէհս և զսաղաւարտս ի ամենայն զանաճառէն այլազգեացն (էջ 62):

3. Եւ նա յորժամ լսեց՝ ձի ուզեց և զրահ և սաղաւարտ, իսկ այլքն զարմանային և ասէին. Իշխան, որդին քո է. զիարդ խնդրես զանաճառս պատերազմի (էջ 63):

4. Դուք յորժամ լսեցիր զգալն իմ առ ձեզ՝ ձի ուզեցիր և զանոյճառ (էջ 63): Կան նաև բառիս կրկին բայական ձևերը:

5. Ընտրեցէք ազատաց քոց սուսերս

և ուսմբս և զրէհս և սաղաւարտս... և ապա հագան և զանաճառեցին ինքն և ազատք իւր (էջ 59):

6. Եւ կոչեաց ամիրայն զիշխանն Աշոտ և զազատքն նորա և զանաճառեցոյց զնոսա: Եւ ասէ ամիրայն. Լո՛ւր, իշխան Աշոտ, եթէ յաղթես... (էջ 60):

Այս բոլոր օրինակներէն կ'երևի որ բառին ուղիղ ձևն է զանաճառ «զէնք ու զրահ» նշանակութեամբ. ասկէ կազմուած են զանաճառել «զինաւորուիլ», զանաճառեցոյցանել «զէնք ու զրահ հագցնել»: Առաջին օրինակին մէջ զանաճառս հայցական է, բայց զնախդիրն ստացած չէ. առաջին բաղաձայնը չենք կրնար համարել նախդիր, որովհետև բայական ձևերն ալ ունին նոյն զ ձայնը: Երկրորդին և չորրորդին մէջ (զանաճառս, զանոյճառ) պէտք է տեսնել զրչազրական սխալներ՝ որոնք իրար կը հերքեն:

Կազմութեան կողմէ զարմանալի է բառս. վերջին մասը անշուշտ անսուք բառն է, որ Ոսկեղարէն ալ ծանօթ է մեզի «ձիու զարդ, սպաս, հանդերձանք» իմաստով. բայց ի՞նչ է զան-:

14. զերթ

Առեալ թագաւորն զսուրբ խաչն զերթ ունէր ի ձեռինն և հարեալ զջուրն երիցս անգամ և հանեալ զխաչն կանգնեաց ընդ դէմ նաւերուն (էջ 23):

Անյայտ բառ է. հրատարակիչը կ'ուզէ ուղղել զոր. (իբր թէ զոր ունէր ի ձեռինն). բայց կ'ընա՞ր զրիչը այսքան հասարակ բառ մը այսքան կոպիտ կերպով աղաւաղել:

15. զիրել

Եւ դէմ եղեալ երթեալ ի վերայ Դարբանդին... և առեալ զքաղաքն Դարբանդ, և ել պատերազմ և առեալ զամրոցն որ ի վերայ դրանն Ալանաց, և առեալ զնա զիրեաց ի վերայ նորա անառիկ երկաթակապ դրանն (էջ 18):

Բառս այլուստ ծանօթ չէ ինձ. հրատարակիչը կը համարի աղաւաղուած բառ, թերեւս Ըլլայ տիրեաց?

16. զքան

Եւ նա յորժամ լսեց՝ ձի ուզեց և զքահ և սաղաւարտ (էջ 63):

Հրատարակիչը կ'ուզէ զրահ: Անշուշտ

իրաւացի է, որովհետեւ քահ կամ զրահ ձև մը չկըցայ գտնել ո՛չ բարբառներու, ո՛չ թուրքերէնի և ո՛չ ալ սղարսկերէնի մէջ:

17. Թորայ

Չեոք արանց պատերազմողաց թուլացին և աղեղունը նոցա փշրեացին. զէնք թորայ մի կարասցեն տալ խոց թշնամեաց քոց և երիվարք զօրացդ խրթնացեն (էջ 27):

Թորայ բառը այլուստ բոլորովին անծանօթ է. հրատարակիչը Ոսկեփորիկի համապատասխան հատուածին մէջ գտնելով «զէնք ձեք», վերի ձեռն ալ կը սրբագրէ զեք զօրաց:

18. Ժամակ

Այս բառին վրայ բաւական խօսած ենք արդէն այլուր (տես իմ Հայերէն նոր բառեր՝ հին մատենագրութեան մէջ, Վենետիկ 1913, էջ 92): Բոլորի ամփոփումն այն է՝ որ Ժամակ «գեղ, զարդ» բառ մը չկայ հայերէնի մէջ, այլ այդպէս գրուած ձևերը ձեռագրական սխալներ են, որ պէտք է կարգաւ Ժամանակ:

Ըսածներս հաստատելու համար գտած

եմ նաև նոր օրինակ մը՝ Ոսկերբերանի Յովհաննու մեկնութեան մէջ (տպ. Պօլիս 1717)։ հտ. Բ. գլուխ 12, էջ 626 Բ. «ի ժամակս հնձոցն՝ ուր բազում թուեսցի տապն, ոչ ի տան նստիմք, այլ և ի գոհնս ճեպով ընթանամք»։ Հոս ժամակ բառը պարզապէս տպագրական սխալ մ'է միայն և պէտք է կարդալ ժամանակ։

Յն. Ծրօ «գեղ» բառը շփոթելով սոսիորական Ծրօ «ժամ» բառին հետ՝ հյ. ժամանակ թարգմանելու սխալ մ'է նաև Պտմ. Աղեքս. 99 այն հատուածը, ուր Դարեհի հագուստը նկարագրելով՝ կ'ըսուի՝ «էր յղկեալ կազմ կերպարանացն ձև և ի միջի ժամանակրն անցեալը»։

Վերջապէս Շապուհ Բագրատունւոյն ձեռագիրն ալ ունի նման օրինակ մը. «Տէ՛ր, ընկալ զմանուկս զայս ի գրկաց իմոց, որպէս զՍամուէլ ի հին ժամակին» (էջ 38), ուր ժամակ պէտք է ուղղել ժամանակ։

19. խաղարար

Յորժամ առաւօտ լինէր՝ գային սովորականքն փողահարքն և գնահարքն (կարգա՛րս քնարահարքն կամ վնահարքն) և տաւեղահարքն և խաղարարիքն, կաքաւէին առաջի նորա (էջ 40)։

կը նշանակէ «պարող, կաքաւող, խաղացող», կազմուած խաղ բառին ժողովրդական «պար» նշանակութենէն։

20. խոսասաւ

Եղիցի Իսմայէլս այս յազգ մեծ և ձեռն նորա ի վերայ թշնամեաց իւրոց, որպէս գաւազանն խոսասաւ, արք սորա՛ տէրք, և կանայք սորա՛ տիկնայք, և զպարարտութիւն (յ)երկրի կերիցես (էջ 27)։

Բառս այլուստ անծանօթ է. ըստ համատուութեան հրատարակչին՝ Ոսկեփորիկի մէջ նոյն հատուածին ընթերցուածն է խարասաւ, որ նոյնպէս իմաստ չունի։ Իսմայէլի համար ըսուած խօսքերը կը գտնուին Ծնն. ժգ. 12, ժէ. 20, իա 13, որոնց մէջ սակայն «խոսասաւ գաւազանը» ակնարկող բառ չկայ։

21. համակար

(Խօսելով Դերէնի մասին, որ ամբողջ օրը բոլորը՝ ծանօթ ու անծանօթ կը հիւսրսիրէր երգով և ուտելեղէնով, կ'աւելցնէ)։ Զարմացան նորա և ասեն. Ո՛րպէս համակար է առնել զայն (էջ 44)։

Համակար բառը Շապուհ ունի նաև

երկու տեղ (էջ 26 և 81), բայց երկուքն ալ յատուկ անուն են: Առձեռն Բաղարանը գիտէ համակար բառ մը՝ «համազօր» իմաստով, որ սակայն հոս յարմար չէ: Ըստ այսմ բառս կը փնայ անորոշ, մանաւանդ որ նախադասութիւնը եղծուած կ'երևայ. և թերևս ուղղելի՝ Որպէս համա... կարէ առնել զայն:

22. հարկերէլ

Եւ ծովն ամբոխէր և վերանայր ալիքն մինչև յերկինս. և զնաւս այլազգեացն բերէր հարհրէր ընդ յիրար և զարկնէր ընդ պարիսպս քաղաքին (էջ 23):

Կրկնուած է հարու բայէն և կը նշանակէ «բաղխել, զարնել». կը գտնուի նաև արդի գաւառականներուն մէջ. ինչ. հարհարել (Ղարաբաղ) «զարնել, ցնցել, շարժել», հարհարուի (Ղազախ, Ղարաբաղ) «շարժուիլ, ցնցուիլ, երկարատեւ շարժուելով տրորուիլ, մարմինն մէկ մասը բանի մը քսուելով քսուելով փնասուիլ, կեղ բացուիլ», հարհրել (Ալին) «շարունակ հարել (թան, մածուն)», հարհրի (Պօլիս) «յոգնութենէն ուժասպառ ըլլալ, ծարաւէն պապակիլ», ևն:

23. ձօշ

Լսեմ թէ Դերենիկը՝ որ իմ փեսայ է, զԳուլինար քոյրն ձեր սիրէ: Չամաչէք զուր զայդ տալ առնել. ամենայն հաւատի ճաւշք էք (էջ 67):

Հրատարակիչը այս բառը կը համարէ ձօշ «զրահ, կուրծքի զրահ», որմէ կը շինէ ձօշքի «կուրծք դէմ տալ»: Ըստ իս ափկաստոյգ չէ. նախ որ ձօշ ձևէն (= արար. և պրս. جوش jausš) չի կրնար ձևանալ ձօշքի, իսկ եթէ ձևանայ ալ՝ կը նշանակէ «զրահաւորել, զրահ հագցնել» և ոչ թէ «կռուիլ»: Վերջապէս տեղւոյն յարմար չէ «կռուիլ, կուրծք դէմ տալ», իբր թէ «բոլոր հաւատի մարդոց կուրծք էք դէմ տուած»:

Ես կը կարծեմ որ ձօշ կը նշանակէ «բամբասանք», ինչպէս ունի և Քուչակ. ասկէ է ձօշալ «չարախօսել, թշնամանել, բամբասել». հմտ. Ես ղպնահար եմ և ամօթով, վասն անգիտաց զմեզ ձօշալով. Կոստ. երզն. 135: Բառս կենդանի է նաև արդի գաւառականներու մէջ. այսպէս ձօշք «բամբասանք, վէճ, կռիւ» (Ղազախ, Մուշ, Տփլիսիս), ձօշել, ձօշալ «բամբասել» (Մուշ, Շամշուղէ, Վան, Տփլիսիս):

Ըստ այսմ վերի հատուածը կը նշա-

նակէ «ամէն կրօնի մարդոց բամբասանքի՝
նախատանքի առարկայ դարձեր էք»:

24. մանտար

Եմուտ ի պարտէզն իւր և սկսաւ զմե-
ծամեծ բանջարս տակցի խլել և առեալ
զմանտարն տունկ արկանել ի տեղի մե-
ծամեծացն (էջ 3):

Գրուածքին ձեւն կ'երևայ որ մանտար
տեսակ մը տունկ ըլլայ, մանաւանդ երբ
աչքի առջև բերենք թրք. մանրար «սունկ»
բառը: Բայց հատուածը այնպէս կազ-
մուած է՝ որ մեծի ու փոքրի խնդիր մը
կայ: Մօրիկի հայրը պարտէզ կը մտնէ,
մեծամեծ բոյսերը կը ջարդէ և այդ մե-
ծամեծներուն տեղ մանրերը կը դնէ: Ըստ
այսմ մանտար կը դառնայ մեզ ծանօթ
մանտր < մանր բառը:

Մօրիկի հօր այս պատմութիւնը մեզ
կու տայ նաև Գանձակեցիին (էջ 47) հե-
տեալ բառերով. «Զմեծամեծ կաղամբսն
որ ի պարտիզին անդ, արմատախիլ առ-
նել, կտրել զգլուխն. և զմանուշեան փայ-
փայել»: Ստորագծեալ բառը կը ցուցնէ
որ վերի օրինակին մէջ ալ մանտար պէտք
է հասկնալ իբր մանտր «մանր»:

25. մեծահար

Քանզի Սմբատ էր այր մեծահար և
ամբարտաւան և աջողեցաւ ժամանակ
թագաւորութեան նորա (էջ 80):

Թերևս ուղղելի մեծահարկի՝ պատուա-
ւոր, պատկառելի, երևելի», ինչպէս ունի
Սոճեռն Բառարանը:

26. յայգցեանն

Վաղիւն վաճառենք զձին Դերէնին և
զհանդերձսն և պատրաստեմք ճաշ յայգ-
ցեանն (էջ 41):

Զեռագրիս հրատարակիչ հանգուցեալ
Միաբան կ'ուզէ հասկնալ «յայգցեանն»,
իսկ Մեսրոպ եպս. կը հասկնայ «վաղը»:
Իրաւացի կը համարիմ վերջինս, որով-
հետև նոյն բառը կը գտնենք նաև ուրիշ
քանի մը տեղեր ալ. հմմտ. Համամ. քեր.
271 «ի վաղիւն տեսանէ զՅիսուս զի
զայ, զոր զոհհիկըն յեգուց ասեն. Եգուց
դառնամք»: Նոյնը նաև քանիցս Վրք. հց.
Աւելի յարմար է միջին հյ. յեգուցե, յեգ-
ցեակ «վաղը» Անսիզք, էջ 13: Այս բո-
ւորը կը ներկայացնեն արդի գլո. եգուց
բառը: Ամենահին վկայութիւնն է Սոկրատ,
էջ 365. «Ես և այսօր և այգուց նոյնս
եմ»:

27. յետին

Եւ հասաւ արտ հիւանդութեան սրբոյն Սահակայ հայրապետին. և առեալ զրեաց զյետինս իւր այսպէս (էջ 26):

Կը նշանակէ «կտակ» և թերեւս յետ-կար բառն է, որ տգէտ զըջին ձեռքով այսպէս խաթարուած է: Բայց հմմտ. Ղևոնդ պատմիչ, որ նոյն տեղը (էջ 29) կը գրէ. «Գրէ զվերջին բանից իւրոց»:

28. շատորաց

Եւ ի շատորաց ցանկացեալ էր Դերէն աղջկանն և յանկարծակի կալաւ զնա և և բռնադատեաց և արար կամաց իւրոց (էջ 39):

Ի շատորաց կը նշանակէ «վաղուց, շատոնց»:

29. որման

Ողորմեա՛ ինձ և արձակեա զիս և յորման հասանէ հրաման քո՛ ես գամ և մեռանիմ առաջի քո (էջ 60):

Հրատարակիչը կը նկատէ որ յորման, եթէ պակասաւոր ընթերցուած չէ (բառին կէսը կը գտնուի ձեռագրին 59ր էջին

վերջը, իսկ միւս կէսը կը մկսի էջ 60ա), կրնայ ըլլալ «երբոր» իմաստով բառ մը, և կը կապուի գու. որման «ինչպէս» բառին, որ գործածական է Ախալցխա, Խոտըջուր և Շիրակ: Որակի իմաստէն ժամանակի իմաստին անցնելու լաւ օրինակ մը ունի այլուր Շապուհ, էջ 79. Եւ որպէս էր Ալի ի բանտին, դեղեցին և սպանին զնա: Հոս որպէս կը նշանակէ «յորժամ»:

30. պսնէզ

Ոչ կարեմ զալ. լաւ համարիմ զսա-կաւ պահէզս իմ քան զթագաւորութիւն Հոռոմոց (էջ 3):

Կը նշանակէ «բանջարանոց». հմմտ. անդ՝ քիչ մը վարը. «Եւ ինքն եմուտ ի պարտէզն իւր և սկսաւ զմեծամեծ բան-ճարս տակցի խել»։ Այս բառը՝ որ կը նշանակէ նաև Նորայր (տես իր Ֆրանսա-հայ բառարանը, jardin բառին տակ), կենդանի է դեռ քանի մը բարբառներու մէջ. այսպէս Շատարիս, Սալմաստ և Վան՝ պսնէզ ձևով և «սեխի, ձմերուկի և վա-րունգի պարտէզ» նշանակութեամբ, Գան-ձակի մէջ պնէզ ձևով և «բանջարանոց» նշանակութեամբ (տես Մամիկոնեան, Հա-

գարից մէկը, էջ 39 և 248): Ասկէ կազմուած է՝ վանայ բարբառով՝ պահեղպան (<պահեղպան) «պահէզը պահող մշակող, պօստանձի»: Հին աշխարհագրական անուններու մէջ ալ կը պատահինք Բահիզա՛ն (Օրբելեանի պտմ. 1861, էջ 268), որ ճիշտ այն է՝ ինչ որ այլուր կ'ըսուի Պարտիզացիոն:

31. ուտէ

Եւ էր արքայն հագել սև և ուտէ սև ի գլուխ նորա (էջ 53):

Բառս այլուստ ծանօթ է ռիտդէ ձևով. Մագ. քեր. 229, որմէ նաև Երզն. քեր. իսկ մեր ի Պարսից բազում ինչ ընտանեբար ուսեալ զգեստս, որպէս դուռայ և ուտդէ (այլ ձձ. ուղէ, ուղդէ): Ասիկա է արաբ. ردا ridā «վերարկու» (Հիւպշ. Arm. Gram. 264), որմէ փոխառեալ է նաև վրաց. რიღ «ծածկոց, քող»: Ծապուհի օրինակին մէջ ռտէ կը նշանակէ ո՛չ թէ «վերարկու», այլ աւելի «քող», ինչպէս է և վրացին:

32. սարիաթ

Եւ ի գիշերի սարիաթ արար Հապիպն

և հասաւ ի վերայ զօրացն Սմբատայ (էջ 73):

Անշուշտ արաբ. سرعت sur'at «արագացնել, շտապում» բառն է. Գամուսի ծովածաւալ բառարանին մէջ (Թրք. Թրգմ. հտ. Բ. էջ 597) չկայ sar'at ձև մը, որով կ'ենթադրեմ թէ վերի բառն ալ պէտք է կարդալ սուրիաթ:

33. սկելուին

Յորժամ էառ ի գիրկսն զոսկի զսկև ոինն, յորում կայր նշան սրբոյ խաչին Քրիստոսի, ոչ կարաց շարժել ի տեղու ջէն (էջ 13):

Թուի նշանակել «խաչը պարունակող արկղը». հմմտ. քիչ մը վերը՝ Յայնժամ հրամայեաց բերել զնշան խաչին և բացեալ զարկին ոսկի, կազմած ակամբք պատուականօք:

Ստոյգ նշանակութիւնը գտնելու համար համեմատելով Արարատ, 1888, էջ 399-401 «Հացունեաց խաչի պատմութիւնը», տեսայ որ այս վերջինը ամենին չունի բառ մը՝ որ յիշեալ ձևն ակնարկէր:

Գնաւ և շինէ աւերած երկիրն քո և տամ ձեզ զամենայն պէտք և զանձք, որ և սնկիք դուք (էջ 62):

Հրատարակիչը սնկիք կը համարէ անհասկանալի. ընդհակառակը միջին հայերէնի հետաքրքրական բառերէն մէկն է:

Բառիս արմատն է սնիկ «պէտք, կարիք, կարօտութիւն», որ մէկ անգամ ունի Անսիգը, 75. Ու ես ի սնիկ եմ ի յիմ պրամն (այն է՝ ի պէտս եմ). կամ նաև «կարօտ, պէտք ունեցող», ինչպէս կը գործածէ մէկ անգամ Կոստ. Երզն. 150. Ով ունի կին շնացող կամ պոռնիկ, հանց որ ինք ի յայլոց այր երթայ սնիկ: Ասկէ կու գան սնկիլ կամ սնգիլ «պէտք ունենալ, կարօտիլ». Թէ սնկիս՝ վառես կրակ. Շնորհ. առակ. իզ. (զայլախազին համար կ'ըսէ). Չամչի կուտ առնուս և պահես, և երբ սնկիս՝ դու մունֆախդէճով թրջես. Երբ սնկիս՝ կեր, անուշ լինի (դամոնի համար կ'ըսէ). Չի որ սնգի ի պառակիլ և ի հանգչիլ. Վստկ. 117, 135, 200. Եւ թէ չսնկի որ զամէն հայրենեստանն. ծախէ. Ով ոք որ զսա ունի՝ նա բնաւ ի յայլ գիրք չսնգի. Անսիգը 45, 93. սնկոյրիւն կամ սնկոյրիւն «կարիք, պէտք, պահանջ»

Վստկ. 39, 158, Անսիգը 31, 33. սնկող «կարօտութիւն քաջող» Վստկ. էջ 6:

Այս բառը գիտէ ՆՀԲ, բայց ունենալով միայն Վստկ. էջ 135 վկայութիւնը՝ կը մեկնէ «փորը պնդանալ, փխր. նեղուիլ». այս նշանակութիւնը կը հետեցնէ նախ անկէ՝ որ յիշեալ վկայութիւնը դամոնի համար ըսուած է (և դամոնը իբր լուծիչ կրնայ գործածուիլ) և երկրորդ թրք. sequente բառին ձայնական նմանութեւնէն: Բայց իրօք Վաստակոց գիրքը բժշկական նպատակ չունի և պահենի պտուղներու մասին կը խօսի հոն. երկրորդ՝ թրք. սրգ-ընրը շատ պատահական նմանութիւն միայն ունի, և վերջապէս՝ միւս վկայութիւնները և ածանցները բառին նշանակութեան վրայ կասկած չեն թողուր: Ուղիղ իմաստով կը հասկնայ նախ Անսիգըի հրատարակիչը և յետոյ Նորայր (տես Կոստ. Երզն. 204):

35. վար

Ժողովէ զօրս Հայոց և Միջագետաց և գնա ցվարս խութանի և առ զքէն (իմա «զվրէժ») ծառային իմոյ Սեթայ որ ըսպանին (էջ 56):

Տեղէն կ'երևայ որ կը նշանակէ «սահ-

ման կամ լեռներ»։ Ըստ այսմ ալ հրատարակիչը կ'ուզէ ուղղել ցվայրս, ինքն ալ համարելով շատ կասկածելի։ Կրնայ ըլլալ որ գրչութիւնը խաթարուած ըլլայ այստեղ, որովհետեւ բառին առաջին տառը ձեռագրին ԾՃա էջին վերջին տառն է և վարս կը սկսի նոր էջ և նոր տող (ԾԾ Բ)։ այսպիսի շրջումներու ժամանակ սխալներ փախցնել սովորական բան է, մանաւանդ Շապուհի գրչին չափ տգէտ անձի մը համար։

36. տակցի

Էմուտ ի պարտէզն իւր և սկսաւ զմեծամեծ բանջարս տակցի խլել (էջ 3)։

Կազմուած է տակ « արմատ » բառէն՝ ցի մասնիկով։ Հմտ. աքացի, քնցի, ձերքացի կամ ձեռաքացի։ Ըստ այսմ կը նշանակէ «տակով, արմատով», և ճիշտ այն է՝ ինչ որ այլուր կ'ըսուի տակախիլ անկել « արմատախիլ ընել » Մարթին. (տե՛ս Արարատ, 1913, էջ 1147)։

37. քաղված

Եւ ասէ ընդ ինքն բաղվածն, որ էր այր քաջ և բազում քաջութիւն էր ցու-

ցեալ ի յաշխարհն վասպուրականի և նա ասէ (էջ 83)։

Հրատարակիչը կը կարծէ կամ յատուկ անուն և կամ « ներքինի, կուրտ » նշանակութեամբ նոր բառ մը. առաջինին համար աննպաստ է յօդը. առհասարակ նախադասութիւնը մութ է։

38. քամոսկ

Յորժամ գայր մտանէր նա ի քաղաք մի Պարսից՝ կային նմա կանայք քամոսկ, որ շրջէին տանէ ի տուն, և ուր գեղեցիկ կին տեսանէին՝ զայն պատմէին ամիրապետին Ալէ, և նա բերել տայր և խառնակէր զբազում կանայս մեծամեծաց և աղքատաց։ Եւ էին նորա խորհրդակիցք կանայքն այն և ոչ գոյր նմա ճար կոչել մեծամեծս իւր յառաջի իւր (էջ 76)։

Եւ եկին այն քումսկանկին ամիրային Սրաւայ և էր նա մեռեալ ի նոյն տարին, և կայր նմա ղուստոր մի անչափ գեղեցիկ. և եկեալ մի այն կան(ան)ցն բռնեց ի ձեռն ամիրապետին (էջ 77)։

Երկու բառերը յայտնի կերպով նոյն են և ինչպէս հրատարակիչը կը նշանակէ « երեւի նշանակում է կաշատ »։

Մեզի համար ամէնէն առաջ բառին

ձևն է կարևոր, երկրորդ վկայութեան մէջ անշուշտ — անի (սխալմամբ գրուած աննի) ծանօթ յոգնակերտ կամ հաւաքական մասնիկն է, որ հանելով՝ կ'ուենանանք քամակ, ասիկա առաջինէն ա ձայնաւորով միայն կը տարբերի: Բայց առաջինին մէջ ալ նախադասութիւնը այնպէս է կազմուած, որ յոգնակի կը պահանջուի. ուստի պէտք է կարդալ կանայք քամակ, որով եզակի ձեւը կ'ըլլայ քամու: Այսպիսի բառ մը գիտէ Բառգիրք Երեմիայ (տպ. յԱլիկոնայ 1698), էջ 327, «շօշափումն» իմաստով, որ յարմար է տեղին:

Կը կարծեմ որ քամու և քամու ձեւը ունի մէջ աւելի ընտրելի է քամու, բայց ասիկա ալ տգէտ գրչին մէկ սխալն է, որ պէտք է կարդալ քամու, ասով կ'ուենանանք ծանօթ բառը՝ «բամբասող, չարախօսող, լուր տանող» նշանակութեամբ, որ ոչ միայն կը պատշաճի տեղին, այլ և աւելի յարմար է քան «կաւատ», նախ՝ որովհետեւ այդ կանայքը կը համարուին ամիրապետին խորհրդակիցները, ինչ որ անյարմար պիտի ըլլար ըսել կաւատ կանանց համար, երկրորդ՝ որ եթէ անոնք ըլլային հասարակ կաւատ կանայք, ո՛չ մէկ մեծամեծ չի պիտի թողուր իր կանանոցը ոտք կոխելու, և վերջապէս իրօք՝

համաձայն պատմութեան՝ անոնց զործը կաւատութիւն չէ, այլ քսութիւն կամ տեսակ մը բանբերութիւն:

Ս վրիպակաւ ա դառնալու օրինակ մը ունի Շապուհ, նաեւ էջ 80, խստապիրտ (փխ. խստասիրտ):

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

ՀԱՅԵՐԵՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՄԽ. ՍԿԵՒՈՒՑԻՈՅ ՊԱՏԱՍԻԱՆԵԱՅ ՄԵԶ
ՅԱՂ. ՀԱՄԱՊԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ ԺԲ. ԱՌԱՔԵԼՈՅ

(տպ. Երուսաղէմ 1865)

Այս փոքր գրութեան՝ որուն երրորդ տպագրութիւնն է միայն ձեռքս, անշուշտ ծանօթ էր Նոր Հայկազեան բառարանի հեղինակներուն. բայց ո՛չ իբրեւ Մխիթարի գործ կամ անշատ գրութեան, այլ Ոսկեփորիկէն մաս մը. հմտ. ինքնադիմաքար բառին տակ դրուած վկայութիւնը, որ ՆՋԲ կը համարէ Ոսկեփորիկէն, բայց Մխ. Սկեռացույ վերոյիշեալ գործէն է. «Զկատարեալ պարգեւն ինքնադիմաքար ընծեռէր աշակերտացն» (էջ 2): Բայց կ'եւրեայ թէ Ոսկեփորիկի մէջ Մխիթարի գրութեան ամբողջական չէր. այս պատճառաւ ահա ինչ ինչ բառեր մտած չեն ո՛չ Հայկազեանի և ո՛չ ալ Առձեռնի մէջ: Այս բառերն են որ կը հաւաքեմ հոս:

Անյաշարիտոռքիսն «աննախանձ բարք».
Մի՛ ըստ իմաստասիրական բարուցդ ան-

յաշարիտոռքեան, և միւսն՝ ըստ աշակերտութեան Փրկչին անարգամեծարութեան (էջ 12):

Անսպրդի «որուն մէջ կարելի չէ նոր բան մը ներմուծել». Կնքէ անլուծանելի կնքով և անսպրդելի ի ներհակաց զխորհուրդ բանիս Հարբ (էջ 65):

Աստուածաբարացի «Աստուածապահ բաղաքի բնակիչ» (Անտիոքի պատրիարքին տրուած տիտղոսը). Եւ աթոռակալաց սոցա անուանս յօդեն կրկին պատուով. զկոստանդինուպօլսին տիեզերական կոչեն պատրիարք, և զԱնտիոքայն՝ աստուածաբաղաքացի և ամենայն արեւելեան (էջ 70):

Առգար «փաստաբան». Քաղաքապետն՝ որոյ անուն Զուփրի, այր խաղաղարար և մայէստր դանփիւն և բումանտուր տանն հիւանդանոցին, և ամենայն իշխանք ծովեզերեայն՝ բաց ի բրէնձէն և բովանդակ աւուգաթքն (էջ 13): Երուսաղեմի հրատարակչները կը մեկնեն «փաստաբան» անշուշտ ֆրանս. avocat, իտալ. avvocato, լատ. advocatus «Պաշտպան, փաստաբան» բառն է, որ հիմայ ալ գործածական է Պօլսոյ Հայոց մէջ ապուրար ձևով:

Դանփի «Տաճար, Տաճարականք». վրկայութիւնը տեսնախորդին մէջ. = ֆրանս. temple, լատ. templum «տաճար»:

Կեփալ «գլուխ»։ Յովհաննէս յունարէն գրեալ զԱւետարանն, Կեփալ ասաց, որ է գլուխ։ Յաղագս որո՞ց պիտոյից ասաց զԿեփալն՝ թէ թարգմանի Պետրոս։ Իսկ եթէ ասիցէք թէ Կեփալ ի Կեփալ ասաց թարգմանել։ Զի՞նչ առաւելութիւն ունի յունարէն Կեփալն ի վերայ գլխոյն հայերէն (էջ 43-45)։ = յն. κεφαλή «գլուխ»։

Մակայաշերտի «վրան աւելցնել»։ Մակայաւել երիցս թէ Արածեա՛ զոչխարս իմ (էջ 58)։

Մայետր «տէր, գլխաւոր»։ վկայու թիւնը տե՛ս առաջար բառիս տակ. = ֆրանս. maistre, maître, իտալ. maestro, լատ. magister.

Միորակ «միապէս, մէկ ձեով, համահաւասար կերպով»։ Միապէս պատուիրեաց զօրութիւն ընդունել ի բարձանց, միորակ և զհրեղէնն ընկալան զլեզուն (էջ 65)։

Նազ «չկամութիւն ցոյց տալը»։ Կամ վասն բարձրայօնութեան նազ զոլով, և կամ խորհուրդ առնելով եթէ տեսցուք՝ եթէ ո՛չ (էջ 9)։

Վեսք «եպիսկոպոս»։ Ամենայն պատրիարք և կաթողիկոս և արծուէսք և վէսք պարտին հնազանդ լինել աթոռոյն

Պետրոսի (էջ 23)։ Ամենայն պատրիարք և կաթողիկոս և արծուէսք և վէսք պարտին հնազանդ լինել Պապուն Հռովմայ (էջ 66)։ Երկու տեղն ալ ձեռագիրը ունի վեսք, բայց առաջինին մէջ հրատարակչները սրբագրած են վեսք, երկրորդին մէջ պահած են վեսք, քովը բացատրելով «եպիսկոպոս»։ Այս մեկնութիւնը ուղիղ է. բառը կը ծագի ֆրանս. évêque, իտալ. vescovo հոմանիշէն։

Քոմանտուր «հրամանատար»։ վկայու թիւնը տե՛ս առաջար բառին տակ։ Կու գայ ֆրանս. commandeur հոմանիշէն։

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

ՀԱՅՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԺԱՄԱԳՐԳԻ ՄԷՁ

(Վ. Ղրշպտ. 1903)

Անդրկական «անգանազանելի, ոչ—տարբեր, նման կամ հաւասար»․ Բաշխես զհացն մաքրական, Զարինդ ըմպել տաւ սոսկական, Հանես ի վեր գերաստիճան, Յիմանալեացն անջոկական (էջ 960, առնուած է Տաղարանէն)։

Հանրատենչ «ամենուն փափագելի»․ Յնծայ և զուարճանայ եկեղեցի սուրբ, տօնելով մեծաւ հանդիսիւ զհանրատենչ յիշատակս քո (էջ 592)։

Յանձնառելի «յանձն առնելիք և կատարելիք բան»․ Այլ և մեղայ ամենայն պատուիրանացն Աստուծոյ, յանձնառնելեացն և հրաժարելեացն, զի ո՛չ զյանձնառականսն կատարեցի և ո՛չ ի հրաժարելեացն հեռացայ (էջ 9)։ — Ծանօթ բառ է, բայց իբրեւ երկու բառ (յանձն առնելի) համարելով՝ մոռցուած է բառարանին մէջ առնելու։

Ողերձել «նուիրաբերել, ընծայաբերել, զոհել»․ Այլ զողալով առաքինաբար զինքն ուղերձեալ (տպ. ղղերձեալ) ի յանիւս աստուածային գանձուցն հոլովիցի աղաղակելով առ Քրիստոս (էջ 604)։

ԳԼՈՒԽ Լ.

ՀԱՅԵՐԻՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

Կ Ի Ի Ր Ղ Ի Ա Ղ Ե Բ Ս Ա Ն Գ Ի Ր Ա Յ Ի Ո Յ

ՊԱՐԱՊՄԱՆՅ ԳՐՈՅ ՄԷՁ

(տպ. Պօլիս 1717)

Անադարտաբար «մաքուր՝ անաղարտ կերպով». Գնալ ընդ ուղիղ և անաղարտաբար քննեալան սրբոց մերոց հարց (էջ 81 Բ):

Անկրատանկաբար «յանդգնաբար». Շեղեալ էր աներասանակաբար յապատամբութիւն (էջ 181 ա):

Անբրբական «անբթիթ, առանց աչքերը բթթելու». Խոնարհեալք ի նա և անբթթական ակամբ ի տիրականն պշուցեալք (էջ 45 Բ):

Գեղեցկատարոյրիւն «գեղեցիկ բանաստեղծութիւն». Հեթանոսացն իմաստունք և բանեղք սքանչացան ընդ գեղեցկատաղութիւնն և ընդ որ մանաւանդ փութալի է առ ի նոցանէ պերճարանելն (էջ 296 ա): — Ասիկա մեկնելով ԼԺ. Պրպմ. էջ 728, Կ'ըսէ. «Ընդ գեղեցկատաղութիւնն.

ԼԺ. Տաղ է չափաւոր բանն ի սկիզբն կամ ի վերջն »:

Գերվկրագոյն «ամենէն գերազանց». Արդ՝ վայել է յոյժ գերվերագունին գերունակութեանց, հեզ և հանդարտ խոհեմութիւն (էջ 280 ա):

Գործակաւաւոր «գործող, ընող, կատարող» (որ և գործաւորակն). Ի հաստատութիւն մեզ և ընդունողաց զբանն, վաշիւշարար ընթացողաց և գործականաւորաց ուղղութեանց, առ ի զգուշութիւն կամ յանդիմանութիւն անհաւատիցն (էջ 94 Բ):

Երկատեալակեյ «երկու տեսակի վերածել, երկու կերպ զնել». Կործանեն առ ի նոցանէն բանքն երկատեսակելով, քանզի զաւանդեալն մեզ հաւատ ստացուցանեն (էջ 299 ա):

Երկրպագելի «երկրպագելու արժանի». Զիարդ եղիցի երկրպագելի որ ընդ երկըրպագուս է շարադասեալ (էջ 260 Բ):

Ծառայարկայեռլ «ծառայի վայել կերպով». Քանզի ոչ էր այլազգ պատուել զծառայն, եթէ ոչ էր եղեալ իւր ծառայավայելուչն (էջ 330 ա):

Համան «ընկերակից». Ողջախոհացն պիտոյ գոլ ասեմք հաւատակցաց և համանձանց անհատաբար ճեպիլ յայս գործ (էջ 423 ա):

Հասանելի «հասնելիք, որ կարելի է հասնիլ»։ Խոր է խորհուրդս, այլ որոց ըստ մասին գնեն և որոշեն, զժուարաւ հասանելի և տարակուսելի ճշմարտապէս (էջ 252 ա)։

Մարքելի «որ կրնայ մաքրուիլ»։ Դժուարաւ մաքրելի քան զառաջնոյն յանցանաց փնաս (էջ 259 բ)։

Մշտերև «միշտ երեցող»։ Ստոյգ և մշտերև են և յարամնաց ունելով զպայծառութիւնդ (էջ 113 բ)։ — Այս բառը գիտէ ՆՀԲ, բայց սխալ կը համարէ և կ'ոչողէ միշտ երևի։ Առձ. Բառ. հետևած է այս սրբագրութեան և իր ցանկէն ջրնջած է բառս. բայց ես կը կարծեմ թէ միշտ երևի ձև մը շատ անյարմար է տեղին և մշտերև ձևը նորէն պէտք է պահել։

Նմանեցուցանելի «որ կարելի է նմանեցնել»։ Որ լուսնի նմանեցուցանելի է, թոյլ տալով զմեծագոյնն ճշմարտութեան ճառագայթից (էջ 119 բ)։

Տարակուսելի «տարակուսական, երկբայելի»։ Դժուարաւ հասանելի և տարակուսելի ճշմարտապէս (էջ 252 ա)։

Տոյտ. անստոյգ բառ. «Այսուիկ և յոյժ խոհականապէս վճարեալք զինքեանս յայսոցիկ պատճառաց, անրիժ հաւատոյն տոյտոաց հաւատարմացուցանել զինքեանս

փութացեալ» (էջ 428)։ Չարմանալի է որ Տաթևացւոյն լուծման մէջ (էջ 767 ա) այս անլուր բառիս մասին խօսք անգամ չկայ։ Չգիտէ նաև Երեմիայի Բաղդիրքը։ Ուստի կ'ենթադրեմ որ հասարակ վերպակ մ'է, փոխանակ գրելու տոյտոաց. որով ակրիժ հաւատոյն տոյտոաց կ'ըլլայ «անրիժ հաւատքին փափագողներուն, ճշմարիտ հաւատացեալներուն»։

Փոխատարի «ինքը նոյն մնալով՝ ուրիշներու հետ միաւորիլ»։ Ոչ է պիտոյ ասեն երկունս և ծնունդ ի կնոջէ գրել մեզ միածնին, այլ համարիլ յաւէտ զբանին բնութիւն ի կնատս յայս և ի հողեղէնս փոխատարի մարմին (էջ 231 ա)։ — Բառին ձևը կասկածելի է, և կրնայ ըլլալ փոխատրի, որովհետև Տաթևացւոյն լուծման մէջ, որ բառին մեկնութիւնը կը տրուի, նոյնը կը կրկնուի երկու անգամ փոխատարի և երկու անգամ ալ փոխատրի ձևով. «փոխատարեալ. Այլ է փոխադրելն և այլ է փոխատարեկն. զի փոխադրեալն է ի բաց փոխոխել զիրն և ոչ թողուլ ի նոյնութեան մնալ. նոյն է և փոխարկելն, իսկ փոխատրեկն է՝ որով միաւորիլ յայլս և մնայ ի նոյնութեան։ Եւ տես զի աստ փոխատրեալ ասէ զապականութեան և ըզմեղաց...» (էջ 545 ա)։ Յոյն բնագրին

համեմատութիւնը կրնայ որոշել թէ երկու ձեւերէն ո՞րն է միայն ուղիղ:

Օժակոյ «օժանդակ, օժանդակութիւն».
եթէ մարդ առեալ որպէս զայլ ոք քան
զինքն որդի Աստուծոյ Բան որպէս զօժանդ
ոք իւրոցն կամաց երեւցոյց զնա (էջ 328
ա): — Բառիս նշանակութիւնը ստոյգ է.
հմտ. էջ 329 ա՝ նոյն ձեւին կրկնութիւնը.
«Քանզի հովիւ գոլով դնէր զնա մարգարէ
և իւրոցն կամացն օժակոյակ կատարէր»:
Բայց կրնայ անստոյգ համարուիլ բառիս
ձեւը՝ փխ. օժակոյակ, որովհետեւ Տաթևացւոյն
լուծման մէջ՝ էջ 737 օժակոյ չի
յիշուիր:

Օրհնաբանեկ «օրհնութեամբ գովաբա-
նուիլ».
հաց հոգևոր հաստատէ զսիրտ
մարդոյ, ըստ որում որ ի գիրս Սաղմոսացն
օրհնաբանի (էջ 296 ա):

*
* *

Այս բոլորէն յետոյ՝ կը նկատեմ որ
Պարապմանց գրոց մէջ, էջ 449 ա կայ
նկարդործողացոյն բառը և էջ 273 բ կայ
սկզբնագոյնութիւն բառը, որոնք թէև Նոր
Հայկազեանի մէջ յիշուած են, բայց Առ-
ձեռնի մէջ աչքէ վրիպած են:

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՊԱՐԱՊՄԱՆՑ ԳՐՈՑ ԼՈՒԾՄԱՆ ՄԷՋ

Գր. Տաթևացոյն սոյն աշխատութիւնը
տպուած է Կիւրդի Պարապմանց գրքին
հետ (տպ. Պօլիս 1717, էջ 529-790):
Հայկազեան բառարանը թէև գործածած
է այս գիրքը (հմտ. մշտերև բառը), բայց
ամենին ձեռք դպցուցած չէ Տաթևաց-
ւոյն Լուծման, նոյնը կրկնած են նաեւ
Առձեռնի աշխատասիրողները: Ահա այս
պատճառով է որ 260 երեսնոց համեմա-
տաբար փոքր աշխատութեան մէջ կը
գտնեմ 41 նոր բառ, որ կը հաւաքեմ
ստորեւ:

Այլաբերարար «անուղղակի կերպով՝
ուրիշին վրայ կատարուած բան մը իր
վրայ առնելով».
բառս այս՝ որ ասէ՝
«համարեալ», կրկին ունի տեսութիւնս.
զի է համարեալ ինքնաբերարար, և հա-
մարեալ այլաբերարար: Ինքնաբերարար է՝
յորժամ ոք ասիցէ թէ զայս ինչ մասն
հոգւոյս տամ և համարիմ թէ մարմինս

եկեր կամ զգեցաւ. իսկ այլաբերաբար է՝ յորժամ ասիցէ ոք թէ զոր ինչ դմա աբարեր՝ համարիմ թէ ինձ արարեր: Աւրդ որ լսես ի Գրիստոս համարեալ զմարմնոյսն՝ բանին, այսինքն զնուաստականսն, և զոր ինչ բանին՝ համարեալ մարմնոյն, այսինքն զգերագոյնսն, այսոքիկ ինքնաբերաբարք են: Իսկ այն որ ասաց աշակերտացն՝ որ զձեզ անարգէ՝ զիս անարգէ, և այլն, այլաբերաբար համարելովն են (էջ 540-1):

Անիդէս «անպատեհ»։ Զայսպիսի անիդէս հարցմունսդ առնելն տկարութիւն է (էջ 592)։ Թէև Հօր Աստուծոյ ասիցես զով զշնորհն զայն, չէ անիդէս (էջ 623)։

Անհատողոյրիւն «անբաժանելիութիւն»։ Յէից անհատողութեանց որ ցուցաւ յառաջագոյն, ուր և հանդիպեցի մինն՝ բաժանէ զանձն (էջ 665)։

Անախանձարորոյ «աննախանձ»։ Աննախանձարորոց մանուկ է ըստ մարմնոյ ծննդեանն և որդի է վասն աստուածութեանն (էջ 574)։

Առատասիրտ «փուխսիրտ»։ Լինիցին քաղցունք, այսինքն առատասիրտք և զուարթերեսք և մի՛ զժգմեալ երեսօք և դառն խօսիւք (էջ 606)։

Առնչարար «յարաբերաբար»։ Մեծ ասելն կրկին ունի ցոյցս. առաջին՝ առնչ-

չաբարն, որ ցուցանէ զփոքրն... այլ առնչաբարն ո՛չ իսկապէս՝ այլ պիտակապէս (էջ 563)։

Առնչակուն «յարաբերական»։ Ես ի Հայր և Հայր յիս. որպէս առնչականն զմինն դնելով զերկուսն ցուցանէ (էջ 696)։ Համաձայն կամ առնչական աշակերտեալ պետ անուանեցայ (էջ 775)։

Բազմաստուտ «շատ սուտ»։ Բազմանիւթ կամ բազմաթիւր կամ բազմասուտ (էջ 762)։

Բարձրիմաց «բարձր՝ երկնային բաներու վրայ խորհող»։ Մի՛ լիցի երկրաքարշ խորհրդով, այլ բարձրիմաց (էջ 615)։

Բացբարձոյրիւն «բացասութիւն, ժրխտում»։ Բացբարձութեամբ ասի Հայր Աստուած անսկիզբն և անվախճան (էջ 787)։

Բեռնատար «բեռ կամ ծանրութիւն կրող»։ Եկայք առ իս ամենայն աշխատեալք ի մեղաց և բեռնատարք օրինաց (էջ 659)։

Դժուարակամ «դժուարաւ կամեցող»։ Այլ զանց առնելն չէր ըստ կամաց մերոց. այլ ասել զճշմարիտն թէ ոչ յանդգնեցայ կամ դժուարակամ եղէ կամ անփոյթ արարի (էջ 721)։

Դժուարակիր «կնճռոտ, դժուարիմանալի»։ Ոչ բարեկիրթ. այսինքն դժուարակիրթ կամ դժուարիմաց (էջ 595)։ —

Տաթևացիին կը մեկնէ Պարապմանց գրոց յարեկիրք բառը (տես էջ 97), որ կը նշանակէ «դիւրահասկընալի, դիւրմըմբռնելի, պարզ»։ Զայսպէս նուրբ և ոչ բարեկիրթ ինդրոյս ո՛չ է պարտ օրինադրական վճիռ հատանել, այլ տարակուսիլ յաւէտ քննութեամբ։

Դժուարամարտի «դժուար մաքրելի, դժուար սրբուող»։ Անհնարին և դժուարամաքրելի (էջ 711)։ Տաթևացիին իբր բնագիր դրած է այս երկու բառը, բայց բնագրին մէջ (էջ 299) տպուած է «Անհնարին համարիմ մոլորութիւն գրել և հեթանոսաց նմանիլ և դժուարաւ մաքրելի քան զառջնոյն յանցանաց փաս»։

Եզերորդ «առաջին»։ կը գտնուի գլուխներու թուակարգութեան մէջ։ Ինչպէս՝ ճառ քսաներորդ (էջ 566), ճառ երեսներորդ եզերորդ (էջ 628)։

Երկագոյ «երկու տեսակ գոյացութիւն ունեցող»։ Եւ դարձեալ որպէս ունէր գոյութիւն Աստուծոյ և գոյացաւ, և ոչ ասի երկագոյ, այլ միագոյ (էջ 537)։

Երկուաւոր «երկուքէ բաղկացած»։ Ոչ ասի երկուաւոր բնութիւն կամ երկաբուն, այլ միաւոր և միաբուն (էջ 788)։

Ժողովուրդին «հաւաքել պահելը»։ Մո-

ռանալն՝ մտացն է, կնքելն՝ ձեռացն է, ի բսակի ժողովութիւնն է (էջ 720)։

Ինքնաբերաբար «ուղղակի իրեն անձին հետ կատարուած»։ վկայութիւնը և համեմատութիւնը տես այլաբերաբար։

Խոհեմապես «խոհեմութեամբ, մտածելով»։ Խորհրդապէս, այսինքն խոհեմապէս կամ արդարապէս (էջ 774)։ — Նշիւ չունի։ Ա.Բ կը դնէ խոհեմաբար տես խոհեմապես, բայց այս վերջինը կը մոռնայ նշանակել։

Խուզախեղի «պրպտող, բառակրկիտ»։ Յեղընտիր՝ խուզախեղիւն է (էջ 627)։ — Տաթևացիին կը մեկնէ Պարապմանց գրոց ցեղրևտիր բառը (էջ 146), որ հոս առանձին նշանակութիւն ունի։ «Պիտոյ է զբանիցն ձե ոչ յոյժ ցեղընտիր առնել, այլ տեսանել ձե ոչ յոյժ ցեղընտիր բնութիւն» (բառերը ի նոսա յաւէտ զբանիցն բնութիւն) (բառերը պրպտել պէտք է, այլ խմաստին պէտք է նայիլ)։ Այս նշանակութիւնն ալ պէտք է մտցնել բառարաններու մէջ։

Ծռագատիկ «Զատիկ՝ որ Տօմարական հաշիւներով սխալ է»։ Յամենայն 97 ամին Ծռագատիկ բերէ (էջ 607)։ Յամենայն 95 ամի ծռագատիկ լինի նոցա (էջ 612)։

Մարմնացի «մարմնով»։ Մարդացի, այսինքն մարմնացի և ո՛չ մարդացեալ կամ մարմնացեալ (էջ 742)։

Մերձակից «յարակից, կցորդ»․ Յարակից՝ որ է մերձակից, այն է՝ զի փառացն կցորդ և հաղորդ արար (էջ 736)․ իսկ յարակից՝ որպէս մերձակից, ընթացակից, ընկերակից, կամ մշտակից կամ նմանակից (էջ 737)։

Միաշարի «միայար, միակերպ, սկիզբէն վերջը նոյն ձևով»․ Որպէս ասէ թէ առանց ճայթման այսինքն միալարի ի ծննդենէ մինչ ի խաչն և ոչ երբեմն տղայ և փոքր փոքր զաւ և լինիլ այր կատարեալ (էջ 748)։ — Կենդանի է բառս գաւառականին մէջ՝ միաշար ձևով։

Միաշարակի «միայն, մինաւորիկ»․ Վասն Քրիստոսի ասաց զայս օրէնքն միաւորակի և ոչ երկակի (էջ 565)։

Միջակօրէն «միջակ ղիրքով, ոչ հեռու և ոչ ալ շատ մօտ»․ Ձինւորքն երեք կերպիւ պատերազմին․ այսինքն՝ կամ մերձակայ՝ սրով, կամ ի հեռուստ՝ նետով, կամ միջակօրէն՝ գեղարդեամբ (էջ 630)։

Մշտակից «միշտ հետը եղող, ընկերակից»․ իսկ յարակից՝ որպէս մերձակից, ընթացակից, ընկերակից կամ մշտակից կամ նմանակից (էջ 737)։

Մտաշարագոյն «շատ մտադրութեամբ, ուշադիր»․ Վեց ազգ հերձուած յայտնի առնէ աստ․ զոր թէ մտաւորագոյն ընթեռ-

նուս՝ վերաբերին երեքն յանմարմին էութիւն Բանին և երեքն ի մարմին նորին (էջ 689)։

Յայտնարանի «յայտնուիլ, յայտնի կերպով պատմուիլ»․ Օրհնաբանի, յայտնաբանի կամ պատմի (էջ 728)։

Ներշարդատ «համեմատութիւն վերցնող, համեմատելի»․ Յովհաննու Որոտնեցոյ, որոյ եղէ ի վերջին ժամու վերջացեալ սպասաւոր, ոչ գոլով ներբաղդատ իրօք կամ մտօք, թէև համաձայն կամ առնչական աշակերտեալ պետ անուանեցայ (էջ 775)։

Ներհակօրէն «ներհակաբար, հակառակ կերպով»․ Այլ ո՛չ մասնաւորաբար որպէս այժմ, այլ համանգամայն, և ո՛չ ներհակօրէն, այլ առանց ապականութեան և պայծառ տեսութիւն (էջ 601)։

Շարաւարի «շարաւալից, թարախոտ»․ Լուացեալ բուժեսցէ զբազմազան շարաւալիր վէրս հոգւոյ և մարմնոյ ամենաթշուառս անձին (էջ 775)։

Ողորափառակից «իրեն հետ միեւնոյն ուղղափառ հաւատքը ունեցող»․ ի միտ առ, ո՛վ ուղղափառակից իմոյս խոստովանութեան (էջ 686)։

Ունակապէս «բնապէս սովորութիւն զարձած»․ Ճառագայթն է յեւթենէ արեգականն, այլ զօղո ունակապէս պայծառացուցանէ (էջ 596)։

Պատմաբար «պատմողական ձևով»․ թե՛ հարցմամբ ասես՝ այն է որ ասէ՝ ցամաքեացի սէր բազմաց․ իսկ թէ սոսկ պատմաբար է, զայն ասէ՝ որ յետ նեոլին ամենայն լեզու խոստովանեացի տէր զՅիսուս Քրիստոս (էջ 672)։

Սխալակիր «սխալաւոր, սխալներ կրող ունեցող»․ Եթէ գտանիցի ինչ ըստ ախորժեկեաց ձերոց՝ տեառն են շնորհք․ և նուազն՝ սխալակիրս անօթոյ (էջ 775)։

Վերջապա «յետադաս, բառին վերջը դրուած (մասնիկ)»․ Եւ որդն վերջադաս է, և այն զոր ասեմք —ութիւնն, զմի բնութիւնն նշանակէ, որպէս ասեմք մարդութիւն, ձիութիւն (էջ 598)։

Տեսակապէս } «կերպապէս, օրինակով»․
Տեսակօրէն }

Մկրտութիւնս մեր նիւթապէս կայացաւ ի մկրտութիւնն Քրիստոսի և տեսակապէս կատարեցաւ ի կողին բացումն։ Որպէս և բաշխումն մարմնոյ և արեանն՝ նիւթապէս եղև ի վերնատանն և տեսակօրէն ի խաչին (էջ 663)։

Փոխարկապէս «փոխարկաբար, և հակադարձը»․ Ասի նոյն Աստուածն մարդ և նոյն մարդն աստուած․ և այս ո՛չ փոխարկապէս (էջ 787)։

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՅԱԿՈԲ ԿԱՐԵՅՅԻՈՅ

ՎԵՐԻՆ ՀԱՅՈՅ ՏԵՂԱԳՐԻՆ ՄԷՁ

(տպ. Վրշապ. 1903)

1. ախօրան

Ելանեն բազում ակունք և լինի գետ սուր և ախօրան և մտանէ անհուն ձորն Յիրանայ և Սառչամու (էջ 47)։

Այլուստ անծանօթ բառ մ'է, որ իբրև ածական գործածուած է գետին համար՝ «սըընթաց կամ անհզ» նշանակութեամբ։ Կրկին ածականներուն համար հմտ. նոյն հեղինակին քով՝ էջ 52. «Ի Բայլ գետու ելանեն անթիւ ակունք, ի գեղջէն Կարմրոյ լեռանցն ժողովեալ մտանեն ընդ ձորն և լինին գետ սուր և զարհուրելի»։

Ախօրան բառը կազմութեամբ բոլորովին անյայտ է, թրք. և պրս. լեզուներուն մէջ ալ նման ձև մը գոյութիւն չունի, որմէ փոխառեալ ըլլայ։ Բայց գիտենք որ Յակոբ

կարնեցին ուրիշ տեղ մը նոյն բառը կը գործածէ իբրեւ յատուկ անուն Ախուրեան գետի. «Եւ գետն գայ Ղարսայ և յԱնոյ, որ է Ախուրան» (էջ 50): Ասկէ կրնանք հետեցնել թէ յատուկ անունը յետոյ հասարակի վերածուած է:

2. բանտար

Ձի այժմ քաղաքս այս յոյժ բանտար է նման Ստամպուլայ, որ տարին ժՌ բեռ մտանէ և ելանէ (էջ 37):

Տեղէն կ'երևի որ կը նշանակէ «բանուկ, վաճառաշահ քաղաք» և ըստ այսմ կրնայ համարուիլ թան + տանի բառերէն ծագած, ինչպէս ունինք թանուկ: Բայց այս ստուգաբանութիւնը անշուշտ կեղծ է և բառը պէտք է դնել պրս. باند. Bandar «նաւահանգիստ» ձևէն, որ հոս ածականաբար գործածուած է: Ասոր վրայ արդէն խօսած ենք կեղծ Շապուհ Բագրատունւոյ նոր բառերուն մէջ:

3. դատական

Լաւ և խելացի դատկան, հողագործ և փէշաքար (էջ 39):

Կը նշանակէ «աշխատասէր, բանուկ,

ժրաշան, դատող» և գտնուի նաև Մշոյ բարբառին մէջ. Դատկան մարդ է:

4. Թաւամայրի

Եւ միւս կողմն է Ղուռուչան, երկիր խոր և թաւամայրի (էջ 14):

Կը նշանակէ «անտառախիտ»:

5. Թուհ

Որ դեռ ևս պատերազմի է ընդ թուհին վանատիկայ (էջ 27):

Ինչպէս զրքին հրատարակիչը Կոստանեան (էջ 66) կը նկատէ, Լտ. dux, ֆրանս. doge բառն է, որ վենետեան զուբսերուն պատուանունն էր. բայց կու գայ ո՛չ թէ լատին կամ ֆրանսական ձևէն, այլ իտալ. doge ձևէն, և կամ թերեւս ասկէ աղաւաղուած թրք. ڭوڭ (?) ձևէ մը:

6. Ճաղրերես

Եւ են բնակիչք սորա մարդասէրք և հիւրընկալք, քրիստոնեայք և ծաղրերես քահանայք և տուվաթաւորք (էջ 16):

Կը նշանակէ «ժպտադէմ, խնդումբես,

ուրախ դէմք ունեցող»։ չգիտէ ՆՀԲ, բայց գիտէ Առձեռներ։

7. կեր, կերուածք

Այս է թէմ և վիճակ՝ Արզրում նստող փաշային կերուածքն, զի ամենայն շրջակայ բերդորայքս և գաւառքս, զոր կարգաւ պատմեցի, հուրմի և հրամանի ներքե սորա են (էջ 24)։

Եւ իշխող, է սա մինչև ի Բալու՝ Համ-թայ փաշային կերն, դէպի արևմուտս մինչ ի Թոխաթ և ի Սերաստիոյ փաշային կերուածքն, և ի հիւսիսոյ կողմն մինչ ի Տրապիզոն և Ախլխոյ փաշայի կերուածն (էջ 25)։

Եւ թէ մեծ պատերազմ լինի, թագաւորի հրամանաւ իւր կերուածքովն ամենայն ճՌԹուրքի ձիաւոր ելանէ քաղաքէս (էջ 26)։

Այս հետաքրքրական բառը քանի մը ուրիշ տեղեր ալ կը գտնենք կեր կամ գեր, սեռ. գերոյ ձևով։ Այսպէս՝

Եւ կինն այն հարցեալ ասաց թէ ինչ մարդ ես, և նա ասաց թէ ես երէց եմ և գերոյ տէր (Յայսմ. յունվ. Յ, Ա. Ստեփաննոս Յուսկան որդւոյ վարքին մէջ)։

Եւ նորա բազում սիրով ընկալեալ զմեզ՝

եւ փոխան հայրենեաց իմոց՝ զՀրաշակ-բերդ իւր կերովն (տպ. Կերովս) և այլ բազում գիւղս ի Վայոց ձոր (Օրբ. էջ 263)։

Տայ փոխան հայրենեացն... զՀամասրի և այլ գեղորէս բազում, ի Կայեն զԱղստե իւր կերովն (Օրբ. էջ 291)։

Եւ տան նմա... զՈրոտն իւր երկրաւն... և զբերդն Բորոտնայ իւր կերովն (Օրբ. էջ 301)։

Յօտար աշխարհէ եպիսկոպոս, վարդապետ կամ երէց կամ գերոյ տէր, առանց թեմի եպիսկոպոսի մի՛ շրջեսցեն կամ շինեսցեն, այլ նորա հրամանաւ՝ ըստ պատշաճի (Կիր. պտմ. էջ 170^{*})։

Քննիչները զանազան ձևով մեկնած են բառս. այսպէս Շահնազարեան՝ Օրբելեանի առաջին օրինակին մէջ կը մեկնէ «եկամուտ», բայց միւսները առանց բացատրութեան կը թողու։ Կոստանեան՝ Յակոբ կարնեցւոյ հրատարակութեան մէջ կեր — ուտել բառէն կը հանէ։ Մենք ալ (Հայ. Նոր Բառեր հին մատենագրութեան մէջ վենետիկ 1913, էջ 74). Կիրակոսի գերոյ տէրք եկեղեցական պաշտօնեայ մը,

* Նոյնը տե՛ս նաև կանոնագրքի մէջ, էջ 175. «Յօտար աշխարհէ եպիսկոպոս կամ վարդապետ կամ երէց կամ գերոյ տէր՝ առանց եպիսկոպոսի թեմին մի՛ շրջեսցեն»։

Թերևս «քորեպիսկոպոս» դրած էինք, իսկ գեր բառին բուն նշանակութիւնը և ծագումը անստոյգ կը համարէինք:

Վերոյիշեալ օրինակները միասին առնելով՝ կրնանք հետեցնել թէ կեր, կերուածք կամ գեր կը նշանակէ «գաւառ, վիճակ, թեմ»։ այս իմաստը յայտնի կերպով կ'երևի, եթէ համեմատենք Օրբ. էջ 291 դրուած մէկ հատուածը. «տայ փոխան հայրենեացն... զՀրաշկարերդ իւր գաւառոյն և այլ բազում գեղօրէս ի Վայոց ձոր», որ Օրբելեանի առաջին օրինակին ճիշտ կրկնութիւնն է և ուր կեր բառին տեղ դրուած է «գաւառ»։ Նոյն տեսակի բան մ'է նաև վերը «զՈրոտն իւր կրաւն»:

Կ'ուզէի այս կեր կամ գեր բառը համեմատել պրս. گير «բռնէ» բառին հետ, ինչպէս ունինք հայ. կալ և կարուած, բայց պարսկերէն բառաբաններու մէջ گير բառին դէմ նման իմաստ մը գոյութիւն չունի:

8. տնաւորիլ

Զազգսն Հոռոմոց՝ որ եկեալ և տնաւորեալ էին յերկիրս Հայոց, զամենեսեան

հանեաց և արսորեաց տամբք և ընտանեօր մինչև առ յափն Պոնտոսի (էջ 22):

Կը նշանակէ «ընտանիք՝ տուն տեղ կազմել»։ գործածական է Երեանի, Շամախիի, Վանի և Տփլիսի բարբառներուն մէջ՝ տնաւորել, տնաւորուիլ ձևով:

9. փութկայ

Սպանդանոցը և շուկաներ, սալարակապ խաներ և փութկաններ, քարտաշ գեղեցիկ շինուածովք և եկեղեցիք բազումք (էջ 31):

«Սալարակապ խաներ» (այն է քարաշէն իջևաններ) ձևին համադրութիւնը կը ցուցնէ որ փութկայ բառն ալ նման իմաստ մը ունենալու է: Եւ արդարև Առձեռնի մէջ կայ փութկայ կամ փութկայ՝ որ կը մեկնուի «կարաւանի իջևան, քէրվանսէրայ»: Բառիս հնագոյն ոսկեդարեան գործայ»: Բառիս հնագոյն ոսկեդարեան գործածութիւնը ունի Գորլա և Շմ. էջ 69. «Եւ հրամայեաց դատաւորն Եւեոտոս դահճապետի տանել զերկոսեան և արգելու ի բանտի, ուր արգելեալ էին ընկերք իւրեանց ի փութկայի միոջ որ կոչի Բեթթիկա»: Աւիշան, Հին հաւ. էջ 303 այս բառը կը հանէր պրս. butkada «կռառուն, պանդոկ» բառէն, բայց ըստ Gousseni պէտք է ղենել փութկառեալ ասոր. pûtgâ «կա-

պելայ, հանրատուն » բառէն (տե՛ս Հ. Վարդանեանի յօդուածը՝ ՀԱ. 1913, 136): Զարմանալի է միայն որ Կարնեցին այսպիսի հին և գործածութենէ ինկած, հագուագիւտ բառի մը լաւ ծանօթ է: Նոյն բառը զիտէ նաև Առաք. Պտմ. և կը գործածէ քանի մը անգամ. Զետեղեալ բնակեցուցին ի փութկայն՝ որ է քարվանսարայ (էջ 111. հրատարակիչը յատուկ անուն կարծելով բառը՝ դրած է զլիստառ). Վասն տանց և ապարանից, բաղանեաց և փութկայից, որ է քարվանսարայ (էջ 373). Բաղանիքներ և փութկաներ և քաղաքի պարիսպն (էջ 514): Ասոնց համեմատ նաև բառգիրք Երեմիայ, էջ 325 փոքրկայ « քարվանսարայ »:

Այս բոլոր նոր գործածութիւններէն ուզեցի կարծել որ փոքրկայ բառը արաբերէնի մէջ ալ թերեւս գոյութիւն ունեցած ըլլայ, որմէ փոխառութեամբ անցած ըլլայ ստորին Հայերէնի. բայց Գամուսի ծովածաւալ բառարանին մէջ (թրք. թրգմ. Գ. էջ 38) գտայ միայն արաբ. فاق fatq « լայնատարած՝ ընդարձակ տեղ », որ անշուշտ նոյն բառն է, բայց յամենայն ղէպս Հայերէնի մայրը չէ:

10. քարածոր

Եւ զնացեալ հասանէ մինչև քարածորն Ակնայ և Արապկերու (էջ 14):

Եւ մտեալ քարածորն Ակնայ և Արապկերու (էջ 48):

Կը նշանակէ « երկու մեծամեծ քարալեռներու միջև գտնուած ձորը »:

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

ՀԱՅԵՐԵՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՀԻՆ ՔԵՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՄԷՁ

Հին քերականներու ճոխ և գիտական հրատարակութիւն մ'ըրաւ վերջերս Ն. Աղոնց, «Արուեստ Դիոնիսեայ Քերականի և հայ մեկնութիւնք նորին» (Պետրոգրադ 1915), որուն մէջ շատ ընդարձակ յառաջարանէ մը յետոյ (էջ 1-193), ամփոփուած են Դիոնիսիոսի թրակացւոյ քերականութիւնը՝ յոյն բնագրին հետ դէմ առ դէմ (էջ 1-76), Մեկնութիւն Դաւթի փիլիսոփայի (էջ 79-124), Անանուն մեկնիչ քերականին (էջ 127-156), Մովսեսի քերթողի մեկնութիւն քերականին (էջ 159-179), Ստեփաննոսի Սիւնեցւոյ մեկնութիւն քերականին (էջ 183-219), Գրիգորի Մագիստրոսի մեկնութիւն քերականին (էջ 223-249), Համամայ Արեւելցւոյ մեկնութիւն քերականին (էջ 254-285):

Այս բոլոր գրուածքները ծանօթ էին Նոր Հայկազեան Բառարանի հեղինակնե-

րուն, բայց առաջին անգամ միայն հրատարակութեան կը տրուին (չհաշուելով Զրպետի հրատարակութիւնը): Հրատարակելը աշխատած է ըստ կարելոյն կատարեալ ընել գործը՝ նշանակելով ձեռատարեան տարբերութիւնները, յոյն բնագրին համեմատութիւնը, տեղ տեղ բառերու բացատրութիւններ և ստուգաբանութիւններ: Գրքին վերջը (էջ 289-302) տրուած է նաև իւրաքանչիւր հեղինակութեան մէջ պատահած նոր կամ անսովոր բառերը, բայց առանց բացատրութեան:

Այս ցանկը բաւական անյարմար ձևով կազմուած է, և միջոց չկայ իմանալու թէ բառ մը՝ օրինակի համար՝ թողք, որ գործածուած է թրակ. էջ 9, ուրիշ անգամ ալ կը պատահի միւս մեկնութեանց մէջ:

Այս երկու հանգամանքները պատճառ կը դառնան ինձ ամփոփելու համար հոս ամբողջ գրքին նոր բառերը՝ աշխատելով նաև տալ անոնց բացատրութիւնը: Յուշակիս մէջ չեմ յիշեր այն բառերը՝ որոնք արդէն յիշուած են Նոր Հայկազեան և Առձեռն բառարաններուն մէջ, կամ պարզ կազմութիւն ունենալով՝ առանձին դիտարութիւն չեն ներկայացներ:

1. արա

Աստղի մը կամ մոլորակի մ'անունն է. Նուազ է լուսին քան զարեգակն. նուազ է և աստղ քան զլուսին. նուազ է Արայն քան զարուսեակն գեղեցիկ (Համամ. քեր. 288): Նոյն է մեր ազգային աւանդավէտի ղիւցազն Արա գեղեցիկ հետ. համեմատութիւնը ճիշտ այնպէս է, ինչպէս Հայկը, որ թէ՛ ղիւցազնին և թէ՛ համաստեղութեան աւանունն է:

2. բաղթ

Թրակացին (էջ 9) արական, իգական և չէզոք բառերու վերջատառին վրայ խօսելով՝ կ'ըսէ թէ ամէն տառ (բաց ի ա, ե, ը, ո, օ տառերէն) կրնայ երեք սեռի ալ յարմարիլ. ասոր իբր ասպացոյց կու տայ հայերէնի բոլոր գրերով (բաց ի նոյն հինգէն) վերջացող 32 բառերու ցանկ մը: Այս բառերուն մէջ վեցերորդն է բաղթ:

Համամ Արեւելցին (էջ 256) ստուգաբանելով այս միևնոյն բառերուն վերջածայն տառը՝ կու տայ անոնց որոշ նշանակութիւն. այսպէս՝ Ողթ. բենն է բաղադանել ի դէպ. Ազգ. գիմն է՝ սերաւորելով զազգս. Բոգ. զայն է լուդականացն ի

դէպ: Բսել կ'ուզէ թէ ողթ բառին մէջ թ կը ցուցնէ կցում, ազգ բառին մէջ՝ գ կը ցուցնէ սերունդ, բոգ բառին մէջ՝ գ անարգական նշանն է, և այլն:

Ասոնցմէ յետոյ կու գայ՝ «բաղթ. թոյն է թուլագոյն և տխուր» (այսինքն թէ բաղթ բառին մէջ՝ թ տառը կը ցուցնէ թուլութիւն և տխրութիւն):

Բաղթ բառը նոր բառ մ'է և այս երկուքէն դուրս ուրիշ տեղ չկայ. նշանակութիւնն ալ անյայտ է. բայց որովհետեւ տխրութեան հետ կը կապէ Համամ, ուստի յարմար չէ՞ կարծել թէ ասիկա խանգարուած գրչութիւն մ'է, փոխանակ ըլլալու բառը = թօթ «գէշ կամ տխուր լուր»:

3. բարդակ

Սիւն. քեր. 206 խօսելով հաւաքական բառերու վրայ՝ իբր օրինակ կու տայ հետեւեալները. «Տոհմ, պար, ամբոխ, հօտ, անդեայ, ջուլիւ, երամ, բարդակ (տպուած է բարտակ, բայց էջ 307 վրիպակներու ցանկին մէջ ուղղուած է), գունդ, սպայ, զօր, գեհ, մայրի, այգի, արտ, մարգ, դրախտ»:

Բարդակ բառը անծանօթ է. Առձեռն բառարանն ալ չունի. կ'երևայ թէ կու

գայ բարոյ բառէն և կը նշանակէ «խումբ, դէզ»:

4. բարովդրոք

Մագ. քեր. 241 արջառի և ձիու իգական ու չէզոք հոմանիշները մի առ մի նշանակելէ յետոյ՝ կ'անցնի թռչուններու սեռին, բայց չափազանց կարճ կապելով՝ կ'ըսէ. «Եւ թռչնոցդ՝ որպիսի բարովդրոք և այս այսքան»:

Կ'երևայ թէ բարովդրոք կը նշանակէ «թռչունին էզը». իսկ Ադոնց, էջ 307 (վրիպակներու ցանկին մէջ) perroquet «թութակ» բառէն աղաւաղեալ ձև մը կը կարծէ:

5. բոյթ

Սիւն. քեր. 209 հոմանիշներու իբրև օրինակ կու տայ՝ «անիւ և ճղուղ, առեղ և աւարտք, հեան և դանդանք, կունդք և ականոց, հեց և բոյթ, կապերտ և գորգ, ձի և դզի, երամակապան և կուտպան, բիր և մահակ»:

Ուրեմն բոյթ կը նշանակէ «հեց, այն է անիւի շրջանակ»: ՆՀԲ և Առձեռն չեն

յիշեր բառս, թէեւ ծանօթ է իրենց՝ հնգ բառին վկայութեան մէջ:

6. գիտութիւն

«Եւ է պարզ բայ ամենայն նախագաղափարն, որպէս գիտեմ, կոփեմ, կարեմ, իսկ բարդ՝ քաջ գիտեմ կամ գիտոտեմ կամ կտրատեմ» (Սիւն. քեր. էջ 213):

Ըստ հեղինակին բացատրութեան կը նշանակէ «լաւ գիտնալ կամ ամէն բան գիտնալ». յաճախական ձև մ'է, որու նմանները շատ սովորական են կովկասի հայ բարբառներուն մէջ:

7. դալապրել

«Իսկ գործականին՝ օգտակարք արհեստիցն, հիւսնութիւն և դարբնութիւն և ումանք իւր. և չարին՝ դեղք մահաբերք. և գործք միջակին՝ աղեղնաւորութիւն և դալապրելն» (Դաւ. քեր. 80):

Այս հատուածը ձեռագրի մը տարբերակն է, որուն դէմ իբր բնագիր դրուած մայր օրինակը ունի «... իսկ միջակին՝ աղեղնաւորութիւն և գեղարդնաւոր լինել»:

Դալապրել բառը այլուստ անծանօթ է. Ադոնց ևս մոռցած է յիշել իր ցանկին

մէջ, կազմուած ըլլալով դարապր «կացին» բառէն, յայտնի է որ կը նշանակէ «կացինով ջարդել, կոտորել»:

8. ԼՐՔ

«Խնձորի, տանձի, մանուշակ, շուշան, ղլիփին, սղոցն, դալն, լոքն, բիւն, կապոյտն, ուկիւրն» (Միւն. քեր. 208):

Նոր Հայկ. բառ. և Առձ. բառ. կը կցեն յոչք ձևին և կը մեկնեն «մեկնաձուկ»։ Ըստ իս պէտք է հասկնալ «կարմիր», ինչպէս կը ցուցնեն երկու քովը դրուած դալ «կանաչ» և բիւ «կապոյտ» բառերը, և ըստ այսմ կցել պրս. luk, թրք. lök «դոճի խէժ, կարմիր ներկանիւթ» բառերուն:

9. Խորշ

Մագ. քեր. 242 դնելով մանուկ բառին արական, իգական և չէզոք (այսինքն հասարակ) ձևերը, կ'ըսէ. — «Մօլա արական և քալա իգական, զաւակ չէզոք. քանզի ոչ նշանակէ սա թէ արական է թէ իգական, որպէս մանկանց նշանակուած թիւն և աննշանակութիւն՝ տղայ, դիեցիկ, անտնդեայ, տարրա, խորշ. այս ոչ ունի

նշանակութիւն թէ արականն են, թէ իգականն և ահա են աննշանակը»:

Այս բոլորէն կ'երևայ որ խորշ, ինչպէս նաև տարրա, կը նշանակեն «փոքր մանուկ», առանց արու կամ էգ սեռը յայտնելու:

Ադոնց չէ յիշած այս կարևոր բառը իր ցանկին մէջ:

Մեր տուած նշանակութիւնը կ'ակնարկէ Բառգիրք Երեմ. էջ 145 խորշ «զաւակ կամ խնձոր». այս նշանակութիւններէն առաջինը շատ յարմար է, իսկ երկրորդը՝ որ բնաւ չի յարմարիր անոր, կ'երևայ թէ պէտք է ուղղել խաճարոյ:

10. Կան

Համամ. քեր. 267—9 նախադրութիւններու ընդարձակ ցանկ մ'ունի, որոնց իւրաքանչիւրին համար ալ օրինակներ կու տայ: Այս նախադրութեանց մէջ են (էջ 268)՝

Կան. — Կանխաւ սահման եզ ծովու.

Ուխ. — Ուխտս դիր. Ուխտեաց Աստուած Արքահամու:

Ասկէ կ'երևայ որ Համամ Արեւելցի գիտէ կան և ուխ նախադրութիւններ,

որոնց առաջինէն կը հանէ կանոնիս, իսկ երկրորդէն՝ ուխտ, ուխտուի:

Բացարձակապէս կը սխալի Համամ:

Համարի առաջնորդ Թրակացին ալ ունի նախադրութեանց ցանկ մը (էջ 30), որ հետեւեալ ձևով է. «նէր, արտ, ատր, ապ, բաց, նը, ին (ըն), բար, բաղ, շար, շաղ, մուշտ, զով, ջոկ, պատ, նախ, կանուխ, վաղ» ևն:

Վերջին երեքը հոմանիշներ ըլլալով՝ կանոնի ընթերցուածը կասկած չի վերցնէ:

Եթէ համեմատենք երկուքին ցանկերը, կը տեսնենք որ Համամ միւսնոյն շարքով կը կրկնէ Թրակացւոյն ցանկը, աւելցնելով միայն իւրաքանչիւրին դէմ մէկ-երկու օրինակ: Կանոնիս բառը սակայն չկայ Համամի քով և ասոր տեղ կը գտնենք կան, որուն կը յաջորդեն ուխ, վաղ, ևն: Շատ պարզ է որ Համամ սխալ է կարգացեր բնագիրը և կանոնի միակ բառը երկուքի բաժնելով՝ իրը և առանձին ձևեր դրեր է կան և ուխ:

11 կարոտել

Սիւն. քեր. 213 խօսելով պարզ և ածանցեալ բայերու վրայ՝ առաջիններուն իրը օրինակ կու տայ՝ ոռոգեմ, վարեմ,

կարեմ, պատառեմ, իսկ երկրորդներուն՝ ոռոգանեմ, վարտեմ, կարտեմ, պատառտեմ, կարտեմ, բեկտեմ, ևն:

Կարտել նոր բառ մ'է, որ բառարանները չգիտեն. կը նշանակէ «կարկատել, զանազան բաներ կարել»:

12. կիտօնտ

Գրիգոր Մագիստրոսի տիտղոսն է. «Գրիգորի մագիստրոսի և Կիտանտի որդւոյ Վասակայ մարտիրոսի» (Մագ. քեր. էջ 223): Գործածուած կը գտնենք նաեւ այլուր. ինչ. Գրիգոր Մագիստրոսի մեծ արձանագրութեան մէջ՝ Կեչառոյքի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ հարուային պատի վրայ. «Հզաւրին և առաքինոյն բարեպաշտին Գրիգորի մագիստրոսին Կիտանտին և զուկին Վասպուրականի և Տարանոյ» (Շողակաթ, էջ 181). Կամ նաեւ Մագիստրոսի «Մեծ են գործք» տաղաչափութեան յառաջարանին մէջ՝ կիտօն ձևով:

Կու գայ յն. ΧΟΥΤΩΝΕΤΗΣ «սենեակի ծառայ, սենեկապան» բառէն, որ յունական պաշտօնական տիտղոս մ'էր (արմատը ΧΟΥΤΩΝ «նշասենեակ»), ինչպէս ուղիղ կը

մեկնէ Ադոնց՝ իր աշխատութեան մէջ, էջ 223 ծան.:

13. կուռար

Բնածայն բառերու շարքին մէջ Սիւն. քեր. 189 կը յիշէ «կուռար, ագոաւ, կոռնկ, հողմ, սիք և որք այսպիսիք»:

Առձ. բառ. ունի այս բառը և կը մեկնէ «թռչուն մը», իբր անստոյգ բառ: Ըստ իս՝ ուղիղ է ընթերցուածը և կը նշանակէ «ագոաւ», ըստ որում փոխառեալ է արաբ. غراب gurrāb «ագոաւ» բառէն:

14. ճիճկալ

Քերդ. քեր. 177 սպառնական մականբայներուն վրայ խօսելով՝ կը զրէ. «Սպառնական, որ սաստէ միւսունն, տիր, տի, զի տիրդ հիճկալ կոչի»:

Թուրք թէ կը նշանակէ «սպառնալ»:

Մխիթար Արքայի բառարանը ունի հիշակ «կոիւ, վէճ», հիճնդ «կոռուիլ, վիճիլ»: Այս բոլորը արդեօք կապ ունին հեռու ձևին հետ:

15. մալ

«Առն, խոյ, գոնչակ, վիզոն, դուար, մալ. այսոքիկ արականք ի վերայ հօտից

ասացեալք են նշանակութեամբ և այլք այսպիսիք» (Մագ. քեր. 239):

Նոր Հայկ. բառ. և Առձ. բառ. մարդ բայէն հանելով՝ կը մեկնեն բառս «կոտած ոչխար»: Ըստ իս դուար բառին յարադրութիւնը կը ցուցնէ որ կը նշանակէ «արջառ» և փոխառեալ է արաբ. الماլ mal «ապրանք» բառէն, որ յետոյ առած է «եզ, տաւար» նշանակութիւնը, ինչպէս որ կայ մինչև այսօր քանի մը հայ գաւառականներու մէջ: Իմաստի զարգացման համար հմմտ. Ղրբ. ապրանք «ինչք. 2. տաւար»:

16. մատարկայ, մարտկայ

Մակբայներու տեսակներուն մէջ Թրակ. քեր. 33 կը զնէ «Մատարկայ(իւ) կամ ճշգրտութեանն, որպէս, զիպէս, որպիսի, զիարդ, ըստ որոյ, որգոն»: Այս բոլորը նմանութիւն կամ օրինակ ցոյց տուող մակբայներ են և հետեւաբար այս նշանակութեամբ առնելու է նաեւ մատարկայ: Յոյն բնագրին մէջ ասոր զէմ գրուած է Τὰ δὲ παραβολῆς ἢ ὁμοιωσεως. — Մատարկայ յն. παραβολή «համեմատութիւն, նմանութիւն, առակ» բառին ստրկական թարգմանութիւնն է (παρά «առ, բովր,

մատ—չիլ» βάλω « արկանել » բառերէն կազմուած). հմմտ. առարկայ:

Համամ. քեր. 276 սխալ կարդալով բառը՝ գրած է «իսկ որ ասէ թէ մարտկացն կամ ճշգրտութեանցն, մարտկացն հարցական լսի, իսկ ճշգրտութեանցն, որ զևս ստուգագոյնս հարցմամբ որ կամի ուսանել և ասէ. ո՞րպէս, զիպէս...»:

Նոյն բառն է որ Բառ. Երեմ. էջ 205 կը գրէ մատարակաց « ճշգրտեաց »:

17. մարքաբ

« Իսկ մեր ի Պարսից բազում ինչ ընտանեբար ուսեալ զգեստս, որպէս դուռա և ուղի, մարքաբ, աւազան, որ է ջրոյ անօթ, գաւազան՝ որ է վարիչ արջառոյէ խարազան՝ որ է վարիչ իշոյ և այլք այս, պիսի բազում, որ գրեթէ հասարակորդ լեզուիս մերոյ » (Մագ. քեր. 229):

Ինչպէս Ադոնց ծանօթութեան մէջ կը նկատէ՝ արաբ مَرَكَب markab «հեծանելիք, գրաստ, էջ» բառն է, որ հիմայ ալ շատ սովորական է Օսմանեան թուրքերէնի մէջ՝ վերջին իմաստով:

18. ուլիս

Այս անգոյ բառին վրայ տե՛ս թ. 10:

19. սուտրա

Օտար լեզուներէ փոխառեալ հայերէն բառերու վրայ խօսած ժամանակ Մագ. քեր. 228 իբր օրինակ կը բերէ « փակեղև, որ է յունարէն, քանզի ոչ գոյր մեր և ոչ էր սովորութիւն, և սուտրա, որ է սպիքուռ (այլ ֆ. սպիտուռ), և կաշամար, որ է կալամառ, այսինքն աման գրչի, և այլ ինչ բազում, զոր ընտանացեալ մեզ ունիմք »:

Այլուստ անծանօթ է սուտրա. տրուած բացատրութիւնը (սպիքուռ կամ սպիտուռ) նոյնպէս անծանօթ ըլլալով՝ անյայտ կը մնայ բառին նշանակութիւնը: Այոնց կը հանէ sudra ձեւէն, որով անշուշտ կը հասկնայ պրս. sudra « է տեսակ իմն հանդերձի, որ և ասի զապաչէ, որոյ զրակն լինի մինչև ի մէջս, և թեզանիք նորին ի յուսս, և է զգեստ ինչ յատկացեալ պարսկական ազգին »:

20. վարոտել

Բառիս վկայութիւնը տե՛ս թ. 11: Կը նշանակէ « բոլորն ալ քշել, վարել »:

21. տարրա

Վկայութիւնը տե՛ս թ. 9. կը նշանակէ
«մանուկ, փոքր տղայ»:

ԳԼՈՒԽ ԼԴ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԲԱՆՔ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱՅԻ ՄԷՋ

(Սոփերը Ա. Վենետիկ 1853)

Դեղագործող «նկարիչ» . Բանզի ոչ
դեղագործողի՝ աղօթիւք տացի գիծ և զե-
ղեցկութիւն նկարից, և ոչ երաժշտակա-
նաց՝ երաժիշտ և հագներգութիւն, եթէ ոչ
ուսմամբ ընդունին զհմտութիւն արուես-
տիցն (էջ 54):

Մանայից «մահուամբ լցուած, թշուառ,
մահկանացու» . Մի կաւ ունին ամենեքեան
ի նախնեաց . որք ի ծիրանիս իցեն և որք
ի խոր աղքատութեան մահալիցք են (էջ
35):

Քաղաքունի¹ «քաղաքացի կի՛ն» . Որպէս
պատուիրեցաւ և ամենեցուն աշտպիսեաց՝
քաղաքաց և քաղաքունհաց և բնակչաց՝

* Քաղաքունի = Մայր կամ մեծ քաղաքէն կախուող
փոքր քաղաք կամ աւան, իրրեւ անոր զուտարը. Ինչպէս
Դատ. Ա. 27. «Եւ ոչ ժառանգեաց Մանուէ զԲեթ-
սան... և ոչ զԴատերս նորա»: Θυγάτηρ - ւտ. viculus
(աւան, գիւղ): (Ծ. Խ.)

յիշեւ զԱստուած զի է, և դատաստան
արձակէ ի վերայ անիրաւաց՝ յորում լինի
վախճան ամենայնի (էջ 54). — միտքը
կիսատ է և բառիս իմաստն ալ կասկա-
ծելի:

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԼԱՐՈՒԲՆԱՅԻ ՄԷՋ

(տպ. վ. Ենիտիկ 1868)

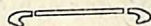
Դիտարարմն « Երկրաշարժ ». Այսուհետև
ուսարուք և ի միտ առէք վասն մեծի
զգորդմանն՝ որ եղև ի ժամու խաչելու-
թեանն նորա (էջ 21). Ահագին զգորդ-
մունքն՝ որ եղեն յայնմ ժամու (էջ 27):

Խոյրաքանդակ « Խոյր կամ թագ շինող ».
Աղդէ կերպասագործ և խոյրաքանդակ թա-
գաւորին (էջ 32):

Կարակոյ. Թերևս « խնջոյք, հացկերոյթ »
կամ նման իմաստով մը կը գործածուի
էջ 40. Եւ եղիջիք ի խնդրել զկորուսեալս
և այց առնել մոլորելոց և ուրախ լինել
ընդ գրեալսն, դնել կաղանդս բեկեղոցն և
պահել անարատ զողջսն: — Հետաքրքրա-
կան է իմանալ թէ ի՞նչ ունի ասորին:

Կտաւալաձատ « Կտաւ ծախող ». Հրեայք
գիտակը օրինացն և մարգարէիցն՝ կտաւա-
վաճառք, և նոքա հաւանեալք աշակեր-
տեցան խոստովանելով ի Գրիստոս (էջ 32):

Միայնակ «գողիակոս, կենդանակերպ».
 Ի խտրոց և ի կիւտոց և վահկաց և ի բախ-
 տից և ի ծննդոց, որովք պարծին Քաղ-
 ղէացիք մոլորականք. և յաստեղագիտու-
 թենէ և ի մղավաշէից՝ յորս յուսացեալ
 են յիմարեալքն (էջ 33): = Փոխառեալ
 է. ասոր. malvaše հոմանիշէն, ինչպէս
 կը ցուցնեն Լարուրնեայ զրոց հրատա-
 րակիչը (անդ, էջ 33 ծան.), WZKM 4,
 191-2 և Հիւպշ. Arm. Gram. էջ 312:

ԳԼՈՒԽ ԼԶ.

ՀԱՅԵՐԿԵՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

Ն. ԼԱՄԲԵՐՈՆԱՅԻՈՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆՅ ՄԷՋ

(տպ. Վենետիկ 1847)

Անտղոկոյրիւն «մաքրութիւն». Որպէս
 զի կարող լինիցիմ սպասաւորել քեզ ա-
 նաղտեղութեամբ հոգւոյ և մարմնոյ, շնոր-
 հօք Տեառն մերոյ (էջ 194):

Անճնամատն «անճնատուր». Իջեալ յա-
 մուր աշտարակէ բնակութեանն՝ անճնա-
 մատն եղեն ի ձեռս նոցա (էջ 342). —
 այս նշանակութիւնը չունի ԱԲ:

Բագմոտարուրիւն «շատ օտար լինելը,
 մեծ տարբերութիւն». Իսկ մարդկան՝ որք
 վիճակեցան թանձրութեան մարմնոյ և աղ-
 ցաւոր կրից և այլայլական բարուց, ան-
 կարելի է առ Ամենամաքուրն մերձ կա-
 ցուցանել զբազմօտարութիւնս մեր, բայց
 միայն առաքինութեամբ և պարկեշտ և
 փնարատ կրօնաւորութեամբ (էջ 230):

Ընրադրիլ «ոտքին տակ առնող». Մի-
 մեանց վահանակիցը լիցուք սպառազէնքս

և մի՛ կործանիչք, միմեանց մարտակիցք
և մի՛ ընթադրիչք (էջ 545):

Կարօտակից «իր քաշած կարօտին կցորդ,
նոյն կարօտով տանջուող»։ Տեսեալ զմեզ
յայսպիսի վտանգս՝ լաց ընդ մեզ, տրտ-
մակից լեր մեզ, կարօտակից լեր (էջ 272):

Մեկնակ «մեկնոց, կրօնաւորի վերաբ-
կու»։ Բլթերորդ դաս եկեղեցւոյ՝ անա-
գանոսք, որ թարգմանին ընթերցողք։ և
ունին զնոյն զգեստ պատմութեանի հոլանի,
բաց յուրարէն, և սորա ոչ առանց գօտւոյ,
այլ գօտի կապեն ի վերայ պատմութեանին,
որք արտաքոյ եկեղեցւոյն ելեալ, թէ կա-
մին՝ մեկնակս զգենուլ մարթ է (էջ 84):
— Բառարանները չունին այս իմաստը.
անշուշտ առած են «մեկին, պարզ» սովո-
րական նշանակութեամբ։ Նշանակութեան
զարգացման համար հմտ. հոմանիշ մեկ-
նոց ձևը:

Մովսէսիկաւոր «ձեռքը մոմ բռնած տի-
րացու կամ դպիր»։ Գային նախ մոմեղի-
նաւորքն, սպա որք զգաւազանսն ունին
և ապա սարկաւազքն (էջ 201):

Յառաջամտեղ «առջևէն մտնել, առաջ
ինքը մտնել»։ Ձի լիցի այնմ որ յեկեղե-
ցին յառաջ մտաւ ի խորանս բուն յետոյ
մտեալ և եպիսկոպոսն անդ յետոյ, աստ
յառաջամտէ (էջ 202):

Յառաջըրրացեալ «առջևէն գացող»։ Ա-
ղօթք մեր նմին օգնական ըստ որում հաս-
տատէ զայս տարակոյս յառաջ ընթացեալ
բանիւս երանելիս այսպէս (էջ 176):

Նախակաւորի «շատ կատարեալ լինել,
գերազանց դառնալ»։ Բայց քանզի էու-
թիւն աստուածութեանն վեհագոյն գոլով
ամենեցուն նոցա, ըստ հպաւորութեան
դասուցն միջնորդութեան զամենեսեան ըզ-
նոսա առ ինքն վերացուցանէ, այսպէս և
որ մերս է քահանայապետ, որպէս մարդ-
կան հասանելի է՝ նախակատարեալ (հաս-
նելով գերագոյն կատարելութեան, որչափ
մարդ մը կրնայ հասնիլ) և համեմատեալ
սրբութեանն Աստուծոյ և աստուածացեալ՝
կարող է և զնուաստագոյնսն առ ինքն
բարձրացուցանել (էջ 231):

Նկարակերպել «նկարներով զարդարել»։
Ի վերայ նորին արկանեն զվակասն, որ
այժմ կոչի առ մեզ ուսանոց, այնպէս ըստ
որում հրամայեալ է ի զանազան նիւթոց
նկարակերպեալ (էջ 147): Ա.Բ ունի նկա-
րակերպել «յօրինել, զարդարել»։ արդեօք
նոյն բանն է:

Նշուածի «նուաճող»։ Պատարագն հաշ-
տութեան նուէր է, ի ծառայէ տեառնն
մատուցեալ և ի խաղաղութիւն նուաճիչ
(էջ 155):

Պաշտկամբ «եկեղեցւոյ բեմ, ուրկէ սարկաւազը աւետարանը կը կարդայ»։ Գայ հանդերձ աւետարանան առ զուրս խորանին կամ յամպոնն և պաշտկամբ կիսասարկաւազի ընթեռնու սարկաւազն զաւետարանն (էջ 205)։ — Մեզի ծանօթ պատշգամբ բառն է նոր առումով։

Պատրոշակի «ծածկելու, որ պիտի ծածկուի»։ Մի՛ արտաքս փայլեցուցես զորս հանդերձեալ բանս ցուցանէ, որը են պատրուակելիք որպէս զարբութիւն սրբութեանց, այլ երկիրդիւ պահպանեալ (էջ 229)։

Պրօսօրէօս «մերձեցիր, ո՛վ Աստուած»։ Բացագանչութիւն՝ որ ժողովուրդը կ'ընէ, երբ սարկաւազը աւետարան կարդալու կը պատրաստուի պրօսփռում ըսելով. կը համապատասխանէ արդի «ասէ Աստուած» ձևին. հմմտ. Լմբ. մատ. էջ 208. «Քահանայն. Սրբոյ Աւետարանիս. — Սարկաւազն միայն. Պրօսփռումէ. — Ժողովուրդն. Պրօսփռէս»։ — Նոյնը կը գրտւորդն. Պրօսփռէս»։ — Նոյնը կը գրտնեմ նաեւ Գաթրճեան — Տաշեան Պատարագամատոյցը՝ էջ 535 պրօսօրէօս, այլ Յ. պրօսփռարեալ, էջ 563 պրօսփռարեալ, կամ միայն արեալ՝ էջ 657։ Կու գայ յն. πρὸς τὸ Θεὸς հոմանիշ ձևէն։

Պտղատոշ «պտղի, այն է եկեղեցական

տուրը վճարող»։ Վաստակաւորը, առնթերակայ ժողովուրդ պտղատուր և ուխտաւորը, ողորմածը և հաւատացեալը (էջ 430)։ Բառին այս առումը ծանօթ չէ բառարաններուն։

Սրովբեատացոյի «սերովբէներուն օրհնարանութիւնն առ Աստուած»։ Մեկնութիւն սրովբէատացութեանն աղօթից. Աստուած սուրբ՝ որ ի սուրբս բնակեալ ես... (էջ 314)։

Վաճառիլ «ծախող, վաճառող»։ Վասն կրպակը խորանացն բազմութեան կամ յաղագս զքահանայս նորին վաճառիչս յաճախութեան (էջ 437)։

Վերարկրոյապիս «դէպի բարձր՝ դէպի երկինք ամբառնալու ձևով»։ Հոգւով և ճշմարտութեամբ զերկիր պագանելն. այսինքն զիմանալի միտս առ իմանալին Աստուած վերարբերողապէս ձգտեցուցանել (էջ 111)։

Վերաձառարիւն «նորէն ճառել, նորէն կրկնելը»։ Այսպէս և այժմ ետ զարբոցն ամենից նուէրն վերաճառութեամբ աւանդան (էջ 424)։ Այս բառը ունի ԱԲ, բայց կը մեկնէ «բացատրութիւն»։ որ տեղին, ինչպէս և բառին կազմութեան յարմար չէ։

Վերլուկալի «ի վեր ընդունիլ»։ Տէր Աստուած մեր, զբազկատարած զաղաչանս

ծառայից քոց վերընկալցիս և ողորմեսցիս
ըստ մեծի ողորմութեան քում (էջ 205):

Փաղփիկ «շաղախիլ, ապականիլ»։ Նոյն-
պէս և փռանգը՝ զի տեսին զժառանգաւորս ի
կանայս գիճութեամբ փաղփեալ, և զնուէրս
եկեղեցւոյ ի պէտս որդւոցն ծախեալ, բար-
ձրն զունելն նոցա կանայս (էջ 184):

Փայտ համարոյ «հաշուեփայտ, չէթէ-
լէ»։ Համար տուրեւառիցն՝ կրպակաւո-
րացն է գործ. յեկեղեցիս՝ որպէս ի կըր-
պականոց, մի հարկաւորէք զմեզ փայտ
համարոյ կախել և զշնորհ ողորմութեան
Քրիստոսի ի թիւ արկանել (էջ 107): —
Քաղաքակրթութեան պատմութեան տեսա-
կէտով կարեւոր բառ մ'է. հաշուեփայտը
ուրեմն այն հին ժամանակներն ալ կար
և մարդիկ վրան դանակով գիծեր քաշելով՝
հաշիւ կը պահէին:

Փեռեկեկ «մեկնել, պարզաբանել»։ Այս-
բան և այսպէս երանելի Հայրս (Ս. Դիո-
նիսիոս) ուսուցանէ մեզ զեկեղեցական
կարգաւորութիւն... զոր կարեւոր համա-
րեցայ ըստ կարգի խուզողութեամբ եւս
փեռեկել առաջի այնոցիկ որք խնդրեն
զիմացութիւնն (էջ 234): — Փեռեկեկ
«բաժնել» բառն է, որ հոս նոր իմաստ
մը ստացեր է:

Փողոյ «երկու շարք կանգնած մարդոց

մէջտեղ բաց թողուած տարածութիւնը,
որով շքադիր անձը պիտի անցնի»։ Սորա
եկեալ կանգնին առ դրունսն. որպէս և
գային նախ մոմեղինաւորքն, ապա որք
զգաւագանսն ունին, և ապա սարկաւագքն,
և յետ նոցա քահանայքն ոչ բոլոր, այլ
մի զմիոյն կնի յերկայնսն տող երկու դաս
մինչև ի դուռն՝ մէջն փողոց և դէմք իւ-
րեանց ի միմեանս (էջ 201: — Ծանօթ
փողոց «անցք» բառին մէկ նոր և կարեւոր
աւուրմն է, որ բառարաններու մէջ անտես
է առնուած:

ԳԼՈՒԽ ԼԷ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՈՒԽՏԱՆԷՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(տպ. Վ. Ղրշպտ. 1871)

Արեցան «ալիքներ ցանող, սփռող»։ Յերկուս բաժանէր բնութիւնս և զալեցան խուրովին խաւարային խորհրդոց իւրոց զայն ներհակ դնել (Բ. էջ 106)։

Այսպէս արածել «սատանան բշել, հալածել»։ Քանզի նոքա մեծաւ հանդիսիւ և բազում աշխատութեամբ այսահալածեալ կործանեցին զսատանայ (Բ. էջ 19-20)։

Անպակարբոյց «անապակ խմուելու, անարատ, մաքուր»։ Ի գալստեան Տեառն առցես զանարատ և զանապակարբոյց զեղումն պարգեաց բարեաց (Ա. էջ 8)։

Անյայտումն «անհետացում», որմէ աւելայտումն աւաց «կուրուծին, տեսողութեան կորուստ»։ Մինչև բազում աւուրբ ոչինչ կարացեալ տեսանել [յ]անյայտմանէ աչացն (Բ. էջ 128)։

Արևորունակ «ընդունած, առած»։ Երկ-

նային լուսոյ և սուրբ շնորհաց ծայրագոյն առնդունակիդ (Ա. էջ 10)։

Աստուածագուլ «աստուածային ձայնով կանչող»։ Պարտ է կատարիլ գրելոցն՝ որ ի Պօղոսէ, զոր աստուածագուլ ձայնիւ ազաղակէ (Բ. էջ 53)։

Արթանակից «ծառայակից, ընկեր»։ Կրսերս եմ ուսմամբ և յետին քան զամենեսեան, իսկ ժամանակաւ քան զբազում արբանեկակիցս իմ (Ա. էջ 3)։

Արձակարար «խոշոր՝ մեծ՝ քար»։ Սպասուորը նորա ընդ [յ]այգանալն՝ առեալ վէմ արձանաքարի՝ ունելով ընդդէմ նորա, զոր ի հայելն Երուանդայ՝ պայթէր արձանաքար վէմն (Ա. էջ 57)։ — Խորենացւոյն որձարար բառն է՝ որ կամ հեղինակին և կամ գրիչներուն անհմտութենէն այս ձևն ստացեր է։

Գայլարած «գայլերը հալածող (հօտը պահպանելու համար)»։ Իբրև զհովիւ քաջ զանձն իւր դնելով ի վերայ ոչխարաց իւրոց գայլահալած լեալ, և ճանաչող զիւրան և ծանուցեալ յիւրոցն (Բ. էջ 37)։

Գողգոսատտ «գողգոթեամբ սաստող»։ Հրաման տայր շրջաբերական թղթօք գողգոսատտ և անխիղճ իշխանաց անդէն հաստատել (Բ. էջ 51)։

Գատաշարժ «ձեռքով շարժուած»։

Զքո բանիբուն պուետիկոս դաստաշարժիդ վարժս ի ստաղին (տպ. իստագիս) ասպաւ էզ (Ա. էջ 12): — Անշուշտ հոս պատկեր մը կայ. պուետիկոսին գործերը ասպարէզին մէջ տեղի ունեցած՝ վարժութեանց կը նմանցնէ, բայց այս շարժումները դաստաշարժ են (զրչով կամ թուղթի վրայ) և ոչ թէ զէնքով կամ մրցութեամբ:

Դժոխագնաց «դժուար երթալու (ճամբայ)». Զդժոխագնաց ճանապարհ նորա խոպանել ջանապուր, որ թուէր նմա թէ ուղիղ է (Բ. էջ 113). — աշխատինք աւելցոյցել անոր դժուարագնաց ճամբան՝ որ իրեն ուղիղ կ'երևար:

Դժոխածառանգեղացանոյ «դժոխքի ժառանգ դարձնող, մեղապարտ». փախիցո՛ւր ի նզովելոցն և ի նոցունց դժոխաժառանգեցուցանող փախմանցն (տպ. փախմանցն) (Բ. էջ 135):

Երեքբիւնեան «եռապատիկ թունաւորուած». Գրկալիր քարշեալ զլայնալիճ աղեղն՝ դիպեցուցանէ զերեքթիւնեան սուր սլաքն՝ կրծից տախտակին (Ա. էջ 26). — Խորենացւոյն երեքբիւնեան բառն է, բայց հոս սխալմամբ այս ձևն է ստացած:

Թերևահաւատ «հաւատքը թոյլ, անհաւատ». Նաև զահ և զերկիւղ և սպառնալիս զազանամիտ և թեթեահաւատ և ճուղա-

քարոյ մարդկան այնոցիկ ի վերայ մեր (Ա. էջ 14):

Լյրաբանուարիւն «լիբր խօսքեր». Այսպէս պատասխանի արարեալ կիւրոնի լըբաբանութեամբ առ Արբահամ (Բ. էջ 88):

Խստակիւր «խստամբեր, դժուարակիր». Յարաճգնեալ խստակիր վշտամբերութեամբ և կենդանի վկայեալ ի մարմնի (Ա. էջ 9):

Կանխապատրաստ «առաջուց պատրաստուած». Սորա թագաւորեցեալ ըստ յանդգնութեան անձին և կանխապատրաստ եղելոյ մահացան խորհրդոյն (Բ. էջ 51):

Կապկրտոց «դրօշակ կամ դրօշակին լաթը». Հրաման տայ զօրաց իւրոց զնշան խաչին Բրիտտոսի դրօշմեալ ի կապերտոցի, որպէս զի ունիցի յաջոյ ձեռին իւրում զխաչն (Ա. էջ 83):

Կացուցանել «ապացուցանել». Զեմ երթեալ առ Վահրամ և ոչ նորա կացուցանել կարեն զայդ (Բ. էջ 100). — Իմաստի զարգացման համար հմտ. հաստատել:

Հայրաձե. «հօր պէս, հօրը տեղը». Ինձ երեւեալ հայրաձե և մերձաւոր Տէ՛ր Վըրթանէս (Բ. էջ 25):

Հանգիտանան «բոլորովին նման». Նորին շաւղօք շրջեալ հանգիտանման գոլ նմա, մանաւանդ եթէ հանգիտապատիւ (Ա. էջ 9):

Ճանաչ «յայտնի, ծանօթ»․ Քանզի և ինքն իսկ թուղթս յայտ առնէ ճանաչօք բանիւք (Բ․ էջ 92)։

Ճոխախօս «հարտարախօս, հոետոր»․ Այլ կորովամիտ և ճոխախօս և հարտարարան և բանիբուն դպիր (Բ․ էջ 91)։

Մատակ․ անստոյգ բառ․ մէկ անգամ գործածուած է Ա․ էջ 30․ «(Շամիրամ) տուն արքունի շինէ հրաշագան իմն շինուածօք և զմատակ ամբարտակ ի գետոյն հանեալ»․ — համապատասխան տեղը խոր․ Ա․ ժզ ունի․ «Եւ հրամայէ նախ զամբարտակ գետոյն ապառաժիւք և մեծամեծ վիմօք շինել, կրով և աւագով մածուցեալս, անբաւ լայնութեամբ և բարձրութեամբ, որ կայ հաստատուն, որպէս ասեն, մինչև ցայսօր ժամանակի»․ ասոր մէջ մատակ անստոյգ բառին համապատասխան ձև մը չեմ գտներ։

Յայրախեր «ցնդածի պէս, յիմարարար»․ Իբր արբեալ իմն ժայթքեալ ի յայլախելս (Բ․ էջ 47)։

Յայրացեր «ուրիշ՝ այլայլուած ձևով»․ Զոր ուղիղ դաւանութեամբ աւանդեցին մեզ սուրբ հարքն մեր, նա յայլացեղս վարդապետեաց նոցա (Բ․ էջ 38)։

Յարաձգելի «անդադար ճգնիլ»․ Կենդանախարուկեալ քոյին սուրբ և պարկեշտ

վարուք և յարաճգնեալ խստակիր վշտամբերութեամբ (Ա․ էջ 9)։

Յօժարկոտ «յօժար, աշխատելու պատրաստ»․ Յայնժամ աշակերտքն քաջայոյս՝ յորժամ վարդապետն յօժարկոտ (Ա․ էջ 13)։

Նորաձևակերտ «նոր ձևով, նորելուկ ձևով»․ Սկիզբն եղև կորստեան, նորաձևակերտ սկսաւ ձեռնադրել (Բ․ էջ 96)։

Նորոգաձևութիւն «նորաձևութիւն, նորահնար ձև»․ Մի եղիցի նորոգաձևութիւն հաւատոյ ի մէջ երկուց աշխարհացս (Բ․ էջ 42)․ Զի նորոգաձևութիւն հաւատոյ մի եղիցի ի մէջ երկուց աշխարհացս (էջ 45)․ Մի եղիցի նորոգաձևութիւն ի մէջ երկուց աշխարհաց մեր և ձեր (էջ 46)․ Բառնալով ի միջոյ զնորոգաձևութիւն հաւատոյ (էջ 52)։

Նորչտեսակիք «ամբիթատրոն, կըրկէս»․ Աս սովաւ հանդիսիցն տեղիք շուրջտեսանելեացն այրեցան հրով ի Հոովմ (Ա․ էջ 64)։ — Իբրև երկու բառ՝ տպուած է շուրջ տեսակիցեացն, պէտք է զրել մէկ բառ, իբր թարգմանութիւն ամփի — րեատրոն ձևին։

Ողջունահարցոյրիւն «մէկուն առողջութիւնը հարցնելը»․ Սրբասիրի տեառն Աբրահամու Հայոց կաթողիկոսի Մովսիսէ անարժանէ բազում խոնարհութեամբ եր-

կըրպագութիւն, ընդ որով և առաւել սըրբութենէդ ձերմէ ողջունահարցութիւն (Բ. էջ 69):

Ոռկանաւորել «որսալ»։ Մարգարէաբարոզ և առաքելաշնարհ բանիւ ուռկանաւորեալ (Ա. էջ 10):

Չարանդակ «չար»։ Զորոյ և չարանդակ և չարահնար չար մտածմունս չարիմաց առն բովանդակ ուսուցանենք եղթութուղթք իւր և բանք (Բ. էջ 104): — Կազմուած է թախկնդակ և աշխարհակ բաներուն հետեւողութեամբ՝ չար բառէն՝ — տկոյակ մասնիկով:

Վազ «անզունդ»։ Զանձինս իւրեանց ի վազից ի վայր մղէին (Ա. էջ 6): — Կ. վախ բառն է, որ սխալ գրչութեամբ եղեր է վազ և ասկէ ալ սխալով մը՝ վազ:

Տրտմախառն «տրտմութեամբ խառն»։ Զնոյն տալով սերմ չար իւրոյ վարդապետութեանն և զչար ուրից տրտմախառն մրուր արբուցանել (Բ. էջ 106):

Բազաստարոտրիւն «մեծ օգնութիւն»։ Զի որքան յայնժամ յոյս էր ուղղութեան և զգուշութեան, իսկ այժմ քաջաստարութիւն զհակառակութիւնսն ընդդէմ իւրոյ փրկութեան (Բ. էջ 88): — Նախադասութիւնը գէշ կազմուած է. կ'ուզէ ըսել թէ՛ թէ և առաջ յոյս կար որ զգուշանար

և ուղղուէր, բայց հիմայ իր հակառակութիւնը իր փրկութեան դէմ արգելք էր (օգնութիւն՝ հակառակ մտքով առնուած):

Օտարաձայնիլ «ճշմարտութիւնը եղծուիլ, սխալ ձեով պատմուիլ»։ Արգ մեք, որպէս ասացաք, զյիշատակս սորա ի թուղթս յայս ո՛չ կարացաք ընդմիջել ի կարգէ խորհրդոց, և յայլում տեղւոջ ասել, զի մի՛ գուցէ օտարաձայնեալ հեռացի խորհուրդն (Բ. էջ 127):

ԾԱՆՈԹ. — Ուխտանէսի պատմութիւնը հասած է մեզի մէկ գրչագրի մը միջոցով. ասիկա ալ բաւական անհմուտ գրչի մը օրինակութիւնն է: Դժբախտութեամբ հրատարակիչն ալ անհմուտ մէկը եղած է: Աւելցնենք նաեւ Էջմիածնի տպարանին սովորական՝ վրիպակներու առատութիւնը և ահա կ'ունենանք ամէն տեսակ սխալներով լի գործ մը: Ասոնցմէ մաս մը կ'ուզեմ ուղղել յաջորդ տողերով:

Ա. էջ 2. Թէպէտեւ յառաջագոյն սակաւ ինչ հասու էիր լեալ ի գրոյ անտի իմոյ՝ որ բերաւ քեզ ի ձեռն Սիմէօն քահանայի, և ասպա ի ձեռն թառոտ զբաւանդակն ծանուցեալ: — Պէտք է կարգաւ թառոյդ «խօսքիդ»: Ուխտանէս նախապէս նամակ մ'է ստացեր Անանիայէն, բայց յետոյ նաև անձամբ խօսեր է հետը. և ահա ա-

սիկա կ'ականարկէ հոս. հմմտ. էջ 3՝ Արդ
քանզի խնդրեցեր ի սկզբան ի ձեռն խնդրոյ,
և ապա բերան ի բերան խօսելով զիմս
յորդորեցեր զմիտս. էջ 11՝ Բերան ի բե-
րան խօսեցար ընդ իս յաղագս պատմու-
թեանս:

Էջ 10. Աղաչեմ որ և Հոգին սուրբ՝
որում աւանդեցաքն յառասկ վարդապե-
տութեան. — կարգա՛յ յոչտռմն:

Էջ 12. Խառագիս ասպարեզ ուղղէ՛ ի
ստաղին ասպարեզ:

Էջ 23. քառարք ուղղէ՛ քաղաքի:

Էջ 24. Եփրատ որ է Ստամակի ուղղէ՛
Արածակի:

Էջ 28. Յաղագս Արամայ պատերազ-
մին սարտիւք նահատակութեան. նոյնը
նաև էջ 113 ցանկին մէջ. ուղղէ՛ մար-
տիւք:

Էջ 33. Դարեւ Վլնասպեան ուղղէ՛ Վլն-
սասպեան:

Էջ 44. Կղերպատրի ուղղէ՛ Կղնոպատրի:

Էջ 46. զՇամշագրատ ուղղէ՛ զՇամշա-
գրամ:

Էջ 55. Տիտոս Լորտի Լորտի (°) կարգա՛յ
Տիտոս Լորին որդի:

Էջ 81. առիւծուցն և արգոնցն կարգա՛յ
արջոնցն:

Էջ 81. վրասպան ուղղէ՛ վարասպան:

Էջ 82. մտրակի կռչա ուղղէ՛ մտրակ
ի կռչտ:

Էջ 89. ճագարի Լատոյ տեղուցն ուղղէ՛
ճագար ի Լատոյ տեղուցն: Բ. էջ 38. այլ-
ազգ իմն ուսոյց տար խորհրդով ուղղէ՛
օտար:

Էջ 40. իբրեւ զգետ ինչ ի բազում
ռչխոյց ուղղէ՛ ռչխից:

Էջ 61. Աստուածաւն հրամանաւ. հրա-
տարակիչը կ'ուղղէ Աստուծոյ. բայց պէտք
է կարգալ ստտուածային. սխալը յառա-
ջացած է երկաթագիր ի և ի տառերուն
նմանութենէն:

Էջ 64. Վեհնուհեաց կարգա՛ Մեհնու-
հեաց (ինչպէս ունի էջ 57):

Էջ 64. Բժնուհեաց կարգա՛ Բզնուհեաց
(ինչպէս ունի էջ 57):

Էջ 64. Թէոդորոս Լիսիակն գնդին և-
պիսկոպոս. հրատարակիչը նօտարգրով կը
թողու Լիսիակն բառը և չի համարձակիր
ուղղել. կարգա՛ սեփական. հմմտ. էջ 57,
ուր նոյն անձը կը կոչուի «Թէոդոս Մարդ-
պետական Եպիսկոպոս». սխալը յառա-
ջացած է կրկին « — երէն մէկին յապաւ-
մամբ:

Էջ 76. Բայց որ Եպիսկոպոսն եղև
վրացի և հաստմն գիտէ և երկոցումբը
դպրութեամբը պաշտօն կատարէ: — Հրա-

տարակիչը հաստատման բառը հետադարձով դրած է. այսինքն թէ անիմանալի բառ մը կը համարէ: Պարզապէս պէտք է ուղղել հոսովն. եպիսկոպոսը գիտէր վրացերէն և յունարէն և այս երկու լեզուներով (երկու բուսմբը զպրութեամբը) պատարագ կ'ընէր:

Էջ 94. Քանզի մեր և այդ աշխարհի սգոտերոյ թեպէտ արիւն և հարազատութիւն ի միջի կայր. — ուղղէ՛ սգոտորերոյ:

Էջ 126. Յուսմունս պէսպէս և յօտաբաժայնս դանդաղէ. — թէն կայ դանդաղի «տնտնալ» բայ մը, բայց հոս խօսքը կամաց շարժելու վրայ չէ, այլ գէշ շարժելու, ուստի պէտք է ուղղել դանդաղէ:

Էջ 135. Ի նոցունց դժոխաժառանգեցուցանող փախմանցն. կարգա՛ փախմանցն. այս բառը առ հասարակ կը գործածուի «հերձուածողական բան» իմաստով:

ԳԼՈՒԽ ԼԸ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

ԱՆՈՒԱՆՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԱՅ ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ

(տպ. Էջմիածին 1916)

ԾԱՆՈԹ. — Այս աշխատութիւնը՝ որ նաւավար Ղազարի ընդօրինակութիւնն է (1824 թուէն), խմբագրուած է երկու անկախ գրութիւններէ. առաջինը Գագիկ Արծրունի թագաւորի քարտուղար թովմայի գործն է, երկրորդը տիրացու Ներսէսի (ԺԼ դար): Դժբախտաբար հրատարակիչը (Մեսրոպ վրդ. Մաքսուտեանց) կարեոր չէ համարած գրքին սկիզբը զնել փոքրիկ ուսումնասիրութիւն մը, ուր պատմուած դէպքերու, գրութեան ոճի և լեզուի ըննութեամբ պարզուէր երեք գրիչներու հեղինակութեան բաժինը. թէ ո՞վ է թովմայ քարտուղարը, արդեօք մեզի ծանօթ թովմա Արծրունի պատմիչը չէ. թէ իրօք Ղազարը հասարակ ընդօրինակող մըն է, ինչպէս ինքը կը խոստովանի (էջ 84,

տող 27-28) թէ՛ խմբագրող մը եղած է (հմմտ. վարը գետնետեղ բառին տակ թուլմայէն ընդօրինակուած ամբողջ հատուած մը)։ և կամ ո՛ր մասերն են յատկապէս որ կը պատկանին թուլմայի, այսինքն հնագոյնն են և որոնք Ներսէսինն են, այսինքն կը պատկանին շատ յետին ժամանակներու։ Հ. Մաքսուտեանը՝ որ այնպէս նախանձախնդիր էր մեր հին գրականութեան մէջ ժողովրդական բարբառի հետքերը որոնելու, աւելի ուշադիր ըլլալու էր այս կէտին, որով միայն կարելի պիտի ըլլար որոշել թէ նկատուած բարբառային ձևերը հին են և ո՞րքան հին են, թէ՛ բոլորովին նոր բաներ են, այսինքն 1824 թուէն։ Այս անորոշ վիճակին մէջ մենք ալ կը բաղենք ուրեմն զրուածքին մէջ պատահած նոր բառերը, առանց կարենալու որոշել թէ անոնցմէ որոնք հին լեզուին յատուկ և որոնք նոր գաւառական բառեր են։

Արքայեակ «Թագաւորական»։ Ի տեսանել նորա հեռաստանէ զգունդն հայրապետին, իսկոյն ի վայր իջեալ արքայեակ կառէն՝ հետիոտ քայլէր (էջ 30)։ — Իմաստին համար բառին — եւսի մասնիկը անյարմար է. ուստի կը կարծեմ որ պէտք է սրբագրել արքայեակ, ինչպէս

կը գտնենք արդէն այս իմաստով գործածուած ճառքնս. «Արքայեան տիկին» (արքայական տիկին)։

Բարբկիկ «մահակ, կոպալ»։ Երեք տուն մալի ու խազին (= արար. māl u xazinā ապրանք և զանձ), 4 տուն հազեստի էր, գէթ ու զրեհ, թուր (,) բլաթկին և նաչախ ու ռումբ և ասպարս անհուն բազմութեամբ (էջ 20)։ — Նոյն բառը կը գտնենք նաև քանի մը ուրիշ տեղեր գործածուած. այսպէս՝ Բնջուղն գէր և աղուոր պիտի, որ միս ունենայ և ուժով կտրիճք գահեն և բերեն ծանր պրտկերով և ածեն ի տունն. և ընդ առաջն մեղմն ծեծեն զբնջուղն և ի հետ սերտեն զգարկերն այնչափ, որ միսն մէն մանրի և ի զարկուցն մեռանի (Վստկ. էջ 194)։ — Ու տեսան ազգի ազգի սլեհ կապած, ըռումբ և չարխի աղեղ լարած ու թրեր և բլաթկի ասպարք ու քէշիկ (Պղնձէ քաղաք, Տփլիս 1908, էջ 39)։ — Զանազան է սլեհն. և վասն այլոց զինուց՝ մէկ ձեռն բաւական է. զի զթուրն և զարարիկինն՝ ի մէկ ձեռն կարէ բանեցուցանել. բայց աղեղանն երկու ձեռք պիտի (Տաթև. ձմ. իգ)։ Այս բառը զանազան ձևով մեկնուած է. Վաստակոց զրբին մէջ Ալիշան կը համարէ «հարուածք գաւազանի և գաւազանք

կամ քուքք», Գէորգ դպիր «պարանս, որով կապեալ զկով և զարջառ տանին՝ ուր կամինն» (տես Վստկ. 257), իսկ Գարամաճեան բառարանը «ոլորուած թաշկինակ կամ դենջակ, որով ինչ ինչ խաղերու մէջ հարուածներ կը տրուին»: Ճիշտ նշանակութիւնը կու տայ մեզ պրս, بَلَاتِغِ balātigin «բիր, չօմագ՝ որ զլուխն գնտակ է և փշուտ». քստ այսմ լաւագոյն զրչութիւնն է Տաթեացւոյն քարսրիկին ձևը:

Գետնետիկ «ոռոգութիւլ». Արդարեւ սա էր երբեմն անապատ ծարաւի, իսկ այժմ քաղաք մեծին Աստուծոյ՝ գետհետեալ յերկուց մշտարուղիս աղբերաց (էջ 27): — Այլուր ունինք գետահետեալ և այս ձևով է նաև Արծր. ե. 8, որմէ ընդօրինակուած է այս հատուածը ամբողջովին:

Գիւմ «հագուստ կապուստ». վկայութիւնը տես յարկին. — փոխառեալ է թրք. گييم giyim հոմանիշէն:

Գռտի «գզակ, գլխարկ». Եւ կամէին տեսանել զգեղեցիկ դարպաս, նախ զգլխոյ գուտին ի վեր առնին և ապա կարեն տեսանել զգանազան դեղոցն և զպատկերազրութիւնս (էջ 19): — Գլխարկը հանելով շէնքին նայելը արեւելեան պատկերաւոր բացատրութիւն մ'է՝ շէնքին

երկնաբերձ բարձրութիւնը ցոյց տալու համար: Բառս կենդանի է մինչև հիմայ Վանի և Մոկաց գաւառականներուն մէջ կուտիկ ձևով և կը նշանակէ «վարդապետի ու քահանայի զլխարկ՝ սև բուրդէ հիւսուած. 2. գլուխը դնելու սաղաւարտ, զրխանոց»:

Դաման «հարկ, տուրք». ինչպէս ըրահմաթլի (թրք. rahmetlu լուսահոգի) մեծ խոսքով փաշէն գրեր է, որ 15 զուշ շահնի դաման տամք և զուշ (ու) կէս էլ նայիրին (արաբ. نايب naib փոխ դատաւոր) տամք և գայլս աւելի ցաւ կամ հարկ չի լինի սուրբ տանս (էջ 49), = արաբ. سامان samān «երաշխաւորութիւն, փեսասուց հատուցում»:

Դաշնատառ «դաշնագիր, պայմանագիր». Այլ և մասնակիցք յայսմ պայմանիս և դաշնատառիս (տպուած կամ գրուած է դաշնատառիս, զոր պէտք է ուղղել այս ձևով)՝ զտէր Գրիգորն և զտէր Կարապետ խոհեմ քահանայք (էջ 49):

Դեղոց «գանազան ներկերով յօրինուած պատկեր». վկայութիւնը տես գռտի: Թրարապի «սունբերամարտութիւն». Անդեն և սուսբերամերկաց հոյլը, որ կռիւ և թրաթափ, և երիտասարդաց և քաջ քաջաց կռիւ և քուշտընկերաց պատերազմունք (էջ 19):

խորունկ «խոր, խորունկ»։ Եւ ասաց թագաւորն, ի ծովու խորունկ տակն ձգեցէք, զհիմն յիրար կցեցէք (էջ 16)։ — Այս ձևով և այս իմաստով գործածական է հիմայ ալ Վանի և Նոր-Քայազխտի գաւառականներուն մէջ։

Կռձով. նշանակութեամբ անյայտ բառ, որ մէկ անգամ կը գտնեմ գործածուած էջ 40. Ետ գրել այսմաւորը մի քաջ քարտուղ(ար)ին թօմայ վարդապետին՝ մականունն կռձով կոչեցեալ։ — Վանի բարբառով կայ կորձ կամ կռձ «սոխի, խնձորի, ընկոյզի, հաւկիթի կամ ծառի կեղև», որով կռձով կրնանք մեկնել «կեղևով, կճեպը չհանած»։ Տես իմ Գաւառական բառարանս, ուր էջ 594 դրուած է կռձ և էջ 600 կորձ. ասոնցմէ պէտք է պահել միայն երկրորդը, քովը նշանակելով տեղացոյ կռձ հնչումը։

Յարսու. իմաստով ու ձևով անյայտ բառ. մէկ անգամ գործածուած է էջ 39. «Եւս շինեաց զանգակն մի և զսուրբ Յոհաննէս և զսուրբ Նիշան մի յալանա մասն շինեաց յիշատակ հոգւոյ իւրոյ»։

Որփէր րիւ. խանգարուած զրչութեամբ բառ. «Եւ զհողաթափս աշխատասէր ուտիցն սուրբ կուսին Հոփիսիմեայ և զփոշապատն որփէր թին ներկեալ սուրբ արեամբն և զբազուկն» (էջ 31)։

Ուշոր «տասանորդի տուրք»։ ստացաւ հալալ վաստակոց իւրոց և արար ռիսվ (արար. vagf) ի դուռն յԱղթամարայ սուրբ խաչին, որ է առանց դաւի (արար. da'va դատ) և առանց ուշուրի (էջ 53). — փոխառեալ է արար. عشر 'uṣr (թրք. ösür) «տասանորդի տուրք» բառէն. կայ նաև ասոր բացասական ձևը՝ տնուշոր «տասանորդէ ազատ»։ Եւ այլ ամենայն արտօրեաք ֆարմանով է, ևս անուշուր է (էջ 50)։

Պալ «քարածայռ»։ Ապա ի հինգերորդ տարին լմնցան զպարիսպն. անհուն բարձրութիւն նորա էր զիմաց պալին, վաթսուն կանգուն (էջ 17). — Գործածական է Ապարանի, Բուլանքի, Մուշի, Նոր-Քայազխտի և Վանի գաւառականներուն մէջ։

Սարկ «սալարկել, քար քաշել»։ Տէր Ստեփաննոսն՝ որ զսուրբ խաչի գմբեթն սալեց, ևս 13 քար ի սուրբ խաչի հաւաւակողմն շինեաց (էջ 38). Տէր Ստեփաննոս՝ որ սուրբ խաչի գմբեթն սալեց, 12 քար հարաւակողմն շինեաց (էջ 60)։ — Գործածական է Ղազախի գաւառականին մէջ։

Սարակ «բանւոր, գործաւոր»։ Իսկ Գաւառոց երկիրն՝ տուն վեցքին (իւրա-

քանչիւր տուն մէկ վեցքի), տուն սալակ մ(ի), տուն հաւ մ(ի) (էջ 56): — Գործածական է վանի բարբառին մէջ: — Այս բառը փոխառեալ կը համարիմ սեմականէն. հմմտ. արամ. ܫܪܟ sarak «թագաւորական պաշտօնեայ», իմաստի տարբերութեան համար հմմտ. լտ. minister.

Սպիկտր «տեսակ մը շաղախ է». Եւ սկսան արկանել զհիմն տաճարին ի մեծամեծ քարանց ի վերայ երկոտասան սեանց. արճիճ ու պղինճ ու սպինտրաւ (ձ. սպինտրօ) հալեցին հիման մէջ (ձ. մէնջ) լցին ի հետ ըորխտին, որ պատն ուր ուր քան զպողպատ (ձ. պօղպատ) կու լինէր ի հմէն (տպ. ի հմէմն) մինչ ի զլուխն (էջ 18): — Ֆրանս. ciment բառն է = լտ. caementum, որ իտալ. չիմենթօ ձևով մտած է Պօլսի բարբառին մէջ և ռուս. ցեմենտ ձևով ալ գործածական է կովկասի մէջ:

Փարպանք «շէնքի մը շինութիւնը կամ հիմնարկութիւնը». Յաղագս շինութեան գերապայծառ և պանծալի երկնանման և բարձրագմբեթ սուրբ Խաչիս յԱղթամար քաղաքի, որ նիւթ նպաստաւորութեան փարպանցս բերաւ յերկրէն հեռաստանէ (էջ 21):

Քիլս «կիր». Աստուած ողորմի ասա-

ցէք Նիկողայոս սրբազան կաթողիկոսին, որ զՀասկանա վանից գօլն (լիճն) շինեաց քլսով (էջ 54). = արար. کلس kils «կիր» բառն է:

Քոշտրնկեր «ըմբիշ». վկայութիւնը տես քրտարալի. տպագրեալին մէջ իբրև երկու բառ դրուած է քոշտ ընկերաց. պէտք է միացնել. այլուստ ծանօթ է բառս քոշտնգուշ կամ քոշտրնգիլ ձևով (տես Առձ. բառ.) և է պրս. kustigir «ըմբիշ» (տես Աճառ. ՀԱ 1908, 121):

Քռնած «ծաղկահար, չեչոտ». Տէր Կարապետ որ մականուամբ ըռնած ասի (էջ 63): — Կենդանի է վանի բարբառին մէջ:

ԳԼՈՒԽ ԼԹ.

ՀԱՅՏԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԱՌԱՔԵԼ ՍԻՒՆԵՅԻՈՅ ԱՂԱՄԳԻՔԻՆ ՄԷՋ

(Տպ. Վենետիկ 1907)

Արևևակոյս. գործածուած է սա հետեւեալ տան մէջ. Ի կոյս մօրէ նա ծնանի, և կոյս մարմնով յերկրի սնանի. աթեւնակոյս զրով կնքի, և ի կոյս վիմէ յաւուցանի (էջ 181): Անշուշտ յն. 'Aθῆναι բառէն, որ է «Աստուածուհին իմաստութեան, դուստր Արամազդայ»:

Անմար. «անշէջ, չմարող». Զնա մեռուցեր և դու մեռար կրկին մահուամբ ի բոցն անմար (էջ 300):

Անուշիւ. «անխելք, անմիտ». Զանձրախորհուրդ և անուշիւմ և անհանձար ամենեւին. երբ զքեզ խարբեց օձն ի ծառին, չասիր «Դու կեր որ ես ուսնիմ» (էջ 312):

Գեթ. «վնաս, յանցանք». Եւ քեզ ասեմ, օձ խորագէտ, որ ուսուցեր զկինն տգէտ, թեպէտ յանցանք էր այդ և գէթ, բայց ո՛չ ի քէն, այլ ի չարէդ (էջ 93): Գործածականէ նաև Տփղիսի բարբառին

մէջ նոյն իմաստով: Ասկէ կազմուած է զիրիւր «մեղապարտ, յանցաւոր», որ մէկ անգամ գործածուած է յետին զբուռածքի մը մէջ (տպ. Записки, 11, 75). «Որպէս վախեցար դու ի ձայնէ փողոյն իմոյ, որ չես ինձ վնասակար, նոյնպէս և ես զարհուրիմ ի ձայնէ փողոյն՝ որ կոչէ զիս ի դատաստան. զի զիթվոր եմ Աստուծոյ, սևերես և պարտական»: Մառ (անդ) այս բառը կը հանէ պրս. gîd «վախկոտ» բառէ մը, որ չեմ գտներ Գէորգ դպրի բառարանին մէջ և ասկէ զատ չի յարմարիր իմաստով:

Դժպահակ. «անըմբռնելի, դժուարըմբռնելի». Յետոյ ի խաչ գալ Արարչին, այս՝ խորհրդոց է դժպահակ. բայց այս նմա է գիտելի՝ որ է բնութեամբ անեղ զոյակ (էջ 284): Կ'ուզէ ըսել թէ Արարչին խաչուիլը մեր մտքին համար անըմբռնելի բան մ'է: Իմաստին լիսսաբանութեան համար հմմտ. ասոր յաջորդ տուելը՝ այլ ձեռագրի մը մէջ. «Մահուամբ զմահն լուծեալ, այս՝ մեր մտացս է հակառակ, են»: — Բառս յարմարցուած է յժպհի ձևին վրայէն. հմմտ. յժպահուարիւն:

Ելուե «դուրս ելած, դուրս ցցուած». Եւ զի կողն է բնութեամբ ելուն, վասն այն չեկաց առ իւր մարդոյն (էջ 125):

Ընտրուշկ «յետին մնացորդ, տկուք, տակը մնացած գէշ մասը»։ Միթէ ընտրուկս եմ եղելոց և վերջին մասն արաւածոց, վասն այն ես մայր եղէ ցաւոց, չարչարանաց և դժոխոց (էջ 114)։ Ասոր հետ համա. ընտրուշկը «անխտիր ընտրած՝ ժողված բաներ»։ Իմաստը յառաջացած է մաղի օրինակէն, երբ ցորեն կամ ուրիշ հատեղէններ շարժելով՝ մէջտեղը հաւաքուած քարերը և այլ օտար նիւթերը կ'ընտրեն ու կը նետեն։

Ժժմուշկը «ցնորական տեսիլքներ, աչքին երեցած բաներ»։ Եւ ընդ ցելու վարագուրին՝ մեր վարագույր մտաց լուծցին, անմիջաբար դիտել զբարին, առանց ժժմանց մարմնականին (էջ 213)։ Նոր Հայկ. Բառ. այս բառը կը մեկնէ «խժըլտոց, խառնիխուռն ձայներ», որուն իբր վկայութիւն կը բերէ Վաստակոց գիրքը։ Բայց Վաստակոց գրոց մէջ ժժմուշկը բնաւ այսպիսի իմաստով չգործածուած չէ. ահա այդ գրքին մէջ գտնուած բոլոր օրինակները. — կերիչքն և վնասակար ժժմունքն ի կեղեն կու բնակին (էջ 64). Զփրիւն ոսկրն թրջեն ջրովն զսերմն մշեն և զինքն ևս ի ներք խառնեն և ըփեն և միաւորեն ընդ սերմանցն և ցանեն, նա պահէ զնոյն սերմն յամենայն կերչաց և

ժժմանց (էջ 19). Յաղագս ոջլի և այլ ազգ մանր ժժմանց՝ որք հարկանեն ըլտունին (էջ 76). Բնաւ ժժմունքն չմեծենան. Զժժմունսն սպանանէ (էջ 76)։ Այս բոլորին մէջ ալ պարզ է որ ժժմունք կը նշանակէ «ճճի, միջատ»։ Բայց «ճճի» իմաստը չի յարմարիր վերի օրինակին մէջ։ Այլուր նկատած եմ որ «ճճի, միջատ» նշանակող բառերը ստացած են նաև «երեակայական ոգի» նշանակութիւնը (տես իմ Գաւառական բառարանս, Բողոքայ բառին տակ), ըստ այսմ ժժմունք բառն ալ յետոյ դարձած է «երեակայական էակ, անրջական տեսիլ», ինչպէս ունինք արդարեւ Խնուսի գաւառականին մէջ և այս իմաստով գործածուած է նաև հոս։

Լեկ «լերկ, անմազ». Մարդն ծաղկի մօրուաց մազով, բայց կիներն լեկ է երեսով (էջ 139)։ Ասիկա, ինչպէս իմաստէն կ'երեւայ, նոյն լերկ բառն է, որ ի անկումով ձևացած. հետեւեալ նոյն բառն է նաև գւռ. լեկ (Խ. Խաշ. Վն.) «ոչխարի բարակ և լերկ մորթ, կաշի»։

Լորմեկ «ծամելով ուտել». Զմաղճն մահու պատկեալ ծծէր, զլեղին զերդ մեղր լուումէր (էջ 316). Զլեղին որպէս շաքար ծասկեալ լաւումէր (էջ 258). համա. հոմանիշ լորմեկ, լորմեկ և մանաւանդ գւռ. լորմեկ ձևը։

Խաղրարկի «շփոթել, միտքը տակնու-
վրայ ընել»։ Չար հակառակ և դժնային՝
նախ խալբալեաց մտքը գնախնին (Եւս)
և ապա եցոյց զպտուղ ծառին (էջ 315)։
Ասոր կրաւորականն է խաղրարկի «միտքը
շփոթուիլ, տակնուվրայ ըլլալ»։ Խալբա-
լեցաւ միտքն Աղամայ՝ յորժամ ետես
խարեալ զԵւս (էջ 31)։ Ասիկա հին հա-
յերէնի խաղրարկի «մաղել» բառն է, որ
վերի իմաստով ալ արդէն գործածուած
է Ղ. Կ. Իբ. 31, Եզն. 181 ևն։ Նոյն իսկ
Աղամգիրքը էջ 59 կը գրէ կրկին ձեռով.
«Ստեղծեալ էակ բնութեամբ բարի՝ չար
խարբալեալ (այլ ձեռ. խալբալեալ) ապա-
կանի»։ Ըստ այսմ կը կարծեմ որ նոյն
բառն ըլլայ խըղրարկի «ուշաթափուիլ,
ուշքը երթալ, նուազելով վար իյնալ»։
Բ > փ փոփոխութեան համար օրինակ
կրնանք առնել խաղել > զու. խալիլի։

Խեռային «անսանձ, խօսք մտիկ չընող»։
Սիրտ կնոջն է խեռային, կարծեօք ոխայ
ընդ իւր մարդին (էջ 137)։

Խեռ «բարիք»։ Զկողն որ առին յիմոյս
մարմնոյ, այս ինչ նշան էր ինձ խեռոյ
(էջ 130)։ — Իմաստը պարզաբանելու կը
ծառայեն Աղամգրքի երեք ձեռագրերը,
որոնք այս բառին տեղ ունին «բարոյ»։
= Արաբ. خیر xayr «բարիք» բառն է։

Կատարուն «կատղած»։ Մեծն Լսայի
նմին հանգոյն զձեզ կոչեաց շուն լիւր
կատարուն. և լեզուք շանցն կատարուն
թացցի յարեանցն թշնամոյն (էջ 185)։

Կարկալիկ «պապանծիլ, բերանը բռ-
նուիլ»։ Փշրեալ իմ ատամունքս որ զայն
ճաշակէր, բերանս իմ կարկալի որ ըզ-
մահն ծասկէր (էջ 261)։ — Հմմտ. կար-
կալացեալ «բերանը պապանծուած» (Բե-
նիկ, տպ. Սոփերք, հտ. իա, էջ 81)։ —
Ըստ այսմ վերի՝ երկտողը կը թարգմա-
նուի. «թող փշրուէին իմ ակռաներս՝ որ
զայն ճաշակեցին, թող պապանծէր իմ
բերանս՝ որ մահը ծամեց»։

Կոտիտ «փականքին մասերէն մէկն է»։
Հաւատքն է նիւթ այն բանալեաց, իսկ
յոյսն ձեռք որ զայն զուգեաց. սէրն կոտիտ
որ զփական երաց (էջ 146-7)։ Երեանի
բարբառով ունինք կոտիտ «փայտէ փա-
կանքին մէջը շինուած մանր ատամները»։

Կսկծամահ «կսկիծէն մեռնելու չափ»։
Ի հուրն անկեալ դու պապակիս և տո-
չորեալ բոցակիզիս. կսկծամահ դու մոր-
մորիս և յաւիտեան ոչ ազատիս (էջ 299)։

Հրոպագին, անծանօթ և անստոյգ բառ, որ
կարծեմ պէտք է ուղղել հրաւագին. Պէսպէս
պարզեքն աստուածային բաշխեալ բնու-
թեանց գոյեղինին, իր զանազան յոյժ

հրոպագրին՝ տպաւորեալը ի միասին (էջ 308):

Չանձրախորհուրդ } «ուսման սէր չունե-
 Չանձրամիտ }
 ցող, միտքը շուտ ձանձրացող»։ Չանձրա-
 խորհուրդը և անուշիմ, և անհանճար ա-
 մենեին (էջ 312)։ Որք բաղձանօք զսա-
 կարդան ... բայց թէ իցէ որ ձանձրա-
 միտ, պարսաւադէտ բանից անկիրթ, նա
 ոչ առնու զճաշակ բանիդ (էջ 232)։

Ղաւյ «պայման, ուխտ»։ Դնեմ ես ընդ
 ազգի քո մեծ զաւլ ու սէր (էջ 255)։
 բայց նախ սիրով ինձ զավլ արա՛ որ զայս
 չասես դու Աղամայ (էջ 21)։ — Արաբ.
 قو qavl «խօսք, խոստում, պայման»
 բառէն փոխառեալ։

Մեկ «յոյս»։ Գործածուած է 20 ան-
 գամ. ինչ. Ծնանի անախտ զԱստուած ան-
 մահ կենաց մէլ (էջ 243)։ Զի զդա ետ
 օգնական ինձ և կենաց մէլ (էջ 243)։
 Այլ զդա ի կենդանոյ արար կենաց մէլ
 (էջ 243)։ Յորժամ անշնչանամ՝ կնոջով
 լիցի մէլ, երբ մահն ոչնչացնէ՝ կնոջով
 լիցի մէլ (էջ 244)։ Ի բէն ծնանի ծաղիկ
 անճառ կենաց մէլ (էջ 247 և 263)։ Ու-
 բախ լեր և բերկրեա այլ բեզ կենաց մէլ
 (էջ 247)։ Եւ տամ ձեզ պատուիրան օգ-
 նական ու մէլ (էջ 248)։ Այս բեզ նշան

սիրոյ և քո ազգին մէլ (էջ 249)։ Ուրախ
 լերուք, ասէ, զի ես տամ ձեզ մէլ (էջ
 254)։ Դու բայց զականջ սրտիդ, ես տամ
 հոգւոյդ մէլ (էջ 255)։ Ծնանիս Աստուած-
 որդի անճառ բարեաց մէլ (էջ 256)։
 Պտուղն որ ճաշակեաց՝ մեծ փառաց մէլ
 կեր (էջ 260)։ Կենաց չկայ մէլ։ Չունիմ
 յուսոյ մէլ (էջ 262)։ Դեռ բեզ այլ մէլ
 կէր։ Կայ բեզ կենաց մէլ (էջ 263)։ Օրհ-
 նեալ Յիսուս Աստուած անճառ կենաց
 մէլ (էջ 269)։ Փառաց և յարութեան և
 պսակաց մէլ (էջ 272)։ — Աղամգրբի
 հրատարակիչ Հ. Մ. Պոտուրեան, էջ 243
 բառս կը մեկնէ «պատճառ, առիթ»։ այս
 իմաստներն ալ կրնան յարմարիլ, բայց
 լաւագոյն է ըստ իս «յոյս», ինչպէս
 գործածական է մինչև այսօր Ղարաբաղի
 բարբառին մէջ։ Մէլալ կաց «յուսով կե-
 ցիր, յուսա՛»։ Երկուքն ալ կու գան ա-
 րաբ. امل amal, emel «յոյս» բառէն։

Մղձռկ «խեղդող»։ Նեխ և մղձռկ իմ
 թշնամին (սատանային համար կ'ըսէ),
 զինչ շահեցար այդմ բանի (էջ 312)։
 Իրր անարգական ածական գործածուած է։
 Ողորագրեալ «աղաչելով, աղերսելով»։
 Հարցաբնէր ողորագրին, տեսնուլ նշան
 ինչ երկնային (էջ 202)։

Ուշատար «խելքաղ, հիանալով ուշա-

գնաց եղած» . Այն ինչ զրախտ էր լուսափայլ, որ զմեզ արար հենց ուշատար . մտօք կորաք մեք հիացեալ (էջ 102) :

Սահար «Ժամ» . Այն ինչ չար ժամ էր խաւարի, այն ինչ սահաթ էր ցաւալի (էջ 107) :

ԳԼՈՒԽ Խ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԻ ՄԷՋ

(տպ. Թիֆլիս 1914)

Ազգացեղութիւն «ազգականութիւն» . Յետ բազում քննութեանց, թէ ոչ գտցի ազգացեղութիւն ի մէջ նոցա (խօսեցելոց) ... օրհնեսցեն զնշանն (էջ 191) . — Երուսաղէմի 1651 թուի Կանոններէն է, ուստի շատ յետին, կազմութեամբ ալ անմիտ բառ :

Աղծել «պղծել, ապականել, աղտոտել» . Բանգի աղծեաց նա զսուրբ ամուսնութիւնն և առ ոտն կոխեաց (էջ 210) : — Բառին արմատն է աղծ = աղտ, որմէ կային զանազան ածանցներ . ինչ . աղծութիւն, աղծապիղծ, աղծապղծութիւն . բայց բայը այս հատուածին մէջ միայն երեւան կու գայ :

Անգեղոսաբար «վրան չգղջալով, չափսոսալով, անկեղծօրէն» . Ժողովրդականը զամենայն պտուղս և երախայրիս երիցանց մատուցեն անգեղջարար մտօք, զի եղիցին ընդունելի (էջ 55) :

Անխոստովանաբար « առանց խոստո-

վանելու, անգեղջ» . Քանզի նորա ան-
խտրապէս և անխոստովանաբար, ոչ լեալ
մաքուր, մերձենան յահաւոր խորհուրդն
(էջ 159):

Անքակի «անքակ՝ անբաժան մնալ,
չբաժուիլ» . Խառնեաց ընդ իւր Աստու-
ծութեանն, վասն զի անքակեցաւ ի մարմնի
բնութեամբ (էջ 152):

Ապրուս «հոսում կամ վիժում ունե-
ցող» . Վասն որ ապրոնա է կամ ձգէ կամ
ածէ՝ ինն ամ ապաշխարեսցէ (էջ 119):
Թէ բառը այսպիսի նշանակութիւն մը
ունի՝ կ'երևայ նաև յաջորդ կանոնէն՝ ուր
կ'ըսուի, թէ «Վասն որ ընդ հեթանոսի
կայ և մեղանչէ ընդ նոսա՝ հինգ ամ ա-
պաշխարեսցէ»: Ասկէ զատ կրնանք բառս
համեմատել յն. ἀπὸρροια «հոսում» ἀπὸρροος
«հոսում ունեցող» և կամ ἀπουρέω «միզած
ժամանակ դուրս ձգել» բառերուն հետ,
թէև ասոնցմէ ոչ մէկուն ճշտիւ համա-
պատասխան չըլլայ: Արդեօք աւելի մեր-
ձաւոր ասորական ձև մը կայ:

Ապրալայ «տիկ» . Թէ անխիղճ պարտ
է համարել զձէթդ, որ բերեն յԱսորոց
ապուղայիւք, մեռելոտիւք և յանսուրբ
անասնոց թէ ոչ (էջ 134): Այս բառը
միևնոյն վկայութեամբ ունի նաև ՆՀԲ,
որուն ունեցած ձեռագիրը սակայն ունի

ապրալայ ընթերցուածը: Այս ձևով ալ կը
դնէ ՆՀԲ, յիշելով նաև ուրիշ ձեռագիր-
ներու ապրալայիչ, ապրալիչ ընթերցուած-
ները: ՆՀԲ, ինչպէս նաև Զախջ. Բառ. կը
մեկնեն «կապիկի մորթով շինուած տիկ» .
Առձ. Բառ. չեմ գիտեր ինչ պատճառաւ՝
բոլորովին ջնջած է բառս: Տեղէն յայտ-
նապէս կ'երևայ որ ապրալայ կը նշանակէ
«տեսակ մը տիկ՝ որուն մէջ ասորիները
ձէթ լեցնելով՝ կը բերէին Հայաստան՝ ծա-
խելու» . այս տիկը կրնար ըլլալ անսուրբ
կամ մեռեալ անասուններէ հանուած. և
ասոր համար է որ կանոնին մէջ հարց
կը տրուի թէ պէտք է խղճել թէ ոչ:
ՆՀԲ համարելով «կապիկի մորթ»՝ ան-
շուշտ ուզած է բառս կապել պրս. ապրա-
լայ «կապիկ» բառին հետ, որ աւելորդ
և անտեղի է: Ըստ իս բառին լաւագոյն
ընթերցուածն է ապրալայ. ասիկա՝ ինչպէս
— այ վերջաւորութենէն և ասորոց յիշա-
տակութենէն կ'երևայ, անպատճառ ասո-
րական փոխառութիւն մ'է: Դժբախտաբար
ձեռքիս տակ չունիմ ասորերէն բառարան
մը՝ ըսածս փաստօրէն ստուգելու և ճիշտ
մայր ձևը տալու համար:

Առաքելաբարբառ «առաքեալներու կող-
մէն բարբառուած՝ ըսուած» . Հրեշտակա-
բարոզ և առաքելաբարբառ պատմի աւե-
տաբեր եօթեայ յարութիւնն (էջ 160):

Բռնապատան « զիմադարձ, բռնի միջոցներու զիմելով՝ իշխանութեան անձնատուր չեղող »։ Եթէ ի նախարարի տան գտցին պղծութիւնքն, կամ կին նորա կամ զուտը կամ որդի կամ ինքն զըլխովի և ոչ զընտանիսն ի ձեռս տացէ եւ պիսկոպոսին և ոչ ինքն ի սրբութիւն դարձցի, բռնապատան կամիցի լինել, ամենայն տամբ իւրով և ծննդովք և կենօք նզովեալ լիցի (էջ 81)։ — Նայելով բանին կազմութեան՝ կարելի է կարծել որ բառս նշանակէ ճիշտ այն՝ ինչ որ հիմայ Պարսկաստանի մէջ կը կոչուի *bast* (նստիլ)։ Երբ մէկը մարմնաւոր իշխանութեան կողմէ ձերբակալուելու վտանգին ենթակուած է՝ իսկոյն կը փախչի մզկիթ մը կամ այլ սրբավայր մը և կամ օտար պետական հաստատութիւն մը, որմէ չի կրնար իշխանութիւնը բռնի դուրս կորզել։ Բայց բռնապատանը չի կրնար այսպէս ըլլալ, քանի որ շարունակութեան մէջ կ'ըսուի թէ « ի հրապարակ մի՛ իշխեսցէ գալ, ընկերք և աշխարհ ամենայն մի՛ հաղորդեսցին ընդ նմա, մինչև՝ թէ ինքն իցէ ի պղծութեան՝ ի սրբութիւն եկեսցէ, ապա թէ ինքն ոչ իցէ ի պղծութեան, զընտանիս և զծառայս տացէ ի ձեռս եւ պիսկոպոսին զլիաւորի ի կշտամբութիւն »։

Գեղցկոյ « զեղգեղանք »։ Զսաղմոսն գեղգեղով հնչեցուցանեն (էջ 51)։ Բառիս ածանցները ծանօթ են. բայց արմատական գեղգեղ՝ որ նոր գրականութեան մէջ կը գործածուի, առաջին անգամ երևան կու գայ հին մատենագրութեան մէջ։

Դասասաց « անագանոս, եկեղեցւոյ մէջ գիրք կարդացող տիրացու »։ Գրոց դասասացը՝ բազմաց վկայութեամբ լիցին, գիտունք և ամենայն գրոց վարժք և տեղեակք և փորձ ամենայնիւ (էջ 175)։

Դիւափոխիկ « խելօքնալ, նախկին անկարգ վարքը թողուլ »։ Ապա թէ այլն չարաբարոյ ինչ է կամ պոռնիկ կամ հանգանակող և արբեցող, կամ այլ ինչ խեղական, բանիւ և խրատու կշտամբեսցեն զայրն, ի կարգ ածցեն և հնազանդեցուցեն զերկոսին. եթէ ազատ է, տուգանօք և խրատու ի կարգ ածցեն. ապա թէ ղիւափոխեսցի այրն, կիներն պաշտեսցէ զնա (էջ 66)։ — Խնդիրը մարդ ու կնոջ անհամաձայնութեան մասին է. կանոնը կնոջ մասին պէտք եղածն ըսելէ յետոյ, կ'անցնի ամուսինին. և եթէ ասիկա յանցաւոր է՝ կը նշանակէ պատիժներ, տուգանք, ևն. եթէ ամուսինը դիւափոխի, կինը այն ժամանակ պիտի ծառայէ անոր։ Այս բոլորէն կ'երեւի որ դիւափոխի կը նշա-

նակէ՝ « ուղղուիլ, խելքի գալ, դեերէն ազատուիլ »: ՆՀԲ կը դնէ դիւարախիլ « այսահարիլ »: այս իմաստը անտեղի և անյարմար է. մարդուն խրատներ պիտի տան, տուգանք պիտի նշանակեն և եթէ մարդը այսահարի (?), կինը պիտի ծառայէ (!) անոր:

Երախայսպէս « երախայի՝ անկնունք մարդու պէս »: Ոչ խոստովանեալը զյանցանս անձանց՝ հաղորդիցին (էջ 156):

Զխաբարոյոշիւն « որկրամոլութիւն »: Եթէ իցէ ոք, որ յառջագոյն կերիցէ և արբցէ ի տան խրում, ի հաց պատարագին մի՛ իշխեսցէ երթալ... զի գեխաբարոյութիւն է այն (էջ 27):

Զրեւ « մերժել, ղրժել »: Հայեաց, Տէր, յաղօթս և ի պաղատանս մեր, մի զրեւ զուխտ քո և մի՛ մերժեր զմեզ ի ժառանգութենէ քումմէ (էջ 146): — Զոր բառէն:

Զօշոտ « որկրամոլ »: Եւ զշարաթ և զկիւրակէ որոշեսցուք յուրախութիւն հաշակման զօշոտացն (էջ 156): Զշարաթ և զկիւրակէ յուրախութիւն պայծառութեան ի կթոց կերակուրս հրամայեմք լուծանել զօշոտացն և որովայնամոլիցն (էջ 162): ՆՀԲ ունի այս բառը և ըստ Հին բռ. անորոշաբար կը մեկնէ « յոռի, զագիր,

յայրատ ևն »: վերի վկայութիւնները կը ճշդեն ստոյգ կերպով բառին իմաստը՝ իբրև « շատակեր, որկրամոլ »: Պահոց մէջ շարաթ և կիրակի օրերը նաւակատիք են ղրեւ անոր համար՝ որ որկրամոլները զժգոհ չմնան և պահքերէն ի սպառ չհրաժարին:

Իջուան. ձեռով և նշանակութեամբ անստոյգ բառ. Զայն քահանայն, որ զայս առնէ, ժողովուրդն իբրև զհայր տեսանեն և իբրև զՔրիստոս թեթև պահեն ի չարէ, իջուան չտան, յամենայն արդեանց պտուղ տան, վաստակացն օգնեն, զմատաղենիսն տան և խաչահամբոյր (էջ 185): Հասարակօրէն դատելով՝ կարելի էր զնել իւլուան « նեղութիւն », որով իւլուան չտան « նեղութիւն չեն տար »: Կարելի չէ մտածել իւլուան բառի մասին, որովհետեւ տեղը ընդհակառակը կը պահանջէ իւլուան տան: Բայց կրնանք մտածել նաև որ ի հոս նախդիր ըլլայ, որով բառը կը դառնայ չուան. և ի չուան տալ ոճը կը դառնայ բոլորովին անստոյգ:

Լայնապարիսպ « լայն պարիսպներով »: Անբաժանելի և անորոշ յօրինելով, ցանկ հաստատելով և խորահիմն (տպ. խոնարհիմն!), հաստայատակ, լայնապարիսպ ամբափակեալ (էջ 156):

Խաչատուրյան « քահանային տրուած զրամական վարձատրութիւն » . վկայութիւնը տե՛ս իշխան բառին տակ :

Խեղական. ասոր վկայութիւնը տե՛ս ղիպիսի . ՆՀԲ գիտէ այս բառը՝ նոյն վկայութեամբ . բայց բացատրութիւնը այնպէս կը դնէ՝ որ խօսքը կարծես մարմնական պակասութեանց մասին է . ասիկա խեղ արմատին պատճառով յառաջացած է . բայց յայտնապէս սխալ է , որովհետեւ մարմնական խեղութեանց պատճառով՝ ամուսինը չի կրնար տուգանքի և պատժի ենթարկուիլ : Ուստի բառը կ'ուղղեմ խեղական «անսանձ» , որուն հոմանիշը խեղային՝ տե՛ս Առաքել Սիւնեցւոյ նոր բաներուն մէջ :

Գնորակարգու « իր ծնողները անարգող՝ նախատող » . Թէ ծնողանարգութե՛ւ լեզուանիք , Թէ զաղքատս ոչ ընկալաւ (էջ 94) :

Կարձեալ « զրամի անուն մը » . Իսկ որք ի գազանս և յանասունս յանգնին . . . քահանայն տեղեկացեալ՝ գանեսցէ առժամայն և 3 կարճեանս յաղքատս տացէ և 300 ծնրադրութիւն (էջ 91) : Յանցանքին մեծութենէն և 3 թուանշանին փոքրութենէն կ'երեւայ որ կարճեանը բաւական մեծարժէք զրամ մը ըլլալու է :

Կախակ « հաջոց , հաջին » . Եթէ ոք ի քահանայից ի գնել կամ ի վաճառել կրթեսցին կամ իշխանութեամբ իշխանաց վարձեսցին՝ հարկապահանջս լինելով . . . այնպիսիք մի՛ լիցին քահանայը , այլ աստուածախարք . պատարագ նոցա կափանք շանց , մկրտութիւնը նոցա որպէս թլփատութիւն հրէի , տունը նոցա որպէս մեհեանը դիւաց , եկեղեցիք նոցա կրկին օրհնեսցին (էջ 90) :

Համապատասխան « համատարած , ամէն կողմ սփռուած » . Նոր զատիկ աւետեաց յարութեան , համասփռական տիեզերատարած և լուսասփիւռ , հրեշտակաքարոզ և առաքելաբարբառ պատմի (էջ 160) :

Հաստաշատակ « տակը՝ այսինքն հիմը հաստ՝ ամուր » . վկայութիւնը տե՛ս լայնաբարիպ բառին տակ :

Հարկադրակ « ստիպմունք , բռնադատութիւն » . Որք յանցեանն և անցին ընդ կարգօր զհարկադրանօք կամ առանց բռնութեան (էջ 261) :

Հմայ « հմայող , կախարդ » . Առաւել ջան տարցեն հպիսկոպոսը և քորեպիսկոպոսը զպոռնիկս և զշնացողս , զհմայս և զամենայն յանցաւորս գեհնին երկիւղիւ ի շարձ ածել (էջ 176) :

Հոգեհիր « հոգին ձիրքերով օժտուած ,

կամ Ս. Հոգւոյն ձիրքերով լցուած»։ Սրբոց քահանայապետացն Սահակայ Հայոց կաթողիկոսի և հոգելից և հոգեծիր ճշմարտասէր վարդապետին Մեսրոպայ (էջ 57)։

Հրեշտակաբարոզ «հրեշտակներէն քարոզուած»։ վկայութիւնը տես առաքելաբարբառ բառին տակ։

Չեռնաշորտրիւն «սպասաւորութիւն, ծառայութիւն»։ Քահանայ այլ գործ չառնէ, պարոնին ձեռնաւորութիւն կամ մոծորութիւն (էջ 185)։ Նոյն բառը կը գտնենք նաև Մրենի Զկթ = 1320 թուի արձանագրութեան մէջ. «իմ ամիրութեանս և Աւտաշին ձեռնաւորութեան՝ զայս արձան հաստատեցաք» (Մառ, ՅՅՕ 8, 89)։ Բառիս արմատն ունի ձեռնաշոր Ուսպ. տպ. Էմ. էջ 240, 266, 306, որ Մառ կը կցէ վրաց. խերասնի հոմանիշին, կազմուած խելի «ձեռք» բառէն։ Ինճիճեան, Հնախ. Բ. 81 ասոր նշանակութիւնը կը դնէր «իշխան, զլիսաւոր», օրինակ բերելով Մեծոփ. յիշատ. էջ 53. Ժողովեցան և բազում միայնակեացք և ազատք և որդիք ազատաց, ձեռնաւորք և տանուտէրք»։ Բառիս վրայ կը խօսի նաև Գարեգին վրդ. (Շողակաթ, էջ 34-35), ի մէջ այլոց օրինակ բերելով 1288 թուի արձանագրութիւն մը. «Ես Գեշմարդս էի

ամիրայ և Հաւիկս ձեռնաւոր... Թողաք զսուրբ կարապետին այգեացն, զթօշականու, զՄիրինու զձեռնաւորին գհարկն զինչ որ կայր»։ Բոլորէն կը հետևի որ ձեռնաւոր «մի ստորին պաշտօնեայ էր հարկերի հաւաքման գործում, որ ի կատար էր ածում պարոնի հրամանները»։

Մերմագնաց «անառակ»։ Կնքահայրն (լիցի) ո՛չ կին, ո՛չ այլազգի, ոչ յիշոցնատու, ոչ մեղմագնաց, այլ լաւ քրիստոնեայ և գիտուն (էջ 183)։ Նոյնպէս է նաև Շողակաթ, էջ 38, 43, ուր հրատարակիչը Գարեգին վրդ. կը նկատէ թէ Երզնկացին իր խմբագրութեան մէջ բառութարգմանած է «շնացող»։

Մխտեղի «հաւաքուիլ»։ Առնել ժողով ի Մանազկերտ գեղջ ի սահմանազուխ վիճակին Հարքայ՝ բազմօրեայ ժամանակաւ միատեղեալ համաժողով (էջ 149)։

Մռարտրիւն «ծառայութեան աստիճան մը»։ վկայութիւնը տես ձեռնաշորտրիւն. Գարեգին վրդ. (Շողակաթ, էջ 35) կը մեկնէ «բնական բերքերով վճարուած հարկերու վրայ հսկող պաշտօնեայ», հիմնուելով գրո. մոռնար բառին վրայ, որ կը նշանակէ «հարսանիքի զինու և պաշարների վրայ հսկող անձը»։ — Կ'երեւայ թէ արաբ. مجور majur «վարձեալ,

վարձքով բռնուած» բառն է, բայց յ ձայնը դժուարութիւն կը հանէ:

Մամոյ «մսի մոլի, մարմնապաշտ» . Գետնաքարշ մամոլ իցէ և ի պատճառս բարեպաշտութեան կեղծաւորեսցի, սիրել և հպարտացուցանել զազգայինս իւր (էջ 42): — Հոս նախատարար գործածուած է անոնց համար՝ որ իրենց ազգականները միայն կը սիրեն ու կը պատուեն:

Յարարուցեալ «մշտավառ» . Հոյլը աստուածաբոյլը և տունկը աստուածածաղիկը և ճրագունը յարալուցեալը, յորս Հոգին սուրբ հանապազ բուրէ (էջ 161):

Յիշոցատաց «հայհոյող» . Յամենայն տեղիս ի մեծ և ի փոքր, յիշոցաւագ դնեն, ի դարպասս, ի քաղաքս, ի զիւղս և յագարակս և (տպ. ի) զանօրէն յիշոցասացս, զբարկութիւն Աստուծոյ շարժողս... զայնպիսեացն զլեզուան հատցեն (էջ 177): — Տպագրուած է սոսկալի ազճատմամբ. «ի մեծ և ի փոքր յիշոց, աւագ դնեն ի դարպասս», որմէ ամենեկին իմաստ մը չ'ելլեր: Կանոնս նոյն է Կիրակոս Գանձակեցւոյն մէկ հատուածին հետ, որ ամբողջապէս մէջ բերած ենք Հայերէն նոր բառեր հին մատենագրութեան մէջ, էջ 80:

Ործոյն «փսխունը» . Զկէս գիշերին թերևս արբեցութեան պարապիս... անկեալ

պարպատիցես ընդ երկ թասելով (տպուած է այսպէս. հրատարակիչը կը սրբագրէ էջ 272՝ Երկրաւորով, որ անմիտ է. աւելի լաւ է պահել եղած ձևով) և թառանչելով և ի պղտորութենէ որովայնի ործունաց և սաստիկ գոլորշեաց, որ և զձայն անգամ լսել պաշտաման դժուարանաս (էջ 49): Մեր բառը տպուած է որձունաց. բայց որովհետև յայտնապէս նոյն է ործալ «փսխել» բառին հետ, պէտք է ուղղել ործունաց, ուղ. ործոյն. մասնիկին համար հմմտ. ողչ-ոյն: Կրնանք սակայն կարդալ նաև ործանք, ործանաց:

Ուղղակարգ «կարգը՝ կանոնը ուղիղ, ուղղահաւատ» . Գրեցի... յընդունելութիւն ուղղափառաց, ի պայծառութիւն ուղղակարգ եկեղեցւոյ (էջ 164):

Պատգաւորի. ի վեր քան զայս (Ս. Գրքի կանոնական զրբերը յիշելէ յետոյ) պատգաւորեսցի առ ձեզ, զի մանկունը ձեր ուսցին զբազում իմաստութիւնս Սիրաքայ (էջ 252): — Մի և նոյն կանոնը կայ նաև էջ 173, ուր մեր խնդրական հատուածին զէմ կը կարդանք «և արտաբուստ պատգաւաւորեսցի առ ի ուսուցանել զձեր մանկունս զուսումն Սիրաքայ իմաստութեանն»: Թէ պատգաւորի և թէ պատգաւաւորի անյարմար ձևեր են, ուստի

երկուքին համեմատութեամբ պէտք է սրբազրեւ պատկանաւորիլ, որ այլուստ ծանօթ է և կը նշանակէ «յարմարիլ» յարմար գալ»:

Պձղնաւորիլ «կրօնաւորական կարգ մըտնել, պճղնաւոր հագնիլ»։ Ի զինուորական զգեստուց հեռանալ, պճղնաւորեալ՝ նմանեսցի հրեշտակաց՝ պաշտօնէից Աստուծոյ (էջ 232):

Սանտիկոս. Զամուսնութեան խրատն առանց ամաչելոյ տայ քահանայն և զկարեւորքն չպսակէ և ոչ զսանտիկոսքն և որք բամբասած են (էջ 186)... — Շողակաթի մէջ՝ էջ 44, նոյնը՝ տպուած է սնիկոս. երկուքն ալ պէտք է ուղղել սիւտեկնոս, որ է յն. σὺν τεχνος «կաթնեղբայր»։ Այսպէս գիտէ նաև Գարեգին վրդ. (Շողակաթ, ծան.), որ և իբր վկայութիւն կը ղնէ Գր. Տաթ. Մեկն. Ես. խգ. Ժ. Կնքահայրն, այսինքն սանտիկնոցն... զի սանտիկոս զօրինակ Յովհաննու ունի զՄըկերտչին:

Սատանայապատիր «սատանայէն խաբուած»։ Անմաքուր, սատանայապատիր և որովայնամու (էջ 156):

Սկիղ «ծովային գազան մը»։ Գիրք աւսն սկիղ և հիղրա ծովայինք, սկիղն շուն ասի երեքզլխեայ և հիղրա եւս չարագոյն

քան զնա (էջ 84). Գիրք աւսն սկիղ և հիղրա ծովայինք, սկիղն շուն ասի երեքզլխեայ և հիղրայն չար քան զնա (էջ 162). = յն. σπύλλα «Սիկիլեան նեղուցը քարայրի մը մէջ բնակող ծովային հրէշ» բառն է, որուն հնագոյն տառադարձութիւնն է սկիղ Ոսկ. Պօղ. Ա. 602 (տես Գալէմբեարեան, Մասիս 1900, էջ 403):

Սպասարկուրիւն «ճառայութիւն, սպասաւորութիւն»։ Եպիսկոպոս կամ երէց կամ սարկաւազ ի ժամս սպասարկութեան Ս. Խորհրդոյն ո՛չ հաղորդիցի (էջ 236):

Սրտալի «սրտալիք»։ Մովսէս (Ի) Սինէական լերինն ի ձեռն պահոցն իբրեւ սրտալի բարեկամ խօսէր ընդ Աստուծոյ (էջ 222):

Տարածոց «ժամանակամիջոց»։ Զինչ տարածոց պահեն զտղայան, որ մեղք չը տեսանեն և յիշոցք չլսեն. — Մինչև 15 տարին զփեսացուն անարատ պահեն (էջ 183):

Տկարոգի «հոգին տկար, հիւանդ»։ Աստէր և տկարոգի վարդան վարդապետ՝ ծառայ քրիստոնէից (էջ 180):

Յոխասեր «ցոփ կեանք սիրող»։ Խիստը, նեղսիրտը, ցոփասէրը, յանդգունը և անգութը (էջ 228):

Փոքրապսն «կրօնաւորի կամ վանքի

փոքրաւոր»։ Ամէն մարդ փոքր չպահէ և
զամէն որ զան չպահեն. այլ զոր խոս-
տովանահայրն ընտրէ զփոքրապանն և
զպահելոյն (էջ 187)։

Քրիստոսացեալ «Քրիստոսի շնորհքին
արժանացած»։ Այսուհետև ոչ ևս երա-
խայացեալք, այլ քրիստոսացեալք, աս-
տուածաբարբառ կրթեալք յաւետարե-
րաբողոքիւնն (էջ 161)։

ԳԼՈՒԽ ԽԱ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԻ ԹՂԹԵՐՈՒՆ ՄԷՁ

(տպ. Աղեքսանդրապոլ 1910)

Ծանօթ. — Մեր ամենէն խրթնախօս
հեղինակն է Մագիստրոս, որ կարծես զիտ-
մամբ կ'ընտրէ կամ չգտած պարագային
կը յերկրէ անլուր և անիմանալի բառեր։
Անիկա հաճոյք կը զգայ, երբ ժամանակին
գիտունները կը կարդան իր զրաճները և
բան չհասկնալով՝ իրենց տգիտութիւնը կը
խոստովանին։ Ասով Մագիստրոսը՝ ժա-
մանակին հասկացողութեամբ՝ բոլորէն ա-
ւելի գիտուն, բոլորէն աւելի փայլուն ասող
մը կը դռնայ։

Մագիստրոսի թղթերը առաջին անգամ
բառաքաղած է ՆՀԻ, բայց կարգ մը բա-
ռեր՝ որոնք կամ ձեռով անստոյգ և կամ
խմաստով բոլորովին անծանօթ կը մնային,
իւր էջերէն դուրս վտարած է։ Դուրսը
մնացածներէն մաս մը Առձեռն բառարանը
մեկնած և առած է։ Վերջին անգամ Հ.
Գ. Մէնէվիշեան շատ մեծ յաջողութեամբ

լուծեց Գամազտականը՝ որ Մագիստրոսի ամէնէն խրթին գրուածքներէն մէկն էր, որով անձանօթ բառերէն թիւ մը պակսեցաւ: Ասոր յաջորդեց իմ Մ'գուզ փանաքի լուծումս, որ հրատարակուած է Հանդ. ամս. 1923, 231-286: Ասոնցմէ դուրս մնացած բոլոր անձանօթ բառերը կ'ուզեմ հաւաքել հոս, ո՛չ թէ զանոնք լուծելու անիրագործելի մտադրութեամբ, այլ պարզապէս ի մի ամփոփելու համար կատալեալիք աշխատանքը և ասով բառագրողներուն դիրութիւն մ'ընծայելու: Այս բառերը մեկնելու կրնան ձեռնարկել անոնք՝ որոնք ձեռքի տակ ունին հին ձեռագիր քերթողական բառարաններ: Ասոնցմէ դուրս մեզի համար առ այժմ ուրիշ միջոց չկայ:

1. Աթանի տես ունեւոր:

2. Արախոբեկ «պապաչիկ»։ Որ յերեկեանն ճայթիւն գոռմանն և խխնջիւն վըրընջելոյ պայթուցեալ պապչեկին լալաւարթիւն ալախութման քաղուն (էջ 86): — Նախորդ ձայրիւն գոռման և խխնջիւն վրնջելոյ ձեւերուն համադրութենէն կրնայ հետեւիլ թէ յարաւարրիւն արախոբման ձեւին մէջ ալ առաջինը կազմուած է իւն մասնիկով յարաւարրեկ բայէ մը, իսկ արախոբման սեռականն է արախոբումն բայանու-

նին. երկուքն ալ (լալաւարթիւ և ալախութիւ) ձայն արտայայտող բայեր են և յատկապէս քաղի (այծի) ձայն, ինչպէս պապաչիկ, մկկալ են:

3. Ալիւրրափոտ տես ակողեկ:

4. Աղօր «շառաւիղ»։ Վասն զի Զրուանեան մեզ ըստ հօր հաւանիմ յաբրահամայ, թէ և ինձ ի Գետուրայ, իսկ Յապետութեան դարձեալ երկիցս, և այս մերձ և անտարակոյս Հայկեան ի Սիսակայ սարաւանդեալ: Այլ՝ եթէ պերճասցի ոք մի և յառաջին աղուրէ արտակացեալ, զմեզ տարաբունս կամեսցի առնել, ոչ վարկանիմ զայս պարտ (էջ 205): Մագիստրոս ինքզինքը պարթեական ցեղէն համարելով՝ ծագումը կը դնէ Աբրահամէն և Գետուրայէն, իսկ յետոյ (երկրորդ անգամ) իբրեւ հայ յարեթեան դարձած: «Բայց եթէ, կ'ըսէ նա, մէկը (ոք մի) հպարտանայ և առաջին շառաւիղէն հեռանալով՝ մեզի ուրիշ ծագումէ համարել ուզէ, հոգս չէ»: Աղոբայ «Բաբունակ, ճիւղ» բառն է:

5. Աղտիք. Յոյժ հակառակեալ ընդ քեզ ներհակական հակաճառութեամբ, վրդովեալ կոհակօք պղտորեալ ծառացեալ ալեօք, կամէի ծփել զքոյդ հաստատագոյնը (!) աղտիս (էջ 48): — Պէտք է սրբագրել զքոյդ հաստատագոյն քաշտիս. քու ամուր նաւերդ պիտի ալեկոծեմ:

6. Անդրանույ « մագնիս » . Այսրար և իմաստասիրաց անձինք անհպելիք և անմերձանալիք իրրու գանդանտայս յինքն կարծրագոյնս քարշօղ և ինքեան ոչ յումեքէ համամիտեալ (էջ 204) : — Այրամանդ բառն է, որ այլուր կը գտնենք անդրամանդ « մագնիս » ձևով . հոս անշուշտ բառս աղաւաղուած է և պէտք է ըլլայ անդ (ամ) անուայ :

7. Անհատի . Աղէ՛, զինեա՛, զինւորեա՛, սպառազինեա՛ դու, վառեա՛... փիղսմամի տակն ընկաւ քեզ ի դիմի հարկանի, արջ անտառի շիկորակ քեզ մարտնչել հանդերձի (էջ 234) : — Այս զրուածքը յորդորական մ'է վէստ վահրամին, « զօրանալ ի պատերազմին հասանելոյ ի չարաբաստ ձև յունեոյն նիկաւայ » : Տպագրեալ ձևին տակ հատուածը շատ անհասկանալի է . քիչ մը կը պարզուի խնդիրը, երբ նկատի առնենք երկրորդ ձեռագրին ընթերցուածը՝ փիղսմամի տակն ընկաւ քեզ ի դիմի հարկանի, արջ անտառի շիկորակ քեզ մարտնչել հանդերձի (անատամ) փիղը», ինչ որ շատ պատշաճօրէն կը յարմարի « ձերունի » նիկոլային : Հատուածը կը թարգմանուի . « Դու, զինուէ՛, զրահաւորուէ՛... անժանիք և անատամ փիղը դէմդ կու գայ, անտառին շէկ արջը քեզի հետ կուռելու կը պատրաստուի » :

8. Անհատի . շատ անատոյգ բառ մ'է . կը գտնուի հետեւեալ ոտանաւորին մէջ (էջ 134), որուն իւրաքանչիւր բառը հանելուկ է .

Բառուկան բաղդատական բաղդանեալ բարգաւաճեալ,
Բարառարար բախոճական ներբուն բայի շարամանեալ,
Բարեհամ բուժող հու բարշոկ գեղոյ ձեզ ընձեռեալ,
Բեղեկ բազմակ բեղուն բակաղեթիւ քեզ նուիրեալ,
Ներուն նամակ նիտան նորին նաքոր անբուժական,
Նախըուն նուէր նիսեան նմին նետիւ անփտական,
Ներձուն նպատ նաջան նեոին նարի կիզողական,
Ներբուն նաւթ աննակին նոյեան նմին իւր պահապան,

Առաջին չորս տողերէն կը հասկցուի որ Մագիստրոսը ծրար մը (բակաղեթ) բան նուիրեր է . այս ծրարին մէջ նամակ մը կար . այս նամակը՝ անփուտ նետով (զըր-չո՞վ) զրուած՝ Մարտի (նիսեան)՝ տարուան առաջին (նախբուն) ամսուան նուէրն է և իր պարունակած յանդիմանական ձևերուն համար անբուժելի վիշտ (նաքոր անբուժական) պիտի պատճառէ անոր : Նաւակ նիտան նորին թերեւ կարելի ըլլայ կարգաւ նաւակն ի տակ նորին : Մնացեալին մէջ քանի մը ծանօթ բառեր ալ կան : Այսպէս օրինակ՝ նար արար . կը նշանակէ « կրակ », ինչպէս կը ցուցնէ յաջորդ կի-զողական ածականը, և փոխառեալ է արար . nâr հոմանիշէն : Թէ Մագիստրոս գիտէր

այս բառը, հմմտ. էջ 131 ստուգարանու-
թիւնը՝ ուր պրս. anâr «նուս» բառը
արար. nâr «կրակ» բառէն կը հանէ.
«Պարսկական է անունն անար, ի հրա-
պաշտութեանն պատուեալ յատրուշանին
յորջորջեալ, յորմէ անարն կոչեցեալ սակս
որակութեանն հրակերտ, կարմրահատ և
հրահատ»։ Այս նար «կրակ» բառն ալ
կը ցուցնէ որ քիչ մը անդին դրուած նար
բառն ալ ծանօթ նաւթն է, որով Նոյ իր
տապանը ծեփելով՝ պահպանեց ջուրին
հոսանքներէն (նոյեան նմին իւր պահա-
պան)։ Բայց այս բոլորին հետ՝ ամբող-
ջութիւնը մութ և անհասկանալի կը մնայ։

9. Անոգանալ «կարգալ»։ Ապա առեալ
գտառս տախտակի ըղծական, տենչացայ
վերստին անոգանալ (էջ 16)։ Յարմար-
ցուած է Հյ. անոգանալ «ընթերցող» բա-
ռէն՝ որ կու գայ յն. ἀναγινώσκω «կար-
գալ» բայէն։

10. Ապահտ. Ոմն գորտ գտեալ ի վե-
րիացւոցն կողմանէ ասնն ապահտ արա-
բեալ և ի կոթ գաւառին Գեղամայ ձայ-
նէր, ձուկն զնա կարծելով, զի գնեսցեն
(էջ 231)։ Պէտք է ուղղել ապահտ։ Վրաս-
տանէն մէկը գորտ մը գտեր, ապուխտ ըրեր
է և կոթ գաւառին մէջ իբր ձուկ կը ծա-
խէր։

11. Ասրատակ «տեսակ մը թռչուն».
Ոմն զբուս և զասրատակս ըմբռնեալ առ-
լեռնոտամբն կասրեայ, շրջեցուցանէր՝ բա-
զէ զնոսա կասկածեալ (էջ 231. այլ ձձ.
զտատրակս, զուրատակս)։

12. Ատիկի «առնական կարողութիւնը
կորսնցնել»։ Այժմ ատիկելով իմ, զի խա-
փանեալ յառնի անդամոցս, ոչ զարա-
կան բերեմք սերտութեան բնութիւն (էջ
67. այլ ձ. տակեկով)։ — Այս խօսքերը
գրուած են Գագիկ Բ.ի մասին և շատ
տարօրինակ են իրենց տուած նոր յայտ-
նութեամբ։ Այնուհետեւ բաւական ընդար-
ձակ կերպով Մագիստրոս կը խօսի ներ-
քինութեան վրայ և մէջ բերելով յոյն
բժիշկներու կարծիքը՝ կ'ըսէ թէ ներքի-
նացումը ոչ թէ կը ջնջէ արական զգա-
ցումները, այլ ընդհակառակը աւելի կը բո-
ւս վաւաշոտ կը դարձնէ։ Վերջէն խոր-
հուրդ կու տայ Գագիկին՝ մէկ կողմ դնել
իր այդ միտքը և օրինաւոր ամուսնական
պարտականութիւնը կատարել։ Ասկէ յե-
տոյ այնպիսի անպարկեշտ բաներ կ'ըսէ
Գագիկ Բ.ի և թագուհիին մասին, թէեւ
ծածուկ բառերով, որ հին հայ մատենա-
գրութեան մէջ ուրիշ տեղ տեսնուած չէ.
հմմտ. էջ 69, տող 7-11։ — Նոյն նա-
մակին մէջ, էջ 67 տող 12, շաշդովն բառը

պէտք է ուղղել Շաշույն (Սաւուղի ժամանակ), առանց որոյ խօսքը իմաստ չունի. եթէ իղձը կիւսոյ հմայից դիւթութեան՝ իբրու առ ի շաւղովն յարուցանեն զՍամուէլ: Իսկ եթէ առարկուի թէ Մագիստրոս ալուրը գիտէ Սաւուղ ձեւը և անտեղի է միեւնոյն անձին համար կրկին ձեւերու գործածութիւնը, իբր օրինակ կը բերեմ Եփրեմի մեկն. Թագ. հտ. Ա. էջ 352, ուր քովէ քով գործածուած կը գտնենք երկու ձեւերն ալ. « Զի մի՛ մատնեսցեն զնա ի ձեռս Շաւուղի բնակիչք քաղաքին և զի ել Սաւուղ ի խնդիր Դաւթի »:

13. Ատիրրագունական. տես Մեղանկարական:

14. Արան. Զիւրդ (ստամոքսն) զյորնաբեղուն կերակուրան զօրէ յեղափոխել յարին և կամ վտարական զօրութեամբն յիւրաքանչիւր անդամս ընդ նմին զօրութեան առաքել, և եթէ փանաք և վտիտ անդամն այն, ախոնդիրն, զիւրդ զայսանդամն պիտի ներգործութիւն տես և տոկայ արան պեկել (էջ 112. այլ ձ. տոկայարան): Մագիստրոսի այս թուղթը հրատարակուած է նաեւ Հանդէսի մէջ, 1892, էջ 167, որու մասին տեղեկութիւն չունի Կոստանեան: Թէև վերի ընթերցուածը կարելի էր ուղղել տոկայ յար անքակելի (միշտ կը

դիմանայ առանց կտրելու), բայց նոյնին դէմ Հանդէսի մէջ գտնելով արքանկել ընթերցուածը, այլ եւս այսպիսի սրբազրութեան տեղիք չի մնար:

15. Արիփնու. Իսկ ծայրացեալն մեր մակդասական հանդերձ զօրուն Պրիմիւթէ յուսացուցանէ զմեզ յայսպիսումն տատանական տեւել կենդանութիւն, ասելով զուցէ հազիւ հազ հասցէ պատասխանի թղթոյն Թեմանայ: Եւ այսպէս վստահացուցանէ զմեզ զոլ տաղմական զօրուն Կանատի և Արիփնու, որք պարածածկէին կարմրակերպ կերպասիւք և կանաչորակ զգեստիւ: (էջ 121): Հեղինակը հոս դիցարանական լեզուով կը հասկցնէ թէ ձմեռը պիտի անցնի և զարունը պիտի գայ, արեւը իր կենդանութիւնը պիտի սփռէ, նորէն դաշտերը պիտի կանաչին: Անձանթ են Կանատի և Արիփնու (էջ 325 դրուած է Արիփնու) բառերը, իսկ տաղմական ձեւը Առձ. Բառ. նոյն կը համարէ պարմական բառին հետ՝ որ տեսակ մը ցնցող երկրաշարժ կը նշանակէ:

16. Արձանագանուտ «խոխոջալից, շառաչուն». իբրու յոլորտս հեղեղաց և յորձանա արձանագանուտս այսր անդը տաւաբերեալ տատանիմք (էջ 140): Աձանցուած է արձագանգ բառէն, որ յետիններէն

ոմանք յոգնակի համարելով՝ ասկէ շինած են եզ. արծազան ձեւը. հմմտ. Մագ. էջ 117. և զՌէայն ոմն արծազան առն կլուցեալ. էջ 62՝ Խիզախելով սանդարամե տականին հողմոյ հոսեցուցանէ և յարծագանաց ստորե կացեալ... Ինչպէս վերջին օրինակէն կ'երեայ՝ Մագիստրոս արձագանգ կը կոչէ նաև ջուրերուն կամ ալիքներուն շառաչը և այս իմաստով շինած է արծառազանուտ, որ թերեւս ըլլայ սխալ զբոլման թիւն մը փոխանակ արձագանուտ (հմմտ. այլ ձ. արծազանուտ) և կամ ինքը հեղինակը դիտմամբ այս ձեւը տուած ըլլայ բառին՝ համարելով կազմուած արձան բռնէն (գանգիւն արձանաց)։

17. Բառնական. անծանօթ բառ. տե՛ս անևակիւն։

18. Բարչոկ. անծանօթ բառ. «մեղմ, անոյշ»? վկայութիւնը տե՛ս անևակիւն։

19. Գմեալ «ջարդուած»։ Զօրէն լաւոնացի վիմացն սահեալը լպրծին փայառական և լինիցին գմեալ իբրու զխաղըն անդամաբեկ, (էջ 237)։

20. Դովար «ցուլ»։ Թերեւս և Առէս լուծեալ զմակավազեանն հրաշունչ մօրուեղ յօքնայածուկ ի դովարցի դովար յեղափոխէ (էջ 86)։ — Այս բառերով կը խօսի եղանակներու փոփոխութեան մասին։

մօրուեղ յօքնայածուկ լուծով կը հասկնայ Սյծեղջիւր կամ Խոյ, որոնք Նոյեմբերի կամ մարտի կենդանակերպներն են. ասոնք պիտի փոխուին և պիտի ըլլան դովար, այն է դուար «ցուլ», որ է ապրիլ ամսուան կենդանակերպը։ Ըսել կ'ուզէ թէ պիտի անցնի ձմեռը և զարունը պիտի գայ։

21. Եպիդեմկ «շինել, կերտել, կառուցանել»։ Որոնեմ որցեալ կերտեալ ճեմաւանիս եպիդեմեալ (էջ 236). Են. ἐπιθεμεν «կառուցանել, շինել» բառն է, որ իբր հոմանիշ կցեր է կերտեալ բառին։

22. Եպիդիմիական «համաճարակ հիւանդութեանց վերաբերեալ»։ Եթէ այսպէս վաղ ուրեմն նախասական զայս յիւրումն եպիդիմիական մատենին, որ առ երազօքն է, ճուադանցն իմաստասիրէ (էջ 68). Դեղովը տածել ի բժշկացդ. զի որպէս նախասականն զրէ յիւրում եպիդիմիական մատենին (էջ 98). Ընթերցցիս զմատենն երրորդ Գաղիանոսի՝ ի չորրորդում տառի յիւրում եպիդիմիական տիմին տրամաբանութեան, որ ի սակս կազմութեան մարդոյ (էջ 112. այլ ձ. եպիդիմական. նոյնը հրատարակուած է նաև ՀԱ. 1892, էջ 1892, էջ 167 ա՝ ուր բառիս ընթերցուածն է եպիդեմական). Ընդելուզեալ հիւսակս ատարկեցի տիմիական յիմումն եպիդիմիական

մակամտածութենէ (էջ 125). Քանզի ի ջերմինսն, զորս ցուցանէ նախասականն յիւրում եպիդիմականն տրամաբանութեանն, սոսկ զնա գիտէ (էջ 135), = ևն. ἐπιδημία «համաճարակ» բառէն փոխառեալ է:

23. Եւրոպական «եռման, շատ տաք». Առեալ, ասէ, հող եռորական զանգեալ ջրով և յարենէ ինքեան որակացուցեալ զնա ատորորական զառաջինն, իսկ զերկրորդն շիկորակ (էջ 79): — Այս կտորը առնուած է ծերունի Կոիտասի վարդապետութենէն. բառին վերջնական ստուգման համար կարելի է ղիմել նոյն աղբիւրին:

24. Եւրոպական «երեք ունկունք ունեցող (աման)». Եւթն հազարաց լտերց եռունկնեան սափորացն ճմլի հնձան (էջ 49. այլ ձ. եռանկունեան):

25. Զիսպ «զսպում, սանձահարութիւն». Խոհեմութիւն շրջապարիսպ յամէն ղիմաց առնէ զգիսպ, արդարութիւնն հաւասարող, ողջախոհ կեանն աւել մաքրող (էջ 243):

26. Զոյս «բոյսին մէջտեղի հաստ ծիլը, կուրծը». Զհազարդ սակս բազմաթերթութեան և յոգնաբեղուն մանրագոյն մասնըկաց, որ ի ներքոյ թերթից տերևոյն ստու-

րակայեալ ընծիւղեալ զոխիցն, որ ի նմա պատշաճեալ հուպ ի միմեանս յարամանեալ (էջ 95): Բառս կենդանի է մինչև այսօր Կովկասի հայ գաւառականներուն մէջ՝ վերի իմաստով: Այս բառէն է նաև զոխոյ «տեսակ մը կաթոտ բոյս, որուն տերևները սպաննախի և բողկի տերևներուն կը նմանին». տես Հայբուսակ § 730 և յաւել. էջ 677 (գրուած զօխօ). հմմտ. յատկապէս Երևանի բարբառով զոխ «սիրեղ բոյսը»: Կոստանեան, անդ, էջ 302 հազար բոյսը կը համարէ զազար! Բայց ասիկա բոլորովին տարբեր բոյս մ'է. զազարն է Ֆրանս. carotte, ստեպղին, իսկ հազարը՝ Ֆրանս. laitue կամ romaine, տճկ. մաւռոյ, պրս. քեհնու. զազարը միակտուր տակ է, իսկ հազարը բազմաթերթեան բոյս մը, որուն միայն կը պատշաճի Մագիստրոսի տուած ճիշտ նկարագրութիւնը:

27. Զրահակ. Եւ զանազան հանդերձիւք երևելի մետաքսաց և ոսկեհուռ արտակիտեալ զգրահակսն (տաճարին) ծածկեալ (էջ 224): Զեռագիր մը ունի սրահակ, որ իմաստով շատ յարմար է տեղին. բայց յայտնի չէ թէ ինչո՞ւ հրատարակիչը կ'ընտրէ զրահակ ընթերցուածը: Երկրորդ ձեռագիր մ'ալ զրահակ բառին իբրև բացատրութիւն կը դնէ «պարապ տեղիքն ուր պատկեր չկայր»:

28. Էլիոսական «արեգակնային» . Բաղկացուցանես քում վիճակելոց երանաւետական դասու ըստ Էլիոսական երրորդ լոյսդ կամ Սրովքեական հեղումն (էջ 16) : — Մեր բառին դէմ ուրիշ ձեռագիր մը ունի իշխանական, և Կոստանեան՝ էջ 330 կը կարծէ որ ասիկա՝ Էլիոսական բառին թարգմանութիւնն ըլլայ : Բայց խօսքը հոս ուղղուած է Պետրոս Գետադարձ կաթուղիկոսին, որով «իշխանական» անյարմար կու գայ : Ըստ իս պարզապէս յն. ἡλιος «արեգակ» բառն է և կը նշանակէ «արեգակնային» :

29. Թեոմոփոր «տաճար» . Վկայութիւնը տես ախոյեղ բառին տակ . ձեռագիրներն ունին րեւմայ փառակացն, րեւմայփորացն, րեւմայփառուացն . վերջինը՝ որ սխալ գրչութիւն մ'է, իբր ուղիղ մտցուած է բնագրին մէջ, մինչդեռ պէտք էր դնել րեւմոփոր < յն. Θεομοφόριον «տաճար», որ մէկ անգամ ալ գործածուած է Սեւուդոսի մէջ րեւմոփորոն ձեռով (տես Տաշեան, Das Leben und die Sentenzen der Phil. Secundus, Wien 1895. էջ 27) :

30. Թեախոյի «ուսումնասիրել» . Եւ այսօրիկ յորճատեսակ և յանհատան վարին, եթէ մանրամասնաբար թեախոյիցիս

(էջ 113. այլ ձ. Թեախոյեցիս, որ թեւեւ աւելի ընտրելի է) : Այլուր Մագիստրոս կը գործածէ րեախոյիսն «ուսումնասիրութիւն» (էջ 206) : Մագիստրոսի այս թուղթն ալ Հանդէսի մէջ (1892, էջ 167 ր) նոյն տեղն ունի րեախոյեցիս :

31. Թգորեակ . անստոյգ բառ . գործածական է բժշկական հատուածի մը մէջ, Մագիստրոս թուելով հազարին օգուտնէն՝ կ'աւելցնէ. «ծնուցանէ արիւն յստակ և ուղղոյն գաղափար գոլշեաց թգորեակն պտոյ» (էջ 96), այլ ձ. ունի րրորեակն պտոյ . վերջին պտոյ ձեւը գործածուած է նաև էջ 126. Եւ յարմարեալ ընդ այն ևս ալն խիթ պտոյ որր գորակնէ, տայր Պոռկլեայ (այլ ձ. և սակս խիթպտոյ որթ զոր ալնէ) : Դժբախտաբար այս հատուածն ալ խանգարուած է . խօսքը Պոռկլէսի մասին է, որ կ'ուզէր գայլի աչք մը փակցնել ճակտին մոմով՝ բնաւ քուն չունենալու համար . և ասոր համար խնդրեր է քաջ որսորդէ մը՝ որ իրեն գայլի աչք մը բերէ : Աւղէսը կաշառեր է որսորդը, որպէս զի գայլի աչքի տեղ արջի աչք մը տայ : Այս աչքին քսեր են (յարմարեալ) պուտի(բոյս է) խէթ և որթ զորակնէ (?):

32. Իմարակեալ «կակուղ» . Զլարծոտ և իմարակեալ ողորկատեսիլ ապակատա-

րագ (էջ 236): Քովը զրուած համագոր
բառերէն և ձեւի նմանութենէն կրնանք
հետեցնել թէ նոյն է յն. *μαλαρός* «կա-
կուղ, մեղմ, հաճելի, քնքոյշ» բառին հետ:

33. Խրատական. անստոյգ բառ. գոր-
ծածուած է շատ մութ ոտանաւորի մը
մէջ (էջ 236). Բարայական պայքար
պարսիւ իւրատական աճապարեալ: Կրնայ
ուղղուիլ խրատական:

34. Լալաւարթիւն «պապաչումն». տես
աշխոյշքի:

35. Լիգուն. արդեօք յն. *λύγος* «ուռիէ
պսակ» բառն է. վկայութիւնը տես ափո-
ղի:

36. Խաղտիք «խորամանկութիւն». Ա.
ռեալ զգօրս Մարաց չոգաւ ի վերայ Գո-
հականաց և ազդեալ ի ծածուկ պատրաստէ
զնոսս յեզր անձուկ ձորակին և յայսպիսի
խաղտիս ծպտեալ և ի ծերպս անձաւին
մոծանէր և նշանակի արարեալ, զոր յա-
ռաջ զգուշացուցեալ էր, արկանէր զնոսս
ի սատակումն (էջ 229): — Պատմութիւնը
հետեւեալն է. Բաւարդանը Վարբակէսէն
զօրք կ'առնէ՝ Գոհականներուն դէմ կռուե-
լու համար. բայց ասոնց հետ զաղտնի
պայման կապելով՝ Վարբակէսի զօրքը նեղ
ձորի մը մէջ կը ձգէ և բոլորն ալ կոտորել
կու տայ:

37. Խաւճատ «ածուխի կտոր». Հագիւ
հագ ի տոչորեալս հասար խանձառ. զի
ստուգապէս ըստ անուանս մեր թուի թէ
եղեալ խանձառ յաւէտ տոչորմամբ (էջ
70): — Կը նկարագրէ ամառնային համ-
բորդութիւն մը, երբ սաստիկ տաքէն նե-
ղուած ու խաշուած՝ հասեր են Խաւճատ
գիւղը: Հոս բառախաղ մը կ'ընէ. մենք
ալ գիւղին անունին համեմատ Խաւճատ
դարձանք, կ'ըսէ: Բառս կը գտնեմ նոր
գաւառականներուն մէջ խաւգար «ածուխի
կտոր, մճիր» ձևով և անշուշտ խաւճ ար-
մատէն է:

38. Խաւճեղացանկ «հրապուրել, որ-
սալ». Թողից և զԴիւայն, որ զձկունսն
զկնի իւր խանձեցուցեալ նմա (էջ 206).
Սակս երաժշտացն է բանս այնոցիկ, որք
մերկ (լոկ) երգով զձկունսն խանձացու-
ցանէին և զծառս կաղնիս ուր և կամէին
փոփոխէին (էջ 123): — Կը պատկանի
խաւճ «կեր որսոյ, խայծ» արմատին:

39. Խարք. անստոյգ բառ. երկու ան-
գամ գործածուած է ՀԳ. նամակին մէջ,
որ Մագիստրոս կ'ուղղէ Գագիկ Բ. թա-
գաւորին. Ո՞չ գիտես, զի համբերեցի այս-
քան ժամանակ. զիս համալուծ առնես
որդւոյդ խեղկեալ խարբի... ի խարբի
որդւոյդ ի գանգատ գնա՛ (էջ 212-3):

Կոստանեան այս բառը յատուկ անուն համարելով՝ գլխատառով կը գրէ և էջ 337ա անուանց ցանկին մէջ կը զնէ ուղ- խարիր ձևով. ՆՀԲ հասարակ անուն կը համարէ, թէեւ կը կասկածի որ յատուկ անուն ըլլայ. « Խարր, կարծի նոյն ընդ խարրանդակ, ուտող խմող, եթէ չիցէ յա- տուկ անուն » . Զախջախեան կը մեկնէ « անիրաւ, անզգամ, խառնակեցիկ », իսկ Առձ. Բառ. երկուքին տուած նշանակու- թիւնները կը միացնէ : Մեզի համար դը- ժուար է ստուգել թէ ասոնցմէ ո՞րն է ստույգ : Գազիկ Բ-ի որդիներուն անունները աւանդուած չեն. ինձ ծանօթ է միայն երէց որդին Յովհաննէս՝ որ փեսայացաւ Անիի յոյն դքսին և յետոյ Վրաստան ու Պոլիս գնաց, ուր և մեռաւ (տե՛ս Ուռհ. էջ 220 և Վրդ. պատմ. Կ) : Բայց խարր անուն կայ. մէկ անգամ յիշուած կը զըտ- նեմ այս անունը սեռ. խարրի ձևով. ա- սիկա Սակոյ որդին էր և իր եղբայրներուն հետ Շողոթ գիւղը նուիրեց Տաթևի վան- քին՝ 1026 թուին (տե՛ս Օրբել. ԾԵ) : Կը սխալի Կոստանեան՝ բառին ուղղականը զնեւով խարիր. ասով անշուշտ բառս կ'ու- գէ կցել արար. gharrib ձևին հետ, որմէ ծագած է հայոց մէջ Ղարիր, խարիպ յա- տուկ անունը. բայց ԺԱ. դարուն արար.

gh ձայնը չէր կրնար իս արտասանուիլ. քսիկա նոր ժամանակի երեւոյթ է և այն ալ յատուկ է միայն Պոլսոյ, Նոր-Նախի- ջեանի և Արևմտեան Փոքր-Ասիոյ հայոց բարբառներուն : Ըստ իս բառին ուղղա- կանը խարր է և ծանօթ խարր « սուր, թուր » գոյականէն յառաջացած է, ինչ- պէս որ իրօք ալ ունինք Սար յատուկ անունը :

Միւս կողմէ խարր կրնայ գէշ իմաստով ածական մ'ըլլալ. ասոր հետ հմմտ. ա- րար. xarba « կրօնքի և ազգութեան դէմ խռովութիւն հանող. 2. թերութիւն, պա- կասութիւն, xarb « գողութիւն ընել » (տե՛ս Գամուսի թրք. թրգմ. Ա. 118) և մանա- ւանդ վրաց, խարրի « ագահ, անկուշտ » : Կը սխալի Մառ. Քերակ. հին հայ. էջ 265 վրաց. խարրի բառը փոխառեալ զնե- լով հայ գռ. * խարրի (իբր հարրած) են- թադրեալ ձևէ մը՝ իմաստի զոյգն փոփո- խութեամբ : Ո՛չ հ. խարրի և ոչ հարր կրնան տալ վրաց. խարրի, որուն հարա- զատ ներկայացուցիչն է Հ. խարր :

Այս երկընտրանքին մէջ մէկ ապահով ելք կայ. ասիկա է խարրուրիւն « անիրա- ւութիւն, անառակութիւն » բառը՝ զոր կը յիշեն Զախջախեան և առձեռն բառարան- ները : Այս բառը չունի ՆՀԲ. ես ևս տա-

կաւին պատահած չեմ հայ մատենագրութեան մէջ. բայց եթէ իրօք գոյութիւն ունի՝ կը լուծէ խնդիրը և խարք ենթադրեալ յատուկ անունը կը դառնայ հասարակ ածական:

40. Խոռի. իմաստը անյայտ է. Շոնչան խելապատակին վերտառեալ դեղեւեցին այսր անդր ոտնառութեամբ, զոփալով թոպեալ իբրու ի Պիսիդոնի, որ այժմ ստորաբերեալ խափուցանէ, ի Կոնէ կարկատեալ այժահեծուկն այն և երկնաչուն, որպէս յեղջերդ խոռի խրեցեալ խափուցմամբ (էջ 203): — Ընդհանուր իմաստը հետեւեալն է. իրենց խելքը պիտի դառնայ և ասդին անդին պիտի իյնան ծովի վրայ տարուբերուածի պէս կամ ինչպէս եղջիւրով հարուած ստացած:

41. Ծապատրակիլ « զարհուրիլ, սարսափիլ ». Իբրու ի ծովի համատարածի ծփեալք, անդեկարար վարանեալք ի ծերունեաց ծառացելոց ալեացն ծփմանցն, ի ծերպ անկեանցն ծպտեալք նաւացն, ծապատրակեալք ի հոսիցն բլրաձև կոհակացն, նաւապետին ակնարկեն (էջ 203). — Կրնայ նաեւ նշանակել « թրջուիլ, խխում ըլլալ »:

42. Ծարակածպտիլ. անստոյգ բառ. Տազնապ տոչորման Պոռմիդեայ հասեալ

Հեփեստիւ պաշարեաց. և ափրոդիտա կանն նուագեալ թառամի կարօտացեալ փարայի ի ծարակածպտեալ այս օգնակա նութեան (էջ 48): — Միտքն այն է թէ տաքը կոխեց, կարօտ ենք անձրեւի կամ զով օդի: Բնագրին մէջ փարայի տպուած է գլխատառով, բայց վրիպակներու ցանկին մէջ ուղղուած է մանրատառով. յայտնի չէ, թէ ինչ բառի հետ կապելով՝ հրատարակիչն աւելի լաւ համարած է զնել մանրատառ; որովհետեւ առաջին ակնարկով իրօք որ դիցաբանական անուն մը կ'երեւայ և Ափրոդիտէի արքանեակներէն մին:

43. Կանստի տես Սրիսիւնա:

44. Կարք « երկաթէ ցից ». Զնիւբարն Մատեռ... ձերբակալ արարեալ, ածէր յԱրմաւիր և անդ ուրեմն ի ծայրս աշտարակի պարսպին ցցէր, կարթ ընդ ճակատն վարեալ, ի յորմ վարսել հրամայէր (էջ 59): Կարք բառին այս իմաստը չունի ՆՀԲ. իմաստի ճշդման համար հմտ. էջ 220՝ Զնոյն ինքն զնիւբարն Մադէս կոչեցեալ անդ ուրեմն հանդէպ ի ծայրս աշտարակի պարսպին ցից կրկարի ընդ ճակատն վարեալ ի յորմ վարսել հրամայէր:

45. Կժակարկած « մեծ դղում՝ որ իբրեւ գինիի աման կը գործածեն ». Սակայն գտանձս տինեան կժակարկած տարազեալ

պարտ էր տալ, իւ ածին, զի յայսմանէ ճաշակեալ ի բացանցութեանց զաղարեալ, վաղ ուրեմն զձեզ ազատեալ (էջ 80): — Բառս կազմուած է կռօժ կարկամ բառերէն. վերջինս թէեւ հին մատենագրութեան մէջ աւանդուած չէ, բայց կենդանի է նոր բարբառներուն մէջ « զղուժ » նշանակուած թեամբ. կժականակամ տարագրեալ « կուժի ձեւով » (տանձ) ըսելով Մագիստրոս կը հասկնայ այն տեսակ մը լայնանիստ և սրածայր տանձերը՝ որոնք հիմա ալ Ղաւրաբաղի մէջ կը կոչուին կոշկերի (կոշայ « ջրի կուժ » բառէն կազմուած): Այս տանձերը հեղինակը փորձուածութեան (բացանցութեան) իրր զեզ կ'ատաջարկէ:

46. Կոյով « խմորի փոքրիկ գնդիկ » . Առեալ խմոր՝ կողովս առնէր ձեռամբն և թացեալ ի գինի՝ արտաքս ձգէր և ասէր. Այդ է խարէութիւն քրիստոնէից (էջ 157): — Այսպէս ընողը թոնղրակեցի աղանդաւորն է՝ որ քրիստոնէից Հաղորդութեան խորհուրդը կը ծաղրէ: Անշուշտ հոս կոյով չի կրնար ունենալ ծանօթ նշանակութիւնը և վերի մեր դրած իմաստն ունենալու է:

47. Կոպրակաւ. անստոյգ բառ. Զգիծ մակերեւակեալ տառի յոգնաբեղուն բարդեալ յինքեան ներածութիւն ստորոգութեան ընկալայ, և կոպորական իմն սղեւո-

րեալ կասկածանօք կարծեաց պշնեալ, ընդ աղօտ պշնելով (էջ 77): Այս անմիտ երկարաբանութեան իմաստն է. « Նամակդ առի և վախժխելով՝ քիչ մը կարգացի »: Զեռագրական տարբերութիւններն են կոպորակն և ոշկեարեալ. վերջինը ինծի շատ աւելի ընդունելի կ'երեւայ, քան անիմաստ սղեարեալ ձեւը: Մագիստրոսի լեզուին շատ յարմար ոճ մըն է ըսել, թէ աչքերով ճամբորդեցի զբերուդ վրայ: Այս բացատրութիւնը ընդունելէ յետոյ քիչ մը աւելի ճանաչելի կը դառնայ կոպրակաւ կամ կոպրակն ձեւը: Գաւառականներուն մէջ կայ կոպր « ցելխի կամ ձիւնի վրայ բացուած նեղ ճամբայ »:

48. Հերմեւանած. անստոյգ բառ. Այլ բնականքս այս թեպէտեւ յօդոյ սիմեոնիկոնն անուանեալ, սակայն մտաց և մակացութեան ընդունակ. վասն որոյ երկիր զսա կոչել աստուած ոչ պատկառի, հերմեւանած, թեպէտեւ աշխարհ, բայց ի բազմաց աստուածս (էջ 205. այլ ձ. հերմեւանեծ): — Արդեօք Հերմես աստուծոյ անունէն կազմուած բարդութիւն մ'է. հատուածին մթութիւնը չի թողուր պարզել բառին իմաստը:

49. Հնչայրոշրիւն. ձեւով անստոյգ բառ. Պարսեաց զհսկայն դէպ ուղղակի ի ճա-

կատն ճահեցուցեալ հնչայրաբիւնս պարսին որոտինս թնդեալ յերկիր զարկուցեալ (էջ 11): Այլ ձ. ունի չայրաբիւն, որով յայտնի է թէ ո՛րն է ուղիղ. իմաստը հնչել կամ ձայրել բառերուն հետ պէտք է կապուի:

50. Դարկայրաբիւն, անստոյգ բառ. Բայց զհայցեալդ առ ի մէջ զոսկեկոկոնդ եթովպացի յաղագս զորկայութեան զգեղեցիկս շնորհեցաք. և եղիցի քեզ ի մաքրութիւն և յառողջութիւն հոգւոյ և մարմնոյ (էջ 218). այլ ձ. դարկոնքիւն, դարկոնքիւն. ստոյգ ձեւը յայտնի է:

51. Ճխմիլ « ճխլուիլ, տրորուիլ, թռամիլ ». Բայց սոքա ճխմեալք և ճեկճեկեալք ճիօրէն ճողորտեաց (էջ 218): — Հեռու տեղէ նուէր զրկուած ձկներուն համար կ'ըսէ, որոնք ճամբան թրմոշկեր, ճխլուեր ու տրորուեր էին:

52. Մանիա « տաքութենէ յառաջացած զառանցանք, սեւ մաղձ » (ըստ հին բժշկութեան). Կիզեալ ատրորական մաղձ և ափրողիտական գործէ զնա, այնուհետեւ մանիան սեւամաղձեայ դանդաղկոտ և դժոխաշարժ գեղել կամ եթէ թափել աւրին (էջ 135). ասկէ կու գայ մանիական « զառանցական, սեւամաղձային », որու վկայութիւնը տես մեղանկարական բառին

տակ: — Փոխառեալ է յն. μανία « զառանցանք, խենթութիւն, սեւ մաղձ » բառէն:

53. Մեղարեալ. անստոյգ բառ. Ի նոյն միակ պարառեալ և յեթնիցն երկրորդացն դասուէ շաղկապեալ և յիւրն սիրեցեալ միակ մեղաբեալ և անդուստ յերկեակն երրորդին թաւացեալն և յօդն յանգեալն (էջ 208): — Թիւերու անիմանալի յարարերութեան մը վրայ կը խօսի, որով բառին իմաստը շատ մութ կը մնայ: Կայ յն. μέγαρον « սրահ, ժողովարան, տաճարին մէջ պատգամախօսին տեղը », որմէ կրնար Մագիստրոս բայ մը յօրինած ըլլալ:

54. Մեղանկարական « տեսակ մը հիւանդութիւն ». Մթերեալ յինքեան զհամաքամուածս և զտոզս և զափողիտականս և զատիրրագունականս և զմանիական մեղանկարականաւն կիզեալս (էջ 6): Ամբողջ հատուածը տեղային հիւանդութեանց մասին է. ասոնց մէջ մանիական բառը յայտնի է (տես վերը մանիա). նոյնը կրնանք ըսել նաեւ մեղանկարական բառին համար, որուն թէեւ ճիշդ համապատասխանը չեմ գտներ Bailly-ի բառարանին մէջ, բայց կայ Μεγάμπος, Μεγάμπος, որ հնութեան հռչակաւոր բժիշկ մ'էր. ասոր նուիրուած է Μελαμπόδεια Հեփոզոսի մէկ բանաստեղծութիւնը, Μελαμ-

ποδιδῶαι կը կոչուին իրեն ժառանգորդները, μελαμπόδιον անունը կը կրէ սեւ եղբորոսը՝ որ իբր թէ առաջին անգամ Մեւրամպուս բժիշկն է գործածեր բժշկութեան մէջ: Չարմանալի չէ, եթէ տենդի մէկ տեսակն ալ այս հռչակաւոր բժշկին անունով կոչուած ըլլայ: Ըստ իս ատիրարադրական բառն ալ սրբագրելի է ստորագրական. իսկ սող բառին վրայ տես վարը առանձին:

55. Մոռ « ծուխ, ծուխին բարձրանալը »: Արտաշէսն պարթեւ բաղձայր մլոյ մրրկեալ ծխոյ շամանդաղեալ մակաւսար շինից և քաղաքաց. Ո՛ տայր ինձ, ասէր, զծուխ և զառաւօտն նաւասարդի (էջ 87): — Կ'ուզէ ըսել թէ Արտաշէսը կը փափագէր տեսնել յորդ ծուխը՝ որ բարձրանալով՝ մշուշի պէս հաւասար փռուած կը տարածուէր գիւղերուն ու քաղաքներուն վրայ: Մոռ բառը այլուր աւանդուած չէ հին մատենագրութեան մէջ, բայց կենդանի է Ղազարի և Ղարաբաղի գաւառականներուն մէջ՝ « ծուխ » նշանակութեամբ. ասկէ կազմուած են մոռ տեկ (Ղոռի) « քիչ ու միչ վառել », միւր (Ղազար) « ծխալ », միլի միլի (Պօլիս) « կամաց կամաց (այրիլ) », միւր (Ղարաբաղ) « ծուխը հանդարտ բարձրանալ », միւրալ

(Մանիսա) « առկայծիլ, պլպլալ », հին մատենագրութեան մէջ ալ միւրառ « առկայծեալ, պլպլացող » Շիր. էջ 74. Եթէ տեսանիցես զնոսա (զաստեղս) պայծառս և այլանմանս և մլմլոտս:

56. Մոռի « սիրտը կտորիլ, ընկճուիլ? »: Այսին արարեալ, յայրս և ի փապարս արտալածեալ դիաչու, խրուացեալն այն հերօք և մուշեալն սրտիւք, մաշկեղինաւ պարածածկեալ մարմնով (էջ 55): Չեռագիր մը ունի մաշկալ, բայց հրատարակիչը կը դնէ մուշկալ, որ շատ կասկածելի է: Մէնէվիշեան, Գամազտ. էջ 32 մուշկալ սրտիւք կը հասկնայ « հանդարտասիրտ, հեզարարոյ » և կը կասկածի թէ անմումշակաւ « անդանդաղ » և զռ. մշիկ մշիկ բառերուն հետ կապ ունենայ: — Այս հատուածին մէջ կէտադրութիւնը առհասարակ շատ պակասաւոր է. երեք տեղ ստորակէտ աւելցուցած եմ: Ախալ է նոյնպէս տող 23 մատեան բառին քով դրուած միջակէտը՝ որ երկու բառ անդին պիտի երթայ. ասով խօսքը իմաստ կը ստանայ. « Անցից յայսմ վայրի զերկարութիւն բանից միով ծանուցեալ մասամբ և ոչ զերկարագոյնս յարդարեցից մատեան իրրու անձանթի. տիրաբար տեղեակդ ես հին և նոր կտակարանաց »: — Չեմ ուզեր

երկարել խօսքս, կ'ըսէ, իբրև անծանօթ մարդու, որովհետև հին ու նոր կտակաւ րաններուն քաջ տեղեակ ես:

57. Յատուակց. բոլորովին անստոյգ բառ. Քանզի և այս ինքեանց սեպհական և հարազատապէս ի թրակիայ երեւեալ զիւտ, մանաւանդ ի յատտանցն ներքինեաց մաքրագոյն և վճիտ քմազարդութիւն և բացազանչութիւն պատկանեալ և յարմարեալ ձայնիւ (էջ 223): — Յայտնի չէ մինչեւ անգամ բառին ձևը. յ կրկնուած նախդիր է թէ արմատական. ուղղական հոլովը ինչպէս պէտք է դնել:

58. Յարարական. Երբորդն դարձեալ սակաւ քան զայլան և ստեղծնոյր սպիտակափառ և ի սոցունց այլք յորորականք եղեալք (էջ 79): Պէտք է ուզղել յոգևրական « շատ » հմմտ. էջ 88 անկուածուկ (հիւսուած. չունի ՆՀԲ) յորնորական զրահիւք. էջ 121 բիւրաբեղուն և յոգնորական մակստացականութեամբ: ՆՀԲ և ԱԲ չունին յոգևրական ձևը, բայց զիտեն յոգևրական « շատ կերպ, բազմատեսակ ». պարածածկեալ յորնորական գունովք. էջ 223:

59. Նաչան. անստոյգ բառ. տե՛ս Աւնակին:

60. Նառեան. անստոյգ բառ. վկայութիւնը տե՛ս ախոյե:

61. Նար(ին) « կրակ »? տե՛ս աննակին բառին տակ. այլ ձ. նակին:

62. Նարոր « վիշտ ». տե՛ս թիւ 8:

63. Ներձուն. անստոյգ բառ. տե՛ս թ. 8:

64. Նխուտ « մարտ ամիսը ». Եւ մինչ ցնիսեանն, յորում պարառարար անցեալ բեզեկին մտանէ ի խոյն (էջ 135): Ըսել կ'ուզէ՝ մինչեւ մարտ ամիսը, երբ արեւ զակը շրջուելով կը մտնէ խոյի կենդանակերպը: Բառս գործածուած է նաեւ էջ 134, որուն վկայութիւնը տե՛ս աննակին բառին տակ. երբայական nisân բառէն փոխառեալ է:

65. Նխտան. անստոյգ և թերեւս անգոյ բառ. տե՛ս թիւ 8:

66. Նպաստկոչրիւն « պատրիկութեան աստիճանը ». Մինչ տակաւին ի տարերս էր անթիպատութեանն նպաստկութեան (էջ 23): Նոյն անձին մասին խօսելով Մագ. էջ 82 կը գրէ. ի խոնարհագոյն աշտիճանէ անթիպատ պատրիկութեամբ. որմէ կ'երեւայ որ նպաստկոչրիւն բառին հոմանիշն է « պատրիկութիւն »: Այսպէս կ'ընդունի նաեւ կոստանեան, էջ 330:

67. Ումիդայ « տեսակ մը պողիպող ». ի թալանտայ (= յն. θάλαττα δով) արտակիտեալ ստորիջացն ի խորս և յախոնդեանց ոսմիդայն (այլ ձ. Նումիդայն ըն-

կալեալս, զոր շիթք ամպոց զնա գործեն (էջ 202): Կը խօսի լուղորդներուն կամ սուգակներուն վրայ՝ որոնք ծովին խորերը իջնելով, անոր փորոտիքէն կ'որսան ու՝ Վիրաւ՝ որ ամպերուն շիթքէն կը յառաջանայ: Պէտք է ուղղել ուսիդայ, որ է յն. δσμήνη, δσμήλιον, δσμήλος «տեսակ մը ծովային պողիպոգ՝ որ զօրաւոր հոտ մը կը բուրէ»:

68. Ուխտայ կամ ուխտայ «Կարմիր ծովէն ելլող մեծ ձուկ մը». Կէտք վեհ գոլով քան զփազրոս... և քան զդաւոնոտայն և կամ զովամայն, որ ի Կարմիր ծովէ արտաքս ելեալ (էջ 213). Յիշատակեալ եմք զփազրոս և զովանայն և զդաւոնոտայն և զկէտն Յովնանու, ընդ նոսին և զԼիաթանայն (էջ 215): Քովի բառերը մեծ ձուկերու անուններ ըլլալով՝ այսպէս է նաև ուխտայ կամ ուխտայ: Առձ. բառ. ունի ուխտ «ծովային գազան մը», որ կ'երեւայ թէ այս բառն է:

69. Ուրեկիր. մէկ անգամ ունի Մագ. էջ 62. Իբրեւ մենքանայիւ մրցեալ մաւ կաւասար գազաթանն ոստուցեալ և յոնկացն մանրամասնից իբրեւ զուրեկիրեւոյն ճահեցուցանէ հանդէպ ճակատուն: Կոստանեան նախ զրաժ է այս ձեռով, էջ 259 ձեռագրական տարբերութեանց մէջ զրաժ է ուրեկիրեւոյն, իսկ էջ 350 սրբա-

զրաժ է զՈւրեկիրեւոյն, որով բառը զարձաժ է յատուկ անուն: Ըստ իս ուղղագոյնն է երկրորդ ձեռագրին ընթերցումը. պէտք է հասկնալ ուրեկիրին «պարսաւոր զօրք», որ քանի մ'անգամ գործածուած է Ս. Գրքի մէջ (հմտ. Բ. Թագ. Բ. 18, Ժե 18, Ի 7, - Գ. Թագ. Ա. 38, 44, - Ա. Մնաց. ԺԲ. 17) և ասոնցմէ դուրս ալ Կիւրդ. Թգ. և Մխ. Դատ. էջ 267:

70. Որուշկ «քովէն բաժնուիլ, հեռանալ». Բազում անգամ փարեւով հուպ կրծից սրտի իւրոյ հանդէպ ստեանցն եղեալ, դէմս իմ համբուրէր և ի գորովելոյ զգուանացն նիրհեալ ննջէի. իսկ նա արքնեալ տենչայր միայն զիմն ոչ որուշել: Յայսմանէ զարհուրէր ուրեմն տեսանօղն այն մերձ զիս միշտ կամելով խոկայր և զամենայն խակութիւն մանկական մերոց տից իւրովին հեզութեամբ համոզեալ ջանայր հանդարտեցուցանել (էջ 37): Այս խօսքերը ուղղուած են հօրեղորօր՝ Վահրամ պահլաւունին յիշատակին և իմաստի կողմէն ալ շատ պարզ են: Որուշկը ըստ իս նոյն է որուշկ «բաժնել, բաժնուիլ» բառին հետ. կայ նաև որուշկալ ձևը. հմտ. Ուրեկիր ԺԲ. էջ 73 և Սիսիան. էջ 24:

71. Պաղակ «ցնդած ձերուկ?». Լուարք թէ եկն պաղն պաղակ (այլ ձ. պակ),

Վարդանասարն պիտակ, զիշերաբուն թուղարաց սպիտակափառն գետտրաս... պատագարոսն պրաքսիս, սէգ զիշերեանն ճեմող (էջ 234): Խօսքը «չարաբաստ (քիչ մը ետքը՝ Վատահամբառ) ծերունի Նիկողա» զօրավարի մասին է, որ կռուի էր եկեր Վահրամ պահլաւունիի վրայ: Այս Նիկողան նախապէս բուղարներուն վրայ գացած էր (զիշերաբուն բուղարներու սպիտակափառ որսորդ): Մագիստրոս քանի մը անգամ կը ծաղրէ անոր ծերութիւնը. նախ կը կոչէ ծերունի Նիկորա, երկրորդ՝ պապ, երրորդ՝ սպիտակափառ (ճերմակ մօրուին ակնարկելով), չորրորդ՝ անձանի անկեռիք փիղ (տես անհառի բառին տակ) և վերջապէս՝ անտառի շիկորակ արջ: Այս բոլորէն յետոյ անպատեն չէ կարծեմ պահակ բառն ալ դնել «ցնդած ծերուկ», իբր յն. παλαιός «վաղեմի, ծերուկ, զառամեալ» բառէն կազմուած ձև մը:

72. Պատագարոս. վկայութիւնը տես թ. 71. անշուշտ հասկնալու է պատագրոս = յն. ποδαγρός «որ ոտքի կաթուած ունի». հեղինակը կը ծաղրէ Նիկողա զօրավարը՝ կոչելով զայն գործի մէջ կաղ, զիշերային շահատակութեանց համար լաւ ոտք ունեցող:

73. Պարսկական հաւ «սիրամարգ». իսկ

ն արդեօք ոչ առաւել սքանչապի ընդ թռչնոց, եթէ զիմրդ ի միոյ հատէ անեղական և անյարմար պարսկական հաւն այն զբազմորակ փետուրս իւր ըստ իւրաքանչիւր մասին բերէ կենդանական (էջ 113):

74. Պոռեկի «խնայել, զլանալ?». Պոռ սպառնաս անիծանել, այլ ես աղօթել ի վերայ քո... դու խոստանաս դատել... ես խոստովանիմ, եթէ ոչ ամաչեցայց... դու խրատ խնդրես, ես ոչ իշխեմ զպիտանացուն պեռեկել զխորոցն (էջ 210):

75. Պիսանի. անյայտ բառ. ֆեզ և հոմերական հատանէի բան, ի պիսանի պոեմեալ՝ առաւել քան զԷւնոմէոս (էջ 206): Կ'երևայ թէ մէկ բառով պէտք է գրել իպիսանի:

76. Պոռփիլոսիոն տես սփողիլ:

77. Պռաշտապատրիկ. իբրեւ հասցէ դրուած է ՀԸ նամակին սկիզբը. Առ պռաշտապատրիկ և աշխարհագիր՝ սակաբարեխօսութեան վաճառականի ումեմն ի Մելիտինոյ (էջ 225): Պէտք է ուղղել պռաշտապատրիկ < պռոտոս պատրիկ, այն է յն. πρῶτος πατριχίος «մեծ պատրիկ»:

78. Պռովիական. Յորս անկայ փորձու թիւն առաւել քան զպոռմիականն, յորս

ոչ բարերջանիկ գոլ նմա եհաս հանդէս (էջ 13). Իբրու ի պոնմէականն զրէ՛ զիս անկեալ փորձութիւնս (էջ 57): Թէեւ վերջինիս մէջ ալ ձեռագիր մը ունի պոռմեական, բայց Կոստանեան՝ առաջինին մէջ պոռմեական, երկրորդին մէջ պոնմեական զրած է անուշադրութեամբ: Երկուքն ալ պէտք է ուղղել Պոռմեական, յն. Προμεύς, Προμέως յատուկ անունէն:

79. Պոռուշպարար «առաջին և գլխաւոր սպաթար» (յունական աստիճան մը). Բայց ո՛չ զայսոսիկ միայն, այլ և վեստ և պատրիկ և պոռուսպաթար ոսկի մատանի (էջ 104): Պէտք է հասկնալ յն. πρωτοσπαθάριος, որուն համեմատ ուղղել հայ ձևն ալ պոռուսպարար կամ պոռուսպարար. վերջինին համար հմմտ. յն. πρωτοχουροπαλάρης դարձած հյ. պոռուկուրպադար:

80. Պտոյ տնս րգորեակ:

81. Պրաքսիս. անշուշտ յն. προξεν «գործ» բառն է. տնս թ. 71-72:

82. Զայլիք «խումբ, բազմութիւն». Ոչ հանգոյն դորա զնա հաւանիմ ասել և զեռակալեան սոճին, զոր ջայլեացն օղից բիւրուց եւթանց կաթամբ սնանէր (էջ 219): Կ'ակնարկէ Հերակլեան սոճին՝ որ 70,000 ոչխարներու հօտի կաթով կը

սնանէր: Մարդոց համար գործածուած է բառը՝ էջ 148. Զատագով ջայլեաց գաղափար հարանցն:

83. Զնի կամ չնի. այս բառին բացատրութիւնը ինքը Մազիստրոս կու տայ, բայց բաւական մութ ձևով, երբ խօսքը ուղղելով ճշմարիտաց անապատականի մը, կ'ըսէ. Բանս ոչ կամի զքեզ ջըջնի (այլ ձ. ջնջնի) յորջորջել, վասն զի ջատագով ջայլեաց գաղափար հարանցն կոչի այն, որը յաւէժարարն անուանին: Այլ կամիմ որք յաւէժարեալ հերովք և թաղկեալ զքեզ խռուացեալ հերովք և թաղկեալ վարսիւք... (էջ 148): Ինձ կը թուի թէ ջջնի կը նշանակէ «թաւամազ» և կատակով ըսուած ծաղրական բառ է:

84. Ռեքտառ (իմա՛ ռեքտոս) «իշխանական աստիճան մը». Զայս արար մի և նոյն Հոգի ի ձեռն բարեփառ առնս ռեքտառիս և իմոյ ծառայի Քրիստոսի Աստուծոյ (էջ 104): — Լտ. rector «տէր, կառավարիչ, իշխան» բառն է, որ բիւզանդեանց միջոցով անցեր է մեզի:

85. Ռատագես «սոթահեր, խիտ կամ կարծր մազերով». այսպէս կը մեկնէ Մազիստրոս այս բառը՝ խօսելով Ռոստոմ գաջի վրայ. Զոր զարթուցեալ ոստագէսն (այլ ձ. ոստակէսն) այն սոթահերն այսինքն, շարժեալ զվարսն իբրու երբեմն

կոռնոս (էջ 127): Բառին երկրորդ մասը՝ գեւ կը համապատասխանէ «հեր» բառին. իսկ առաջին մասին համար կարելի է թերեւս յիշել պրս. رُستى rusti «ամբու-
թիւն, պնդութիւն»:

86. Սիմեոնիկոն «մասնակից, հաղորդակից»? Դոյն ի գոյէն ասի բնաւորեալ... նաև խնամածի, եթէ ոչ արտակայի, իբրու ձկանց ի ջուր, յորմէ են և նովաւ կեան և որ արտաքոյ այսմ օգոյ: Այլ բնականքս այս թէպէտև յօդոյ սիմեոնիկոնն անուանեալ, սակայն մտաց և մակացութեան ընդունակ (էջ 205): — Թուի թէ յն. συμμερίζω «մասնակից ըլլալ, հաղորդակցիլ» բառէն է:

87. Սղևորի տես թ. 47:

88. Սփողկ «ընդելուզանել». իբրու ոստայնանգութիւնս, որք զպատառակն խաշարս և անհոյծս և անգայտս յանգնն, անհարթութեամբ կեամատարազ կարկատեալ խեղկեալ մատանց մանուածով, և զպատկանեալն պոռփիւռիկոն թեսմափոռեացն (տաճար) այպանեն և որք զկնի նառնանն լիզոնի (պսակ) ակիւրրափառռեացն սփողէն (կարգա՝ սփողեն) նրբաքարշիւքն քանոնիկոն հարթութեամբ հոյծեալ. և այսորիկ ի խոյրագործսն է խնդր (էջ 204): Այս մութ հատուածին ընդհա-

նուր իմաստը հետեւեալն է. Ոստայնանկները կեմի նման կոպիտ պատտառներ կը գործեն և կը ծաղրեն... ինչը: Մնացածը որոշելու համար վեց անձանթ բառերու նշանակութիւնը ստուգել պէտք է: Հանելուկը լուծելու իբր բանալի պիտի ծառայեն քսամափոռ և սփողկ բառերը: Առաջինը արդէն այլուստ ծանօթ է մեզի (տես վերը թիւ 29). իսկ երկրորդը՝ ինչպէս տեղէն ու ձևէն կ'երևայ, նոյն է փողկ, փողփողկ «հիւսել, ընդելուզանել» բառին հետ, որմէ աճած է ս մասնիկով (հմտ. սրափիլ փիւ. րափիլ «ջուրը թափուիլ» Մագ. էջ 206): Ոստայնանկներուն ծաղրած բաները անշուշտ հանդերձեղէնի վերաբերեալ պիտի ըլլան. ուստի այս կարգի բաներ ըլլալու են պոռփիւռիկոնն ու լիզոնը: Արդարեւ ունինք յն. πορφύρα «ծիրանի գոյնով ներկուած կերպաս, հագուստ կամ գորգ, հոովմէական ծերակուտականներու ծիրանի ժապաւէնը», πορφύρεος «ծիրանեգոյն կերպաս», πυρρυσός «ծիրանեգոյն ներկող ներկարար», πορφύρε «ծիրանի հագուստ» բառերը. և պոռփիւռիկոնն ալ պիտի ըլլայ բիւզանդական πορφυρεὶον ձևէն փոխառեալ բառ մը: Գալով լիզոնին, ասիկա ալ յն. λύγος «ուռիէ պսակ» բառն ըլլալու է, որուն համաձայն

է նաև «այսորիկ ի խոյրագործսն է խնդիր» բացատրութիւնը: Անծանօթ կը մնան ևս՝ ունակ և ակիւրյապիառ բառերը: Ասոնց համար սա՛ միայն կրնամ ըսել թէ առաջինը անշուշտ կը նշանակէ այն նիւթը՝ որով լիզոն պսակը շինուած է, իսկ երկրորդը՝ նոյն պսակը կրող անձը կը ցուցնէ և կազմուած է ... φέρως «... բերող, կրող» բառէն: Ըստ այսմ բոլորին թարգմանութիւնը սա՛պէս կ'ըլլայ. «Ոստայնանկներու պէս՝ որոնք կոպիտ մատներու մանուածով փսիաթի նման անհարթ ու կոշտ կտորներ կը հիւսնեն և կը ծաղրեն տաճարներու վայելուչ ծիրանինները, և զանոնք՝ որ ակիւրբափառներու նառեան պըսակին ետեւը կ'ընդելուզանեն՝ նուրբ ու կանոնաւոր զարդարելով: ասոնք խոյրագործներու բանք են»:

89. Վանգ. Ոչ զանց արարից զՄեստրինեանն սանէ, զորմէ ասեն երիցս հազարաց ցոից և եղջերուաց անյօշել կենդանոյն ի վերայ եղեալ Հեփեստեայ, ի ճայթոյն վանգիցն ուռուցման պատառելոյ պայթման մորթոյն նշանակեալ, առ ժամայն լափլէզ մաքրէր զսանն (էջ 228): — Առասպել մը կը պատմէ՝ թէ կաթսան կրակին վրայ դրեր են, հազար ցիռ ու եղջերու առանց կտրտելու մէջն են լեցու-

ցեր և անմիջապէս որ մորթերը սկսեր են պատռտիլ ու ճարճատել, դիւցազնը լոպէսապէս բոլորը կերեր ու կաթսան մաքրեր է: Վանգ հոս անշուշտ «վանգիւն, ծայն» բառն է, բայց կրնայ ըլլալ նաեւ վանգ «ոսկոր» բառը, որու մասին տես իմ Հայ. նոր բառեր Տիմոթ. Կուզի մէջ, էջ 99:

90. Տաղմակակ տես թ. 15:

91. Տեռեցի, անստոյգ բառ. իսկ թանձրագոյն օդոյն իբրու զի տեռեցի մածուցեալ միով թաղկեալ, ոչ թորեցուցանէ զբեզեկեանն արփի փեռեկել, զի զնպատակ դրօշակաց զեկաւորացն տեսցեն (էջ 62): Հատուածիս նախորդ մասերը տես թ. 16 և 69: Կը նկարագրէ փոթորիկ մը ծովին վրայ՝ ուր ալիքները կարծես բաբանով ու պալսաքարով կը կռուին նաւին հետ, «իսկ օդը՝ տեռեցիի նման խտացած ու թանձրացած՝ չի թողուր որ արեգակին լոյսը թափանցէ, որպէս զի զեկավարներուն պարզած դրօշակը տեսնուի»:

92. Տիմիակակ, տիմիւն, կաշկանդեալ կշկռուտ և ընդելուզեալ հիւսակս ատտիկեցի տիմիական յիմումն եպիդիմիական մակամտածութենէ (էջ 125), Հիկէն իբրու յականս կայծին դժուարագիծ և իբրու ի պողովատսն տիմին՝ Եմանն և Բասրային.

քանզի սոքա ականաւոր և մզնատեսակ համանման նշուլիցն (էջ 203). ծառն ծանուցեալ ի Տեառնէ ասացեալ տիմին է տառս (էջ 20. այլ ձ. տիմինէ տառս): = Ասոնց հետ կրնայ համեմատուիլ յն. τῆμος «մեծագին, թանկագին, արժանաւոր, պատուական», τιμήεις, τιμήεν «թանկագին, պատուաւոր», τιμή «յարգ, գին, արժանիք»: Այս իմաստները շատ յարմար են առաջին երկու վկայութեանց (ընտիր ոճ կամ թուի), իսկ երրորդը շատ փիլիսոփայական է:

94. Տիեկան «տանձի տեսակ մը». վկայութիւնը տես թ. 45 (այլ ձ. տիկնեան): Բայց ես կը կարծեմ որ գտանձ տիեկաց պէտք է կարդալ գտանձ տիեկան. և ասոր ապացոյց ունիմ յաջորդ յայտնէ ձաշակեալ եզակին, փոխանակ յայտնէ: Այս սրբագրութեամբ բառը կը դառնայ տիեկան և կը նշանակէ «ստինքի ձեւ ունեցող», որուն համաձայն կու գայ նաև յաջորդ կիսակարկած բառը:

94. Տող «մարմինին մէջ արտադրուած հեղուկները, sécrétion». այս բառին համար երկու պատուական օրինակ ունի Մագ. Խնդրէ զցաւագնոտսն և զանախորժան ախորժակս, մթերեալ յինքեան զհամաքամուածս և զտողս և զափոռողիտականս

... (էջ 6). Միայն ջերմինս և կծուինս տայ կերակրել տկարացելուն, զի զտողսն հատցէ ի խոնարհ և օգնականութիւն անհկին կողման և փայծղան» (էջ 135. ջերմ հիւանդութեան բուժման համար կ'ըսէ, երբ իրօք որ փայծաղը՝ որ մարմինն ձախ կողմն է, կ'ուռի և կը ցաւի): Այս վկայութիւններէն շատ պարզ կ'երեւայ տող բառին նշանակութիւնը և մենք ալ մեր խօսքը պիտի վերջացնէինք հոս, եթէ աւելի կարեւոր խնդիր մը չծագէր:

Նոր Հայկազեան բառարանի հեղինակները իրենց գործածած ձեռագրին մէջ՝ առաջին վկայութեան տող բառին փոխարէն ունեցեր են տղղ ձևը և չանդրադառնալով երկրորդ վկայութեան տող ձևին, երկուքը իրեն առանձին առանձին բառեր նշանակած են: Այսպէսով ձեացեր է տղղ «քամուք, դիրտ» անգոյ բառը, զոր ՆՀԲ ստուգաբանօրէն կը կցէ տիղմ և տողուն բառերուն: Բայց որովհետեւ տղղ առանց ձայնաւորի այլանդակ ձևը հայերէն բառի կերպարանք չունի, Առձ. Բառ. դարձուցեր է տիղ կամ տղիղ: Սխալած եմ ես ալ, երբ՝ հիմնուելով այս անստոյգ աղբիւրներուն վրայ, տիղ, տղիղ, տղղ, տղղղ անգոյ բառերը կցած եմ տղկ «շարժել» արմատին (տես իմ Հայ. նոր բառեր Տի-

մութ. Կուզի մէջ, էջ 103): Մագիստրոսի նոր ընթերցուածը բոլորովին կը ջնջէ այս բառերը և նոր վկայութիւն մը կ'աւելցնէ տող բառին, որուն ածանցներն են յողի իսիւք. յոր. տողոշ, տողուք «թուք» Յոր. Է. 19, Փիւ. այլար. Պտմ. աղէքս. պահուած մինչև այսօր Նոր-Նախիջևանի բարբառին մէջ յօդուք «մաղաս» ձևով:

95. Բարայան. անստոյգ բառ. վկայութիւնը տես թ. 33: ՆՀԲ և ԱԲ կը մեկնեն «բարունական»:

96. Յարի «վայրի բոյս մը՝ որուն տերւներէն ճգնաւորները հաց կը պատրաստէին». Եւ ոմանց ի տերևոց ցաքւոյ և ի կորզոց հիւնից աղացեալ թրէին, յարեգակնային տապոյն արարեալ բլիթս և այն իսկ էր նոցա կերակուր և ոչ հաց (էջ 138): Այս բառը ունին ՆՀԲ և ԱԲ. միայն ցարի ձևով. այսպէս է եղեր Մագիստրոսի իրենց ունեցած ձեռագրին ընթերցուածը. Կոստանեանի գործածած ձեռագիրներուն մէջ տարբերութիւն չկայ և բոլորն ալ հաւասարապէս ունին ցարի: Աւիշան (տես Հայբուսակ § 3007) արդէն կասկածած էր՝ որ բառս գուցէ սխալ գրչութիւն մը ըլլայ՝ փոխանակ ցախի կամ ցարի: Նոր հրատարակութիւնը կը ջնջէ ցարի անգոյ բառը և կը հաստատէ

ցարի, մանաւանդ որ այս ձևը կենդանի է դեռ Կովկասեան քանի մը գաւառականներու մէջ:

97. Փարսյ. անստոյգ բառ. վկայութիւնը տես թ. 42:

ԳԼՈՒԽ ԽԲ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻ ՃԱՌԵՐՈՒՄ ՄԷՁ

(տպ. Վենետիկ 1861)

ԾԱՆՅԹ. Ոսկերերանի ճառերուն մէջ երեցած նոր բառերը՝ որոնք Հայկազեան բառարանի մէջ մտած չեն, առնուած են արդէն Առձեռնի մէջ: Այս բառերը ես հոս նորէն չեմ յիշեր: Կը խօսիմ միայն այն քանի մը բառերուն վրայ՝ որոնք կամ մոռցուած են Առձեռնի մէջ ալ և կամ առանձին նկատողութեան պէտք ունին:

1. Կարամուտ

Անդրիական ճառերուն մէջ (էջ 800) Ոսկերերան խօսելով գլխու ոսկրային կազմութեան վրայ՝ կ'ըսէ. «Էւ պատճառ՝ զի մի յեկեղոց վտանգից կամ գանից ի վերայ գլխոյն՝ փնաս կրեսցեն զգայարանքն, այլ զի ընդդէմ կացցեն զօգուածքն և առանց փնասու զնա պահեսցեն. ըստ որում ոչ

եղև մի զօգուած և ոչ մի ոսկր որ ծածկէ զնա, այլ յամենայն կողմանց կարս բազումս ունի և բազում զգուշութիւն նորա ըստ ամենայն պատճառի»: Հոս կար՝ ինչպէս ունի նաև ԱՐ, կը նշանակէ «անգամներուն յօղը»: Ոսկերերան այնուհետև կ'աւելցնէ. «Իսկ ծխոյ արտաքուստ ստէպ մտելոյ դիւրաւ արտաքս քաղի, ոչ կարելով ազդել ի ներքս ընդ այնմ կարսաւոյն ոսկրազօղիցն»: ԱՐ ստորագծեալ բառին տեղ ունի կարամուտը «անդամոց կպած՝ կցած տեղերը»: Որովհետև այս ձևը կրնայ ստուգաբանուիլ իբր կար և ամուր բառերէն կազմուած բարդ մը, ուստի յայտնի չէ՝ թէ կարամուտը հասարակ տըպագրական վրիպակ մ'է, թէ հիմնուած է ձեռագիրներու ստոյգ համեմատութեան վրայ և ընդհակառակը կարամուտ ձեւն է վրիպակ: Ըստ իս ուղիղ ըլլալու է վերջինը, իբր բարդուած կար և մուտ (մտաշինը, իբր բարդուած կար և մուտ (մտաշինը) բառերէն, ինչպէս կը թուի ցուցնել նաև մտերոյ բառը: Կարամուտ կը նշանակէ ուրեմն «զօգերուն, յօգուածներուն մուտքը»: Յունարէն բնագրին համեմատութիւնը կրնայ վճռել ինչդիրը:

2. Հարնարեւ

Զի ոչ ալիքն անհամբոյրք հեղձուցին զնա և ոչ գազանակերպն որ եկուլ զնա՝ ապականեաց և կորոյս, այլ պահեաց զնա և տարաւ հասոյց ի քաղաքն (էջ 39)։ — Խօսքը Յովնանի մասին է։

Այս հատուածին մէջ սպորտականաց բառին դէմ օրինակ մը ունի հարնարեւաց, այլ օր. «հարեւաց և կամ հարեւաց զնա»։

Բառարանները չեն յիշեր հարնարեւ ձևը. բայց այս բառը իրօք կայ գաւառականներուն մէջ՝ «ցնցել, տրորել, շարունակ տրորելով վրան կեղ բանալ» իմաստով։

3. Ովկիազ

Ամբարձի զաչս իմ և տեսի, և ահա այր զգեցեալ բաղէն (այս է պատմունճան աստուածային) և մէջն իւր պնդեալ ոսկւով ովկիազեաւ և մարմինն թարսսեաւ (էջ 588)։

Հատուածս կ'ակնարկէ Դան. Ժ. 5, որ մեր թարգմանութեան մէջ հետեւեալ ձևն ունի. Եւ ընդ մէջ իւր ամեալ կամար յոսկւոյն Ովկազայ»։ Հոս Ովկազ երբ. ԻՅՈՆ ūphâz ձևն է, որ սովորաբար առ-

նուած է իբր տեղական յատուկ անուն, ինչպէս է և Ս. Գրքի հայ թարգմանութեան մէջ։ Բայց գիտուններէն ոմանք կը կցեն զայն ԻՅ pax «մաքուր ոսկի» բառին հետ։ այսպէս ըմբռնուած է նաև Ոսկերեանի վերի հատուածին մէջ։

4. Սոնակալ

Ահա ամպ, ասէ, ի հիւսիսոյ կայր և ճառագայթք շուրջ և հուր փայլատակեալ, և ի մէջ նորա իբրև զտեսութիւն սոնակալի և ճառագայթք ի նմա...։ Եւ տեսի իբրև զնմանութիւն սոնակալի ի տեսութենէ միջոյն և ի վեր (էջ 590)։

Հատուածս կ'ակնարկէ Եզեկ. Ա. տեսիւք, ուր սոնակալ բառին դէմ մեր Ս. Գրքի թարգմանութեան մէջ դրուած է թարգմտչոյնի տիպ. Եւ ի մէջ նորա իբրև զտեսիլ բաղմագունի ականց և ճառագայթք ի նմա, Եզեկ. Ա. 4։ ՆՀԲ չունի սոնակալ ի նմա, Եզեկ. Ա. 4։ Գիտէ և թարգմտչոյնի տիպ բառը, բայց Ա.Բ գիտէ և թարգմտչոյնի տիպ բառին իբրև հոմանիշ՝ կը մեկնէ «եւեկտուն, սաթ, քէհրիպար»։ Հանդ. Ամս. 1908, էջ 122ա առիթ ունեցած եմ խօսելու բառիս վրայ և ենթադրած եմ որ արմատն ըլլայ սիռն կամ սոռն ձևով բառ մը՝ «յարդ» նշանակութեամբ կալ «ունող»

բոնոդ». ճիշտ ինչպէս ունինք պրս. Kâ-hrubâ «սաթ» (բուն «յարդ քաշող»):

5. Ստողկիլ

Թագաւորն բիւր իբօք պատանդեալ է և բիւր յալեկոծութեան բազում ուստեք միւրմիւր (այդպէս յօրինակին) և յոլով ստողկի ընդ մեղս (էջ 128):

Ո՛չ ՆՅԲ և ոչ ալ ԱԲ ունին այս բառը, որ ինչպէս տեղէն կ'երևայ, կը նշանակէ «թաթաւիլ թաթխուիլ, մալակոնուիլ»: Կրնայ ըլլալ սակայն որ բառին սկիզբը գտնուած ու ձայնը պատկանի նախորդ բառին (իբր «և յոլովս տողկի ընդ մեղս»), որով ստոյգ ձեւը կ'ըլլայ տողկիլ:

ԳԼՈՒԽ ԽԳ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԵՂԻՇԷԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆՅ ՄԷՋ

(տպ. Վենետիկ 1859)

1. Աղադուամիտլ

Յաւուրն յայնմիկ, ասէ, ղիցես կոծ սաստիկ իբրեւ զկոծն աղադուամիտլ որ ի դաշտին, ազգ տանն Դաւթի առանձինն և կանայք նոցա առանձինն . . . (Եղիշ. Մատն: էջ 254):

Այնարկուած տեղն է Զաք. ԺԲ. 11, որ Եօթանասնից Ոսկեդարեան թարգմանութեան մէջ հետեւեալ ձևն ունի. Յաւուր յայնմիկ սաստկասցի կոծ յԵրուսաղէմ, իբրև զկոծ նոնենեաց կոտորելոց ի դաշտի. և կոծեսցի երկիր ըստ ազգս ազգաց առանձինն. ազգ տանն Դաւթի առանձինն և կանայք նոցա առանձինն:

Երբայական բնագիրն ունի «որպէս Հաղադուամոն ի դաշտին Մեգիդոյի»: Gesenius, Բառ. երբ. 1910, էջ 171 բ Հա-

դադոյմուն կը համարէ Մեգիզդույի դաշտին մէջ քաղաք մը, ուր Յովսիա թագաւորը սպաննուեցաւ Եթովպացւոց կռուին մէջ և այս դէպքին վրայ հոն մեծ ողբ տեղի ունեցաւ: Արդի հրեաները, ինչպէս նաեւ միւս թարգմանութիւնները կը համարեն մարդու անուն: Բառը շփոթելով երբ. rimmon «նուռ, նռնենի» բառի հետ, թարգմանուած է նաեւ սխալմամբ «նռնենի»: Ասոր համար է որ Բազղիրը Երեմիայ էջ 5 կը գրէ. Ազաթոյմովթ. նռնենի խզեալ. և քիչ մը վարը՝ Ագոամթովթ. կոտորած նռնենեաց:

2. Գիրգ

Բազումք են որ յաչս մարդկան անմեղք երեխն, այլ ի գործ Աստուծոյ անպիտան, գիրգը, յիմարք, ցնորեալ, անսէր, ապուշը (Եղիշ. կանոն. էջ 368):

Սովորաբար գիրգ կը նշանակէ «գերուկ, փափուկ մեծցած, պաւարտ», բայց հոս դէպի յոռին զարգացած առումով մը՝ եղած է «յոյր, զատարկապորտ»:

3. Խանձոց

Տայ զինքն ի խանձ կերակրոյ, զի միանգամայն իցէ ինքն ծով և տեղի և

խանձոց և կերակուր և ձկանցն որսորդ (Եղիշ. տիր. 335):

Ծովն աշխարհս է, ուռկանն քարոզութիւն Տեառն, ծագք ուռկանին չորք աւետարանք, ուռկանաւորք երկոտասան առաքեալքն, որսք ձկանցն ամենայն ազգք հեթանոսաց, իսկ խանձոցն ի միջին՝ մարմին և արիւն Տեառն մերոյ (անդ՝ էջ 338):

Խանձոց բառը չունի ՆՀԲ. իսկ ԱԲ կը մեկնէ «կարթ». այս իմաստը թէև յարմար է առաջին վկայութեան մէջ, բայց թուի թէ անյարմար է երկրորդին, ուր աւելի պատշաճ է հասկնալ պարզապէս «խայծ, կարթին անցուած կերը»:

4. Ետսընդդէմ

Եւ ունի ցանկ անխրամ, ուր ոչ Եւ և ոչ օձն կարասցէ սողել մտանել և ոչ տալ զյետս ընդդէմ խրատն և ոչ մերկանալ զհայրենի փառսն (Եղիշ. ննջ. 357):

Այլուր ունինք յետս ընդդէմ (իբր մակբայ) «ետ ետ», բայց հոս զուտ ածական դարձած է «հակառակ, ներհակ» նշանակութեամբ:

5. Սարսառել

Ի դարձեալ այլ ախտ, զոր կողացաւ լութիւն կոչեն և թիկնացաւութիւն, և յայլ

օղից ոտից, ձեռաց, ողաց, կարկամելով
սարսառելով և զողալով բերէ զնմանութիւն
դիւահարի (Եղիշ. կանոն. էջ 364):

Անշուշտ սարսուի «զողալ» բառն է և
եթէ ձեռագրական կամ տպագրական սխալ
մը չէ, շատ կարեւոր է իր ձևով՝ իբր
պարզ կրկնաւոր մը ստաւ արմատէն:

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ԱՆԿԱՆՈՆ ԳՐՈՑ ՄԷՁ

(Հին կտակ. վ. հնետ. 1896, Նոր կտակ. վ. հնետ. 1898)

1. Անկէորդ-

Ապա յայնմ ժամանակի նեղեացի վի-
շապն և յառաջնորդաց իւր ըմբռնեացի և
յահկէորդացն կապեացի, և մի՛ ոք ընկալցի
զնա, զի եհեզ զարիւն սրբոցն ի քաղաքս
և ի գաւառս (Հին Կտ. էջ 394):

Անձանօթ և թերեւս սխալագիր նորա-
գիւտ բառ, որուն իմաստն անյայտ է.
բայց առաջնորդ բառին յարադրութենէն կը
հասկցուի որ ասոր մերձաւոր նշանակու-
թիւն մը ունենալու է:

2. անբան

Ընդէր տրտում նստեալ կայք աստ
դատարկ անբան (Նոր Կտ. էջ 90):

Դատարկ բառին հոմանիշն է և կը նը-
շանակէ «անգործ». կազմուած է բառ
բառին ռամկական «գործ» առումէն. կը

գտնենք նաև նոր գաւառականներուն մէջ,
ինչպէս Եւդոկիա, Երևան, Զէյթուն, Նոր
— Բայազիտ:

3. Բարձրահամ

Ընդ ահեղ և ընդ զարմանալի ճանա-
պարհան, ընդ անձուկ կապանս և ընդ
բարձրահամ շեռունս անցուցանեն (Հին
Կտ. էջ 301):

Իմաստն է «բարձր, բարձրաբերձ».
բայց հաւ բառին բարդութիւնը անպատեհ
է. ըստ իս պէտք է ուղղել յարձրահամ.
սխալը նոյն է ինչ որ շերամ — շերամ
զըշտութեանց մէջ:

4. Բլեշխափոխ

Թուղթ Լենթուրսի Հռովմայեցի բղշ-
խափոխին՝ որ է պրօփուլին, գոր գրեալ է
նա, հեթանոս գոլով դատաւոր ի Հրէաս-
տան (Նոր Կտ. էջ 381):

Կը նշանակէ «բղշխի փոխանորդ, փոխ-
հիւպատոս» և կը համապատասխանէ Ս.
Գրքի փոխանակ յղելիս ձևին:

5. Բէթ

Եւ տային մեզ հանապազ զգրուանս

ցորենոյ երկերիւր, և ձիթոյ չափքերս հինգ-
հարիւր, և գինւոյ հազար և հինգ հարիւր
(Հին Կտ. էջ 83):

Ըստ իս իրարմէ բաժնելով՝ պէտք է
գրել և ձիթոյ չափ՝ քերս հինգհարիւր:

Բերը չափի մը անուն է: Նոյն բառը
կը գտնենք նաև Կիւրդ. թգ. «Բեթսեայ
իւղոյ մզելոյ. բեթն չափ իմն է մզելոյ,
զի մի ոք համարեսցի թէ զպտղոյն ասիցէ
և ոչ զձիթոյն»: Հեղինակին բացատրու-
թիւնը բաւական պարզ է. ըսել կ'ուզէ թէ
բէթը հեղուկներու չափ մ'է և ո'չ թէ
հաստատուն մարմիններու. բէթ բառը գոր-
ծածուած է, կ'ըսէ, հասկցնելու համար թէ
խնդիրը ձեթի մասին է և ո'չ թէ ձիթապը-
տուղի, որովհետև ձիթապտուղը իբր հաս-
տատուն մարմին՝ կարելի էր բէթ հեղու-
կաչափով կշռել: Այս բոլորը անոր հա-
մար է որ երբ. շա՛տ կը նշանակէ ո'չ
միայն ձիթապտուղ, այլ և ձիթենի և ձի-
թաիւղ. բուն նշանակութիւնը քովի բա-
ռերէն միայն կարելի է հասկնալ:

Նոր Հայկ. Բառ. (և ասոր հետեւելով
նաև Առձեռնը) չհասկնալով Կիւրդի բա-
ցատրութիւնները, բեր կը մեկնեն «իւղ
մզեալ, քամած ձէթ»:

Վերի նոր վկայութիւնը կը հաստատէ
«հեղուկաչափ» նշանակութիւնը: Փոխա-

ռեալ է երբ. **ב bath** բառէն, որ է հեղուկներու չափ մը:

6. Պնդապաճոյճ

Ահա ի բաց մերժեցի յիմէն զթագաւորական զգեստն, զքեհեզ, զգնդապաճոյճն և զոսկեհուռն, և զգեցայ զհանդերձ սգոյ (Հին կտ. 171):

Կը նշանակէ գնդակներով կամ գնդաձեւ զարդերով զարդարուած (տեսակ մը զգեստ):

7. Պաստակ.

Խորհեցաւ արկանել զձեռն իւր ի դաստակսն սրոյ իւրոյ և ձգել զնա ի պատենից իւրոց (Հին կտ. 191):

Կը նշանակէ «դաստապան, սուրի կոթ», ինչպէս որ երկրորդ ձեռագիր մը ունի արդէն դաստապան: Բայց պէտք է կարծել թէ սխալ գրչութիւն մ'ըլլայ, այլ հին հայերէն բառ է և կու գայ պհլ: dastak «կոթ», պրս. dasta «կոթ, բռնատեղ, սուրի՝ դաշոյնի՝ դանակի՝ կացինի եւն կոթ» բառէն: Գործածուած է նաեւ Մագբեր. 246 (հրատ. Ն. Աղոնց, Ուրուեստ Գիորնիսեայ բերականի). Իբրեւ գդաստակ ինչ սրոյ՝ որ ի գործ արկանէ:

8. Պատկոնիս

Իբրեւ եղեւ զաւակն աւուրս երիս՝ հրամայեաց մանկաբարձին լուանալ զնա և զնել դատկոնիսն պատուով (Նոր կտ. 5):

Հրատարակիչը այս բառը կը համարէ «թերեւս դաշտիշոն, որ նշանակէ կոնք»: Բայց մանուկը լուալէն յետոյ չէ՝ որ կը զնեն կոնքի մէջ: Ասիկա ըստ իս դատկոն բառն է, բայց հոս կը նշանակէ «պաւըշգամ»:

9. Երեքաւորեալ

Վիշապն հալածեսցէ զայլազգին, և այլազգին որ անուանեալ կոչի Սաղա մանդար՝ ի փախուստ դարձցի, դարձուցեալ զերեսս իւր ի կղզիս. ոսկի և արծաթ և ականս պատուականս և պսակը գաւազանացն. և որ ի գոգ գազանին երեքաւորեալ յազգէ Պարսից ի կարբեղովն. ոչ որ հալածեսցէ զնա (Հին կտ. 244):

Ինձ կը թուի թէ պէտք է ուղղել երեւաւորեալ. հմմտ. երեսաւոր «քաջ պատեւրազմիկ»:

10. Լաղմ

Փորեցին լաղմ ծածուկ և թագուցին անդ այր մի կրակով և եղին ծծումբ ի

ներքոյ ողջակիզեաց փայտին (Հին Կտ. 339):

Ինչպէս հրատարակիչն ալ կը ծանօթագրէ, թրք. լաղլմ «ական» բառն է:

11. Խելը

Ի վերնատուն մի ժողովեալ էին, և էր բարձրութիւն նորա կարի մեծ յոյժ... և մանուկ մի ննջէր ի յեզրն ի խելս տանն. և յանկարծակի յափշտակեալ զնա քուն թանձրութեան, անկեալ ի բարձրութենէ անտի (Նոր Կտ. 152):

Խելք տաւ կը նշանակէ «տան կտուրը». բառին այս առումին համար հմտ. Խելք կամրջին. Ագաթ. - Խելք նառն Մրկ. դ. 38:

12. Խոհապետ

Կոչեցեալ խոհապետին զվաճառականն և խնդրեաց զիս ի նոցանէ գնոյ (Հին Կտ. 141):

Խօսքը փարաւոնի տաճարապետին համար է. հոս կը նշանակէ «խոհարարապետ»:

13. Ծաղ

Անկ. զիրք Հին Կտ. էջ 178 և 180 քանիցս կը յիշուի մեղուներու փեթակի

մաղլ, այն է մեղրահաց, ձեռագիրներէն մէկը (Ա) այս բոլոր պարագաներուն ալ կը գրէ ծաղ (հմտ. էջ 180 ծան): Կարելի՞ է այս բոլորը գրչագրական սխալ համարել, թէ պէտք է կարծել որ կար նաեւ ծաղ բառ մը՝ «մեղրահաց» նշանակութեամբ. հմտ. ծաղ «խմորեղէն» Ոսկ. Փիլիպ. էջ 469, ծաղարար «խմորեղէն շինող» Ոսկ. մ. գ. 17:

14. Կալամոն

Տէր Աստուած հրամայեաց տալ նմա չորք իրք, որ են այսորիկ. կրակոն՝ որ է զափարան (քրքում) և նարդոսն՝ որ է փայլասենի, կալամոն՝ որ է եղէգն, և կինամոն՝ որ է դասենի (Հին Կտ. 14):

Յն. καλαμος «եղէգ» բառին հայցականն է:

15. Կնեայպաւնոյն

Եւ փութացաւ Ասանէթ և զգեցաւ ըզպատմունճանն բեհեզեայ՝ յոսկւոյ կնեայպաւնոյն և ած զգօտին ոսկեղէն ընդ մէջ իւր (Հին Կտ. 156):

Խնդրական բառին տեղ Գ ձեռագիրն ունի կնեայպաւնոյն, Ա ձեռագիրը յակնրա-

պատճառ: Ասիկա կը ցուցնէ որ բառը կը նշանակէ «թանկագին քարերով զարդարուած»: Բառս կը ծագի կիւն (կուն) արմատէն, որ այլուստ յայտնի է «մարմարին» նշանակութեամբ, բայց մեր ձեռագրին մէջ կը նշանակէ «մոզայիքի մանր քար». հմմտ. անդ՝ էջ 153, 154, 172 գրծ. կինճիւնք, կնջիւք, կնջիւն, կճայովք, կճճայեօք: Ասոնց մէջ բառին ուղ. ձեւն է կիւն, որուն հետ նոյն կու գայ Լոռիի և Ղազարի գաւառականներով կիւն «մանր քար»:

16. Կշտի բռնել

Սկիզբն արար խաղալ ընդ եղբօրն իւր և արար զօտամարտիլ և կշտի բռնել փորձիլ, զի տեսցէ յուժն իւր՝ յաղթել կարէ՞ զնա. քանզի որ կշտի բռնեցին՝ վայր անկաւ և ոչ կարաց յաղթել (Հին Կտ. 316):

Կը նշանակէ «ըմբշամարտիլ». Թարգմանաբար կազմուած է պրս. kušti giriftan հոմանիշէն, որ բուն կը նշանակէ «կուշտը՝ կողքը բռնել», ինչպէս որ զառնենք կողք բռնել:

17. Հակոյի

Շրթունք իւր որպէս զվարդ փթթեալ՝ յորժամ ի հակուկացն ի դուրս վազէ (Հին Կտ. 183):

Անստոյգ բառ. կամ կը նշանակէ «կոկոն» և կամ պէտք է կարդալ րակոյի՝ առնելով՝ ծաղկաման, թաղար» իմաստով:

18. Հիւթ

Գնասցուք ի զիշերիս և դարանակալ լիցուք ի ճանապարհին և թագիցուք ի հիւթս եղեգանն . . . Եւ թագեան ի մէջ հիւթոց եղեգանն (Հին Կտ. էջ 192, տող 3 և 14). Երթայք դուք ի հիւթոց եղեգանդ (էջ 196): Եւ նոքա էին ի պուրակս հիւթոց եղեգանն (էջ 197):

Առաջին վկայութեան մէջ Ա. ձեռագիրն ունի ի խիթ եղեգանն, երկրորդին մէջ խրոցն, երրորդին մէջ ի տեղի, իսկ չորրորդին մէջ տարբերութիւն չ'ընծայեր. այսպէս ուրեմն հիւթ ընթերցուածը կը հաստատուի:

Նշանակութիւնն է, ինչպէս տեղէն կ'եւրեայ, «թաւուտ, խարձ»:

19. Մանասրուանք

Այսպիսի պահապանք կան շուրջ զարթոնոյ աստուածութեանն : Կայանք են, մանասրուանք են, խոռոչք են, հրեղէնք են, կամարազգեստք են, լապտերք են (Հին Կտ. 302) :

Կայանք բառին մերձանիշ ըլլալու է, բայց բուն նշանակութիւնը և կազմութիւնը անծանօթ է :

20. Մեկն

Եւ պատանին հանեալ զգեստ հանդերձի իւրոյ՝ մերկացաւ : Եւ հրամայեաց մանկանցն մեկն տարածել ի վերայ երկրի (Նոր Կտ. 227) :

Ձեռագիրն ունի մեկն. հրատարակիչը կը սրբագրէ մերկ. բայց կրնանք նաեւ ընդունիլ մեկն ձեւը, որ կը նշանակէ « փռուած, տարածուած », իբրեւ մեկնեղ բային արմատը : Նոյն ձեւը այլուր կը գտնենք « պարզ » նշանակութեամբ (Լմբ. ներք. համբ. 1865, էջ 269) : Դժբախտաբար Անկանոն գրքի միւս օրինակին համապատասխան տեղը (էջ 107) խնդրական բառը կը պակսի :

21. Նետալար

ՅԱղեքսանդրի յուզմունք պատերազմի բազում եղիցին և պարանոց ստահակութեան նորա մինչ ի նետալարս պարըսպաց նորա. իշխանք նորա հալածեսցին (Հին Կտ. 138) :

Թերեւս սխալ գրչութեամբ իմաստն անյայտ բառ :

22. Շաղլանալ

Աչք նորա շաղղացեալ էին ի լալոյ (Հին Կտ. 220) :

Կը նշանակէ « աչքերը շատ լալէն աւրուիլ, շաղիղ կամ դիակ դառնալ », ինչպէս կը ցուցնէ նոյն պատմութեան երկրորդ օրինակը, « Աչք նորա էին իբրեւ զշաղիղ ի լալոյն » (անդ, սխանակ Բ) :

23. Սափ

Իմաստուն, քաղցածաղը, տեսանող, խորհրդական, սափ, հեզ, հանդարտ (Հին Կտ. 398) :

Արաբ. صاف sâf բառն է, որ կը նշանակէ « մաքուր, վճիտ, պարզ » :

24. Վանուհի

Սոքա վանուհիք էին և ի պոռնիկութիւն
ընթացան (Նոր Կտ. 410):

Կը նշանակէ «կրօնաւորուհի»:

25. Վտանգ

Սղբատ եմ յոյժ և տնանկ գոլով և
վտանկ մարմնով... Տեսանես զիս որ այս-
պէս վտանկ եմ և ոչ կարեմ կանգնել...
Ոչ տեսեալ որ զայսպիսի վտանկս կարող
իցէ մարդ դեղով ողջացուցանել (Նոր
Կտ. 229-230):

Նոր առում մ'է միայն և կը նշանակէ
«հիւանդ»:

26. Տախտակ

Եւ էին ի նմա ոսկի տախտակն հաս-
տատեալ ի սենեկին որ հայէր ընդ պա-
տուհանն յանդիման յարեւելից. և էր տախ-
տակն զարդարեալ անկողնօք ծիրան(ե)օք
և ոսկեթելօք... և յայն տախտակին ննջէր
Ստանէթ (Հին Կտ. 154-5):

Կը նշանակէ «մահճակալ». Կովկասեան
բարբառներու տախտն է. ձեռագիրներէն

երկուքը վերջին անգամին արդէն ունին
տախտ:

27. Տարեկան

Ոչ կամեցաւ մնալ, ընդ նոսա և կամ
տանիւ զնոսա՝ պատճառելով զտարեկանս
երկրին. Մեր երկրի հացն տարեկան է,
ասէ, թէ ուտէ մարդ փորացաւ լինի և
ոչ կարէ (Հին Կտ. 348):

Կը գտնուի շատ գաւառականներու մէջ
և կը նշանակէ «հաճար»:

28. Տխեցուցանել

Հարստութիւն քո և փառք քո տխե-
ցուցին զքեզ ի լինել քեզ հպարտ և ամ-
բարտաւան (Հին Կտ. էջ 394):

Հրատարակիչը բառը կը սրբագրէ տը-
խրեցուցին. սակայն ասիկա ամենեւին չի
յարմարիր տեղին. պէտք է հասկնալ տը-
ղեցուցին «ղրդեցին, զրգոնցին, շարժեցին»,
իբրեւ անցողականը տղել «շարժել» հա-
զուագիւտ բային, որու վրայ խօսած եմ
Հայ. նոր բառեր Տիմոթ. Կուզի մէջ, էջ
102:

29. Փայլասենի

Վկայութիւնը տե՛ս թ. 14, ուր և բացատրուած է իբր «նարզոս». հմտ. նաեւ Հայբուսակ § 3035:

30. Քամատարաց

Եւ բարկացաւ Տէր ի վերայ Կայենի, ափ մի հողոյ նման քամատարաց՝ զամենայն հունձսն Կայենի ցորենեացն՝ ցրուեաց (Հին Կտ. 315):

Կը նշանակէ «քամիէն տարուած՝ ցանուցիր եղած». ուղղելի է քամատարած:

ԳԼՈՒԽ ԽԵ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

Գ Ի Ր Ք Թ Ղ Թ Ո Յ Ի Մ Է Զ

(տպ. Թիֆլիս 1901)

1. Ազտիւն

Զի ազտիւն որ ինձ հասեալ է ի տեւրանց: Ազտիւնդ ձեր և փառաւորութիւն (էջ 170-171):

Այս բառը առաջին անգամ Հ. Ակիւնեան ՀՍ. 1909, 141 ծանօթացնելով՝ մեկնեց պրս. azadeskari «ազատ, ինքնիշխան»: Նորայր՝ անդ, 220 մեկնեց «շուք, փառաւորութիւն», իբր ասոր. եզդհի «փառաւորեցաւ», եզդհի «փառաւորեալ»: Ըստ իս պհլ. âzâtih բառն է, որ կը նշանակէ «ազատութիւն, ազնուականութիւն»:

2. Աթուլի

Յետ այսորիկ տեսանէր նոյն ձերն զՅորնադիոս յանկեան մի կանկնեալ և սևա-

ցեալ իբրև զաթունի, որ զբաղանիսն այրէ (էջ 515, նոյնը նաեւ Միխ. ասոր. էջ 209):

Արար. atûn « heny » բառն է (տե՛ս Գամուս, թրք. թրգմ. Գ. 589, 605): Զարմանալի է որ Գարամաճեանի բառարանը գիտէ այս բառը՝ « հաց եփելու փուռ » նշանակութեամբ:

Այս մի և նոյն բառը ունինք նաեւ Անկ. գիրք հին կտ. 335. Եւ գնացեալ հանդիպեցաւ այրոյն, և ետես զի ի սովոյն մաշեալ էր և եղեալ զաթունի: — Հրատարակիչը ծանօթութեան մէջ կը մեկնէ « գուցէ թրք. zabun վտիտ », որ ինչպէս նախորդ վկայութենէն կ'երեւայ, ճիշտ չէ:

3. Անցիման

Եւ Սերգիս՝ որում Բարգէն անուն էր, Արդիշոյեան Խուժիկ, ի Շողտրի շահաստանէ, ի նմին յանջմին՝ առաջի մեր աւանայն Հայոց ասաց՝ թէ այդ այդպէս է (էջ 47):

Հրատարակիչը ծանօթութեան մէջ կը հարցնէ թէ « արդեօք Ենճիւմէն բառն է պարսկական, որ նշանակէ ժողով »: Անշուշտ այո՛: Բառը կը գտնեմ նաեւ գործածուած Սոկր. եկեղ. պատմ. էջ 719. Եւ

արարեալ Դիոկղետիանուսի Թագաւորի անշիման, կոչէ ի միասին գումարեալ զՍիւնկղիտոսն ամենայն և զիշխանս: Պրս. ձեւն է anjuman, պհլ. anjaman կամ hanjaman, հպրս. *hanjamana « ժողով »:

4. Բազանակեալ

Զի զբազանակեալ մեղք տարւոյն՝ քառասուն աւուրբքս ընկեսցուք յանձանց (էջ 240):

Հրատարակիչը կը ծանօթագրէ թէ լուսանցքի վրայ խնդրական բառին տեղ դրուած է զգարսն, որուն միտքը չեմ հասկընար: Բայց բազանակեալ կը նշանակէ « հաւաքուած ». հմմտ. նոյն հատուածը Յովհ. Մանդ. Վենետ. 1860, էջ 210. Զ ի բազ անկեալ մեղք տարւոյն քառասուն աւուրբքս ընկեսցուք յանձանց (այլ ձեւ. բազանակեալ): Արմատն է բազ « կից, միասին, հաւաքուած », որմէ ունինք նաեւ բազմաձեւ « հաւաքել, ամփոփել » ՅՏ. կթ. Նիւս. կազմ:

5. Բիրկամոր

Մինչ յօրն դատաստանի առնուլ զվարձ

արդարոցն՝ որը դասին ընդ հրեշտակս, և անապաշխար մեռելոցն ի ներքոյ տանջանաց մտանել և չարչարիլ, զոր կոչեն բիրկաթոր (էջ 507)։ Այնը որը ընդ հրեշտակս դասեալը են և որը ի բիրկաթորն՝ միապէս փառաւորին (էջ 508)։

Այս երկու վկայութիւններն ալ կը գտնուին Կոստանդին կաթողիկոսի առ Հեթում Ա. գրած թուղթին մէջ՝ 1246 թուէն։ Ըստ այսմ բիրկաթոր կը ներկայացնէ յետին տառադարձութիւնը լատ. purgatorium, ֆրանս. purgatoire «քաւարան» բառին։ Նոյնը ունին նաեւ բերքարար ձևով՝ Տաթեւ. հարց. 392 և 687, յուրգարուր անդ 553, նոյնպէս Տաթեւացւոյն Պարապմանց Գրոց լուծման մէջ (կըցուած Կիւրդի Պարապմանց գրոց ետեւը), էջ 605. Յետ մահուանն հոգիք արդարոցն առնուն զփառս իւրեանց. և մեղաւորք զտանջանսն. իսկ միջակը ոմանք երթան ի բիրկաթարուր և անդ քաւին և մտանեն ի փառս։

6. Բլայթ

Որ ոչ բլայթով և խաբէութեամբ ուսուցանեն և ուսանին՝ որպէս զորա, այլ ճշմարտութեամբ և հիմամբ առաջնոցն (էջ 509)։

Յետին եւրոպական փոխառութիւն մ'է. տեղէն կ'երևայ որ կը նշանակէ «նենգութիւն, խաբէութիւն», բայց ունինք նաեւ քրայրկ «դատը պաշտպանել»։ Անսիգը, էջ 19 = ֆրանս. plaidier «դատը պաշտպանել», plaid «դատ, դատական ժողով»։

7. Բնաւսուրք

Եթէ որ կրճատեսցի կամայ կամ ակամայ, կամ յաւագեաց կամ ի բժշկաց կամ յայլ զիպուածոյ իմեքէ, մի՛ իշխեսցէ զալ ի կարգ քահանայութեան... (զի Մովսէս) օրէնսդրեալ գրեաց, թէ Մի՛ մատուցանես Աստուծոյ զմոլեկանն, և մի՛ զկրճատականն և մի՛ զմիտրծին և մի՛ որ բնաւսուրքն է (էջ 329-330)։

Իրարմէ բաժնեկով պէտք է կարգալ մի՛ որ բնաւ սուրբ ե, որով սուր նորագիւտը կ'ըլլայ «ներքինացեալ» կամ նման բան մը։ Իրօք ալ Զգօն, էջ 292, յայտնի կերպով կը գտնեմ. Եւ յիսրայէլ ասաց. Մի՛ եղիցի քեզ այր սուրբ և կին ամուլ, և դարձեալ յաւել և ասաց. Մի՛ եղիցի անձեռ և անզաւակ յերկրի ձեր։ Ասոր հետ հմտ. Բ. օր. Է. 14 Մի՛ լիցի ի ձեզ անձեռնոյ և մի՛ ամուլ. Եւ. ԻԳ. 26. Եւ մի՛ եղիցի անսերմն և ամուլ յերկրի քու։ Այս

համեմատութիւններէն կ'երևայ որ առջ կը նշանակէ «անծնունդ, անսերմն» և է աւուր բառին արականը: Ահա ոսկեղարեան ընտիր բառ մը՝ որ մինչև հիմայ անծանօթ մնացած էր:

8. Գեռաճիղմն

Քանզի համրակ դեռաճիղմն՝ որպէս ասացի, յառաջ քան զարուեսակն՝ մարմնով, հոգով, մտօք, զգայնութեամբ ծնաւ (էջ 200):

Կը նշանակէ «դեռարուսիկ, մատղաշ»՝ հմտ. Ոսկ. եփես. իա. Թո՛ղ աճեսցի մանուկս և զարգացցի՝ փոքր մի ճիղմ և մատաղ հասակն:

9. Դաշտկարան

Վրկանաց մարզպան Սմբատի եղբօր Գիգ իշխանի տիտղոսն է, որ թէ՛ գրիչնեւրէն և թէ՛ հրատարակիչներէն անհասկանալի մնալով զանազան աղաւաղեալ ձևերով աւանդուած է Գիրք Թղթոցի և Ուխտանէս պատմչի մէջ (տպ. Վրշպտ. 1871, հտ. Բ): Այսպէս՝ Ուխտանէսի մէջ՝ տր. գեգայ դաշտականի (էջ 57), ուղ. գեգդաշտկարին (էջ 58), տր. գիգդաշտակարանի (էջ 64),

բց. Դաշտկարնէ (էջ 93), տր. Դաշտկարնի (էջ 95): Գիրք Թղթոցի մէջ եւս նման աղաւաղ ձևեր (տես ցանկը): Մառ ՅՅՕ 17,026 կը մեկնէ կարան «իշխող, կառավարիչ» Դաշտ գաւառի. ուրեմն կար կարան բառ մը՝ որ կը հանէ կարել բայէն (ինչպէս իշխել-իշխան) և որմէ փոխառեալ կը դնէ վրաց. կարանի հոմանիշը՝ գործածուած Պիղատոսի անվաւերականին մէջ:

10. Զորաբել

Թեպէտ և զլուրս ի նմա զանազանեալ տեղեկացաք և թէ ըստ կարծեացս զորաբեցէ, աստուածվայելուչ խոստովանութիւնք. Թո՛ղ յաշակերտեցոց բանին, բայց յօտարոտաց եղեալք, ո՛ւմ ոչ սրտալիր ուրախութիւն թուիցի (էջ 197):

Իմաստը անյայտ. Թեքեա սխալ գրչութեամբ բառ մ'է:

11. Զօշոտ

Եւ զշարաթ և զկիրակէ որոշեսցուք ճաշակման զօշոտացն (էջ 227). Զշարաթ և զկիրակէ, յուրախութիւն պայծառութեան ի կթոց կերակուրս հրամայեմք լու-

ծանել զօշոտացն և որովայնամուրիցն (էջ 230-231):

Զօշոտ բառը Հին Բռ. զանազան ձևով կ'ուզէ մեկնել (տես ՆՃԲ). բայց վերի վկայութիւնը կասկած չի թողուր որ բառը կը նշանակէ «բերանախեղճ, նա որ պահէ չի կրնար պահել և որովայնամուրթեամբ մսեղէն ուտել կ'ուզէ»:

12. Ըմպախալոտ

Յաղագս սխալայեղց և ըմպահալոտի մարդկային բնութեանս (էջ 189):

Կը նշանակէ «անսանձ, ապստամբ». կու գայ ըմպանկի կամ ըմպանախի «ընդ-վզիւ, ապստամբիւ» բայէն:

13. Ընդելու

Սորա ձեռքը ի ճշմարտութիւնն՝ առ կայծակն աստուածային հրոյն (այն է Ս. Հաղորդութեան) յանդգնագոյնս մերձեցեալը՝ ինքեանց ընդելլով, և զմեղուցեալսն հաղորդեցուցանեն (էջ 392):

Եթէ սխալ գրչութիւն մը չէ, կը նշանակէ մերձաւորապէս «բաժին հանել, հայթայթել, մատակարարել»:

14. Լիկամ

Պատասխանի թղթին որ ի պապէն Հռոմայ բերաւ առ թագաւորն Հայոց Հեթում, ի ձեռն լիկամին, որ կոչէր Տիմանչ, ի թուիս Հայոց ի ՈՂԻ = 1246 (էջ 503): Նոյն բառը կը գտնենք նաեւ Սմբ. պտմ. տպ. Փարիզ, էջ 94. Եւ եկն առ նա լեկամքն և խօսեցան ընդ միմեանս բան հաւատոյ. և զոր ասաց հայրապետն՝ հաւանեցաւ լեկամքն: (Երկու տեղն ալ Մոսկուայի տպագրութիւնը էջ 81 ունի լիկարն, իսկ Փարիզինը կը դնէ լեկարն, որ աւելի ուղիղ է): Բազմաթիւ անգամներ գործածած է Սկևռացին (Պատասխանիք, տպ. Երուսաղէմ, 1865), էջ 8-11, 19-20, 22, 25, 27, 31, 32, 34, 38, 43, 45 ևն՝ լիկար ձևով:

— Լտ. legatus «ղեսպան, պատգամաւոր» բառն է և կը նշանակէ «պապական նուիրակ», ինչպէս կը հասկնայ նաև Շահնազարեան: Հմմտ. նաև հիններէն Մխ. սկեւռ. անդ՝ էջ 7. Եկն ի կողմանցն յիտալիոյ և ի Հայրապետէն Հոռվմայ լիկամք ըստ Լատինացւոց բարբառոյ, որ թարգմանի ի լեզուս մեր դեսպան, բայց ներգործութեան նուիրակ »:

15. Խաչարգաբար

Եւ զի Սատուծոյ սեղան խաչարգաբար օրհնութեամբ յուզողոցն և ի կատարելոցն գլխաւորացն եղանի, ամենեցուն յայտ է (էջ 153):

Խաչի յարգանքով կամ պաշտամունքով եղած:

16. Խոնսուկ

Թեպէտ և ծառայք արքայից արքայի եմք, զհաւատ զերուսաղէմի ունիմք և կալցուք: Զի թէ ցայժմ խոնսուկ էին Տեարք, այժմ որչափ եւս առաւել երանելի եմք, որք յարքայից արքայի ծառայու թեան հասեալ եմք (էջ 167): Պահլաւերէն բառ մ'է, իմաստը անյայտ. հմմտ. Ուխտանէս, հտ. Բ. զլուխ խէ, էջ 76-77:

17. Կաղուիլ

Եւ նա զօրէն օծի ունի, որ մինչեւ ի ջերմանալ աւուրն յար ի զազանութիւնն, և ի ցրտին աւուրսն կաղուեալ իբրեւ զմեռեալ լինի (էջ 330):

Այս վկայութիւնը ունի նաեւ ՆՀԲ Կորուիլ ձևով, զոր կը մեկնէ « իբր կուղ

լինել, կծկիլ»: Այսպէս ունին նաեւ Զախ-Ջախեան և Առձեռն:

Ըստ իս այս բացատրութիւնը ուղիղ չէ. բառը պէտք է կցել կաղաւի բային, որուն նշանակութիւնն է « ձմեռը օծին պաղիլ՝ թմրիլը ». հմմտ. Սնյ. հց. իմ. « Կամ նոյն իսկ օծից ազգ, որ ի ջերին աւուրսն յար ի զազանութիւն յանգզնի և արեգաւ կան ի հարաւ խոնարհեցելոյ՝ կաղաւէ »:

Այս մեկնութիւնը գեղեցիկ կերպով կը հաստատէ գու. Կաղուիլ (Ակն, Չենկիլէր) « ցուրտէն սառիլ, ընդարմանալ ». ինչ. Չեռերը ցրտէն կաղուեր է:

18. Կարմիր

Առաք հինգ հարիւր կարմիր... և ելից առաջի իմ զոսկին (էջ 527)... և ետու նմա երկու կարմիր և մտեալ ի գերեզմանն դրի երես կանթեղս (էջ 528):

Կը նշանակէ « ոսկի, ոսկեղրամ » և է իբր թրգմ. թրք. qəzəl բառին. նոյն գործածութիւնը ունի նաեւ Վրդ. Պամ. էջ 162:

19. Կերեւորաց

Վասն Հերրայեցւոցն ասաց զկերեւորաց և զաստուածամարտաց ազգն զորս յարգէրն վասն արմատոյն (էջ 6):

Ոսկեդարեան գեղեցիկ բառ մ'է. կը նշանէ « կերածը ուրացող, անաղուհաց, ապերախտ »:

20. Կթոց

Ըստ Հոովմայեցւոց յՈՒ ամսոյն յերեքն որ կոչի Սեպտեմբեր, և ասորերէն Իլուլ և Հայերէն Կթոց (էջ 273):

Կրոց « Սեպտեմբեր » կազմուած Կրկր « ալգեկութ ընել » բայէն, ճիշտ ինչպէս ունինք գր. քաղոց « յունիս » ամսանունը՝ քաղել բայէն:

21. Կեր

Քանգի և զարբանեկէն ձերոյ ասաց. Ի կեր ուղւոյ հրաժարի, բայց մեզ բարեպաշտութիւն խնդրել գուշակեցաւ (էջ 196):

Իմաստը կը պահանջէ « ուղիղ, ճշմարիտ » նշանակութիւնը, եթէ միայն կեր սխալ գրչութիւն մը չէ, փխ. ձեր:

22. Հալանել

Զի հողոյն ասէ կառուցեալ մարմին և փչել շունչ և հոգի. և զո՛ւստն և զի՛նչ ոչ հալանէ. զի փոքրն, անճառութեամբ

ուսուցանելով պատմել, կարճեացէ ի վեհագոյն պատճառէն (էջ 22):

Հրատարակիչը կ'ուզէ ուղղել հոլանդ, որ կը նշանակէ « մերկանալ »: Ես եւս այսպէս կը կարծեմ: Բայց հոլանդ հոս գործածուած է երկրորդ փոխաբերական իմաստով մը, այն է « մեկնել, բացատրել, յայտնել », որ իսկապէս գաղափարին մերկացումն է: Գրեթէ նոյնպիսի առումներ կը ցուցնեն՝ Զլոապաշտիցն հոլանդացի զյիմարութիւն. Յհ. իմ. պաւլ. Ստուլթեան նորա հոլանդեր կեղծիք. Որ յայտնապէս աստուստ բացափայլեալ բանիս հոլանդին միտք. Խոսքովիկ:

23. Հառնումն

Բայց թէ վասն քահանային մերձեցման վատթարագոյն սրբեալ համարիք, մի՛ գուցէ և նա վարակիցի. քանզի վատթարի և առաքինւոյ առ միմեանս յարմար հարկ է և զհառնումն առնուլ, որ լինի ո՛չ առաքինի և ո՛չ վատթար. և այս ի բազումս (էջ 155): — Ուղղելի խառնումն:

24. Հողնողումն

Ո՛վ հովիւք, որ կորուսէք և ցրեցէք

գոչխարս արօտի իմոյ, արդ ահաւասիկ
ես վրէժ առից ի ձէնջ, զի լցան աւուրբ
ձեր ի հողհողումն (էջ 115):

Կ'ակնարկէ Երեմ. իգ. 1. Ո՛հ հովիւք
են հատուածը. բայց հողհողումն բառին
իմաստը պարզաբանող բան մը չեմ կրը-
նար գտնել:

25. ՃՈՒԱՊԱԼԱՆՆ

Ջայս վեց եպիսկոպոսքս փախուցիք և
սպանիք, ճռադաւանք, մոլար և խոտոր,
ստափառ, գալլախումբ, գառնակոտոր,
դիւծամբ, արիւնաթաթախք, պղծաժողովք
... (էջ 491):

Սյս զանազան նոր բառերուն մէջ՝ ու-
րոնք հասարակ բարդութիւններ են՝ նը-
կատելի է ձառդաւան, որ թերեւս պէտք է
ուղղել ծառդաւան « ծուռ հաւատքի հե-
տեւող »: Սակայն հմտ. Ղարաբաղի բար-
բառով չեւ մեղիք, չե կարողիկոս, այն է
« սուտ մեղիք, սուտ կաթուղիկոս »:

26. ՇԱԿԻԼ

Դադու արժանի են բանքն. զպատուա-
կանն, ոչ զանգիտես, ըստ նոցա շմկեալ
և խառնափնդորեալ վարկի՝ յանձն առ-
նուլ (էջ 24):

Շակեալ և խառնափնդորեալ գրեթէ հո-
մանիշ բառեր են: Նորայր, Բառ. ֆրանս.
1244 Բ ունի շմկեյ « գործել ինչ խառ-
նամառն կամ աղտեղի օրինակաւ, շաղա-
խել, tripoter »: Ո՞րն է ուղիղ ձևը:

27. ՈՒՆԱՐԱՆ

Տէրն մեր և Աստուած ի ձեռն սեղա-
նոյն ճշմարտագործէ, որպէս պատմէ ա-
ւետարանագիրն և զինքն իսկ առնէ յու-
տեւ կերօղացն. ապա հակառակ ունարան
ի լուծումն փոխէ զէութիւն զտենչալ ի
հրոյն կայծակն (էջ 154):

Իմաստը անյայտ է. թերեւս աղճատ
զրչութիւն:

28. ԶԱՐՈՅԵԼ

Պատուական գտելոցդ և վեհ ժողովե-
լոցդ, որք զկարութիւն բերել յօժարու-
թեամբ յառարկութիւնս և զանտեղիս բա-
ցասողք, նաեւ ոմանք թուեցեալ ի դէպ
է ինձ իմանալ կամօք հաւասար հարց
է ինձ իմանալ կամօք հաւասար հարց
ջանի աթենականիցն նորագունից լսօղս և
պատմիչս յարդեան ժամանակիս ի մէջ
հիւսիսոյ կողմանդ տաղաւարողք զբոլոր
լսօղս տարաբերմամբ, մանաւանդ սակս

Ջարոցել. զ'ի խորհրդոյդ սեւեռումն (էջ 196):

Շատ մութ է գրուած. կէտադրութիւնը շատ գէշ. չարոցել թերեւս նշանակէ « մեկ-նել, ըմբռնել, պարզարանել »:

29. Զաշանք

Անլոյս ստուերաւ պարփակեալ նստէաք ի խաւարի դիւցազանցն տօնից և Ջաշանցն հեթանոսականաց (էջ 374):

Այս վկայութիւնը գիտէ նաեւ ՆՀԲ՝ սխալ ընթերցուածով. նստէաք ի խաւարի դիցատօնակ և Ջաշանց հեթանոսականաց»: Բայց ՆՀԲ իմաստուն գտնուած է հաւատ չընծայելու դիցատօնակ բառին՝ զոր չի յիշեր (գիտէ միայն Առձեռնը), և միւս կողմէ՝ յաջող կերպով Ջաշանց կցած է չափաք բառին. « Զալհանց տօնից տա-րեկանաց հեթանոսաց չհաւասարել »: Եւ ազգ. ԺԸ: Նոր վկայութիւնը տօնից բառին յաւելուածով՝ կը հաստատէ ՆՀԲ-ի ենթադրութիւնը:

30. Վասպուրականագոյն

Աստուած զարքայից արքայ անմահ արասցէ, և զքեզ, Տէր, աւելի տերանց

վասպուրականագոյն արասցէ զաւակաւդ հանդերձ (էջ 170):

Կը նշանակէ « ազնուականագոյն, առաւել ազնուական ». կու գայ վասպուրական « ազնուական » հազուագիւտ բառէն, որ է պհլ. vāspuhrakān « Սասանեան պետութեան ազնուականներու բարձրագոյն դասակարգը կամ ամենէն ազնուական եօթը ընտանիքներու անդամները » (տե՛ս Հիւսլ. Altarm. Ortsnamen, 262, 470):

31. Տապաստել

Ամենակալն բարբառելով՝ զբազմաստուածութիւնն և որք յոլով գյաւիտեանան առասպելաբանելով տողեն, առ հասարակ տապալեալ կործանեսցին և մի Տէր զՅիսուս ֆրիստոս վարդապետելով՝ վիրաւորեսցին անրժշկելի վիրօք, որ գանրժշկելին մոլեգնեալք բաժանեն . . . զոր խկապէս տապաստելով, նշան կանգնեալ յաղթութեան (էջ 30):

Կը նշանակէ « գետին փռել, կործանել ». կը վերաբերի հակառակ կողմի մարդոց:

32. Տրեկան

Ըստ Հռովմայեցւոցն ի տաան հոկտեմբեր, և ասորերէն Թշրին Կտիմ, և ըստ հայոց տրեկանի (էջ 273):

Նոյն էջ՝ քիչ մը վերը ըսուած էր թէ «Ըստ Հռովմայեցւոց ի 14 ամսոյն որ կոչի միայիս և յասորերէն իյար և ըստ հայոց մարգաց» : Հոկտեմբերը մայիսէն հինգ ամիս յետոյ է և որովհետեւ մարգացէն հինգ ամիս յետոյ կու գայ Հայոց տրէ, ուստի պարզ է որ տրեկան ըսելով պէտք է հասկնալ տրէ : Յայտնի չէ միայն թէ տրեկանը գրչագրական սխալ մ'է, թէ անհեկան և մեհեկան ձևերէն ազդուած և իրօք գոյութիւն ունեցող ժողովրդական ձև մը, որ գրուածքին հեղինակը կամ գրիչը գործածեր է, ինչպէս որ քիչ մը վարն ալ գործածեր է ժողովրդական կրօց ամսանունը՝ փոխանակ սահմիի (տես թ. 20):

33. Քացախոց

Ես եմ հացն իջեալ յերկնից. — մի՞ թէ իմոր էր. ապա ի վեր իմորահարք կան և քացախ(ախ)ոցք (էջ 495):

Երկուքն ալ նոր բառեր են. առաջինը

կը նշանակէ «իմոր հարող, հաց շաղուող», երկրորդը «խաշ, հացը իմորեղու մայա» :

34. Քրթփչոր

Որոց զլուխ և արմատ դառնութեան Սիմոն ճանաչիւր կախարդ... : Արդ որ նորանշան հարուածովքն անկեալ հերձաւ վայրապարին ճապաղեալ քրթփչորն՝ ճարակ լինելով յաւիտենական հրոյն, մեծաբանօք առեալ ի կիր համառօտէք (էջ 97):

Նախատական բառ մ'է «չնչին, ոչինչ բան» նշանակութեամբ :

ԳԼՈՒԽ ԽԵ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻ ՄԱՏԹԷԻ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(ԳԵՐԵ Ա.-Գ, ապ. ՎԵՆԵՏ. 1826)

Ծանօթ. — Այս և յաջորդ գլխի համար անհրաժեշտ էր ունենալ բնագիրները. բայց առ այժմ ինձ համար այդ անկարելի է. այնու ամենայնիւ ես կարևոր համարեցի հաւաքել հոս լուրը խնդրական բառերը իմ բացատրութիւններով միասին, առաջարկելով որ ձեռնհասները լրացնեն իմ պակասները:

1. Այգոյց

Որ ի ներքուստ ի սրտէն ելանիցէ, և մինչ ի ներքան կայ՝ պղծէ, և յորժամ արտաքս ելանէ՝ պղծէ:... Բայց Մարկոս ասէ և սրբէ յայգոյց կերակրոց (Ոսկ. մ. ր. 26, էջ 731):

Բառին գործածութիւնը անյարմար է.

ձեռագրին լուսանցքին վրայ դրուած է յայրոց, որ նոյնպէս անյարմար է: Կ'երևայ թէ գրչագրական աղաւաղութիւն մ'է, որուն մարտնչութիւնը կը դժուարիմ գուշակել: Հեղինակին ակնարկած տեղը (Մարկ. է. 19) կը կարդանք «և սրբէ զամենայն կերակուրս»:

2. Գալնուլ

Կոչէ զմամոնայն տէր, ո՛չ վասն նորա ինչ բնութեան, այլ վասն այնոցիկ՝ որ ընդ նովան երթեալ գալնուցուն: Սովին օրինակաւ և գորովայն աստուած կոչէ. ո՛չ ըստ նորա ինչ պատուոյ, այլ ըստ ծառայացելոցն թշուառութեան (Ոսկ. մ. ա. 21, էջ 336):

Բոլորովին նոր բառ մ'է. ընդ նովան խնդիրը և ծառայելի բառին համադրութիւնը կը ցուցնեն որ կը նշանակէ «հպատակիլ»:

3. Գրախանգ

Որ չէ ընդ իս, ասէ, նա հակառակ իմ է. և որ ո՛չ ժողովէ ընդ իս՝ ցրուէ:... Որ ո՛չ ընդ իս ժողովիցէ և ոչ ընդ իս իցէ, իմ գործակից լինել ո՛չ իցէ: Եւ զի՞նչ ասացից գործակից. զի և զրահանգ

Նոր Բառեր Բ.

ևս լինի՝ զիմ ժողովեալսն ցրուել (Ոսկ. մ. բ. 16, էջ 608):

Նոր Հայկ. և Զախճախեան չունին այս բառը. գիտեն միայն Հին Հայկ. և Առձ. բառարանները: Առաջինը կը գրէ գրահանգ կամ գրհանգ և կը մեկնէ «խեռ, հետտ, անհաւան» . երկրորդը կը գնէ միայն գրահանգ յիկեղ և կը մեկնէ «ետեէ ըլլալ (ջանալ)», որ կը համարիմ ուղիղ մեկնութիւն:

4. Դեգեալ

Բազումք իսկ յորժամ ի գերեզմանաց դառնայցեն, նախ լուսնան և ապա զան ի տուն. և որք ի Թատերացն մեկնին, չհանեն յոգւոց և չհեղուն վտակս արտասուաց...: Եւ արդ չէր պարտ նոցա՝ որ անդ դեգեալ նստիցին՝ ծիծաղել, այլ արտասուել և յոգւոց հանել զառնութեամբ (Ոսկ. մ. բ. 12, էջ 569):

Բոլորովին անծանօթ բառ մ'է: Յն. բնագիրն ունի պարզապէս, καὶ ὁ μένους որ է «նստիցին», ուրիմն ղեզկալ բառին համագօրը չկայ: Վարդանեան ՀԱ. 1921, 247, որովհետեւ նոյն յունարէն բառը կը նշանակէ նաև «դեգերիլ», կը կարծէ որ ղեզկալ պէտք է ուղղել ղեգերկալ: Այս

մեկնութիւնը շատ ճիշտ է, որովհետեւ ուրիշ տեղ ալ Ոսկերեբանի մէջ կը գտնենք նման ասութիւն. Առ գերեզմանիս նստէին դեգերեալ. Ոսկ. մ. գ. էջ 135. բայց այս բոլորին մէջ ղեգերիլ ըսելով պէտք է հասկնալ «Թափառիլ», ինչպէս է աշխարհարարի մէջ, այլ «յապաղիլ, տեղ մը նստելով պարապ ժամանակ անցունել»:

5. Երախան

Այլ ոմն ծեր անցեալ ընդ բազում աշխարհս, և զերախանացն և զվտաւանացն համարս և զքաղաքաց կայանս և զկերպարանս և զնաւահանգստաց և զվաճառաց, բազում հաւաստեալ և ճշգրիտ պատմէ (Ոսկ. մ. ա. 1, էջ 15):

Յոյն բնագիրն հոս այս ձևով է. ὅμοιον μὲν γεγενησὶ καὶ πολλὰ ἐπελθὼν γῆν, καὶ σταδίων ἀριθμὸν, καὶ πόλεων θέσεις..., ուր σταδίων (600 յունական քայլի տարածութիւն) անկելով իբր վտաւան, մեր երախան բառը կը մնայ առանց համագօրի: Առ հասարակ «խումբ, դաս» իմաստն ունի. բայց որովհետեւ այս իմաստը հոս յարմար չէ, ուստի պէտք է հասկնալ «ճամբու հանգրուան, իջևան, քարվանսարայ»:

6. Զակակ

Եւ այսպիսի օրինակօք լի են զիրք և աշխարհիս կեանք: Զի և պոռնիկը և իգացեալը խնուն զբերանս զակակաց, որք զչարիս անշարժ համբաւեն և աստանայի հարկատուը են (Ոսկ. մ. բ. 1, էջ 417):

Բառարանները չգիտեն այսպիսի բառ մը. Ոսկերերանի հրատարակիչը կ'ըսէ թէ ձեռագրին մէջ գրուած էր զ ակակաց, և կը կարծէ որ թերևս ուղղելի է զանդկաց, որովհետև յոյնը ունի «մանիքեցուց»:

7. Խեղդարկեալ

Վշտացելոց դիւրութիւն առնիցէ, ի կապանաց զբազումս արձակիցէ և զայլս ի մետաղաց ազատիցէ, զխեղդարկեալսն ի կախաղանաց իջուցանիցէ, գերեաց զարձ առնիցէ (Ոսկ. մ. ա. 23, էջ 376):

ՆՀԲ. կը ճանչնայ բառս՝ այս նոյն վկայութեամբ, բայց իբր անջատ բառեր առնելով՝ կը դնէ զխեղդ արկեալ. ըստ այսմ կը յիշէ խեղդ արկանել ոճին տակ: Ըստ իս բարդ ձև մ'է և իբր առանձին բառ՝ պէտք է զրել խեղդարկեալ, ինչպէս ունի Առձեռնը:

8. Ոգնիկ

Մի և մեզ սպառնայցէ մարգարէն, որպէս Բարիլովնի, եթէ «Անդ ոգնիկը և յուշկապարիկը բնակեացեն, զոր յոյնն իշացուլ ասիցէ, և դէք կարաւեսցեն» (Ոսկ. մ. գ. 6, էջ 24):

Ոգնիկ ձևը առաջին անգամն է որ կը պատահի և ուրիշ տեղ գոյութիւն չունի. ո՛չ ՆՀԲ և ոչ ալ Առձեռնը կը յիշեն զայն: Բայց սխալ կամ խանգարուած ձև մը չէ, այլ մաքուր հայերէն, ինչպէս կը հաստատեն նոր գաւառականներէն Վն. Վոզնիկ, Խրբ. օղեկ, որոնց շրջեալ ձևը կը ներկայացնեն թերևս Սգլ. Գոր. Ղրբ. Կօզնի, Ղգ. Կոզ:

9. Ոտնիմատն

Եթէ արքունի հրովարտակը ուստեր յանկարծակի հասանիցեն, յոտնիմատն յառնեն, յակճիռս կայցեն լսել (Ոսկ. մ. ա. 19, էջ 318):

Գեղեցիկ հայերէն բառ մ'է ոտնիմատն, որ կը նշանակէ «լաւ լսելու կամ դիտելու համար ոտքին մատերուն վրայ կանգնելով՝ յառաջ կարկառած»: ՆՀԲ գիտէ այս բառն ալ՝ վերի վկայութեամբ, բայց

ո՛չ թէ իրրև առանձին բարդ ձև կը յիշէ, այլ կը դնէ ոտն բառին տակ՝ յոտն ի մատն յառնել (յն. կանգուն կամ յոտին կալ) ոճին մէջ: Զարմանալի է որ Առձեռնը բոլորովին ջնջած է ասիկա, մինչդեռ պէտք էր ոտն բառէն հանելով՝ իրրև առանձին բառ յիշատակել:

10. Պախանք

Զկապանսն իրգեսցէ և զդմնդակ պահանսն սերժիցէ և ի ծանրութենէ երկաթոյն զերծուցէ (Ոսկ. մ. ա. 14, էջ 207):

Կը նշանակէ «բանտարկութիւն, բանտարգելութիւն»։ Զունի ՆՀԲ, բայց Առձեռնը կը յիշէ այս իմաստով: Նոյնպէս նաև Նորայր, Կորիւն վրդ. էջ 454 ծան. որ ասկէ կը դնէ Նեեմ. դ. 9 պահանորդ բառը:

11. Պրիւտանիոն

Եւ առաքինութեան պարգև ո՛չ տերեղափնւոյ, և ո՛չ ոստ և պսակ ձիթեհնւոյ, և ո՛չ ռոճիկը պատուիրանաւ, և ո՛չ պատկերք պղնձիք. քանզի այն ամենայն ոյծ և արհամարհեալ էր (Ոսկ. մ. բ. 1, էջ 11):

Զեռագրին պատուիրանաւ ձևը խանգարեալ գրչութիւն մ'է, որ իմաստ չունի. յոյն օրինակը՝ ինչպէս կը նկատէ հրատարակիչը, ունի ասոր դէմ *περὶ τῶν ἐλθόντων* «յունական քաղաքներու մէջ այն հասարակական հաստատութիւնները՝ ուր կը պահուէր նուիրական հուրը և ուր կը խնամուէին հասարակական հիւրերը և պետութեան թոշակաւորները»: Թարգմանիչը անշուշտ տառադարձութեամբ պահեր է նոյն բառը, բայց գրչագրողը չհասկնալով այս պրիւտանիոն ձևը՝ դարձուցեր է պատուիրանաւ:

12. Սընգել

Եւ արդարև իշացուլք իսկ են ոմանք ի մարդկանէ, որը իրրև յանապատի կեան և սընգեն և կցիցեն և եղջիւր ածիցեն (Ոսկ. մ. գ. 6, էջ 25):

ՆՀԲ գիտէ այս բառը վերի վկայութեամբ, որուն կ'աւելցնէ նաև երկու ուրիշ վկայութիւն նոյն գործածութեամբ. «Իրրև զջորիս անճահս սընգեն. Ոսկ. Կող. ԺԲ. Իրրև զուղտս վազվազեն և իրրև զջորիս սընկեն. Բրս. մրկ. Այս բոլորին մէջ ՆՀԲ սրնգել կը մեկնէ «զոնչել, հանել զձայն իշոյ և ջորւոյ», թէև ինքն

ալ գիտէ որ յն. բնագրին մէջ ասոնց համապատասխան բառը կը նշանակէ «ընդ-
ոստնուլ, կիցս արձակել»:

Սրեցեղ բառ մը կայ հայերէնի մէջ, որ կը նշանակէ «սրինգի ձայն հանել» (Մագ. Արծր. վկայութիւնները տես ՆՀԲ). բայց այս բառը հոս գործ չունի: ՆՀԲ երկուքը միեւնոյն բառը կարծելով՝ նշանակութիւն-
ներն ալ յարմարեցնելու համար՝ վերի վկայութեանց մէջ սրեցեղ բառին տուեր է «զռալ» նշանակութիւնը: Ըստ իս երկուքը իրարմէ պէտք է բոլորովին բաժ-
նել. սրեցեղ «սրնգի ձայն հանել» կու գայ սրինգ բառէն, իսկ միւսը՝ որ ըստ յունա-
րէնի կը նշանակէ «ընդոստնուլ, կիցս արձակել», կը ծագի սրունկն «սրունք» բառէն: Ասիկա սրունք բառին աղաւաղու-
թիւնը չէ, այլ բնիկ հայ սրուն արմատէն կը մասնիկով աճած ձև մը (հմմտ. մուկն, արմուկն), որ առանձին ալ կայ գործա-
ծուած՝ սրունգն, սրունկն, սրեկունք, սրեկունց ձևերով: Ըստ այսմ վերջինը պէտք է զրիւ սրեկել:

Առձ. բառարան ունի սրեցեղ «պարի մէջ սրունքներով ցատկոտել», որ անշուշտ նոյն բառն է՝ ուրիշ վկայութենէ մը հա-
նուած:

13. Տմարդիկ

Բայց քանզի անագորոյնը և տմարդիկը էին, զգրոց ընթերցուածս ի մէջ բերէ (Ոսկ. մ. բ. 14, էջ 584):

Նշանակութեամբ նոյն է տմարդի բա-
ռին հետ. ՆՀԲ չգիտէ բառս, բայց Առ-
ձեռնը ունի:

14. Օրէնսդէնէ

Փանգի ի ստէպ օրէնսդնեն՝ զայն ևս յաւելոյր, եթէ «Բայց ևս ասեմ ձեզ» (Ոսկ. մ. ա. 25, էջ 390):

Օրէնսդնէ «օրէնք դնել, օրէնքներ հաս-
տատել» առանձին բարդութիւն մ'է և ո'չ
թէ զոյգ բառ, ինչպէս կարծեր է անշուշտ
ՆՀԲ. վերջին պարագային պիտի ունե-
նայինք ի դեկն ստեպ օրէնս: Նոյն բար-
դութեան ուրիշ ձևերն են օրինադրել, օրէնադրել. հմմտ. Զամենայն ի բարի և յօգուտ օրինադրեաց. Օրինադրեաց պսա-
կել, Ոսկ. Հոովմ. էջ 325. Աստուած իսկ զսոյնս օրէնադրեաց. էջ 330. Որք զբախ-
տին և զհրամանաց կրօնս օրէնադրել ժպրհին. Ոսկ. մ. բ. 16, էջ 418: Նոյն
ոճով ունինք մեղադրել, բանադրել, ուն-
կընդրել, բոլորն ալ յետին:

ԳԼՈՒԽ ԽԷ.

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

Ս. ԵՓՐԵՄԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(Տպ. Վենետիկ 1836)

1. Ազազայէլ

Դիցէ, ասէ, Ահարոն ի վերայ երկուց նոխազաց վիճակս երկուս. վիճակ մի յանուն տեառն և վիճակ մի ազազէլի յանապատ... Որպէս նոխազն զի արածի զերանութիւն երկրի և զառնայ. այլ ոչ եթէ զօրութիւն ինչ այլ է ազազայէլ, այլ որպէս անապատն կողէս... Սոյնպէս և ազազայէլ, զի յիշեսցեն զսասուկութիւնն նորա և զբարկութիւնն նորա՝ որ եղև ի վերայ նոցա յանապատի անդ. և արգեցին նոքա ի մեղաց, զի ազազայէլ՝ սասուկութիւն Աստուծոյ անուանի (Եփր. հտ. Ա. Վ. 222-3):

Եփրեմի ակնարկած հատուածը կը զբտնուի Ղևտ. ԺԶ. 8, որ մեր թարգմանութեան մէջ սակայն է. «Եւ արկցէ Ահարոն

ի վերայ երկուց նոխազացն վիճակս. վիճակ մի Տեառն և վիճակ մի արձակեղոյ»։ Ազազայէլին համապատասխանն է արձակեղոյ. Եբրայական ընագրին մէջ ասոր դէմ կը գտնենք ʾazâzêl, որուն իմաստը անծանօթ է. հաւանաբար կը նշանակէ անապատներու մէջ բնակող չար ոգի մը (տե՛ս Gesenius, Բառ. իբր 1910, էջ 570)։ Եօթանասունը հասկցած են «ազատ արձակուած նոխազ», ինչպէս կը դնեն նաև յաջորդ 10 և 26 համարներուն մէջ։ Ասորական թարգմանութիւնը կ'երեւայ թէ լուազոյն համարեր է պահել եբրայեցի բառը, որմէ տառադարձուած է նաև հայը։ Եփրեմի վերի հատուածին մէջ յիշուած չորս ձևերէն առաջինը ձեռագրին մէջ զբուած է ազազել, զոր հրատարակիչները միւսներուն համաձայն դարձուցեր են ազազայել, մենք պահեցինք ձեռագրին ձևը՝ քանի որ եբրայականին ճիշդ համապատասխանն է։

2. Անուալազնաց

Լոբցո՛, Տէ՛ր, զբերան իմ բամբասելոյ... գոտս իմ անառակ գնացից (հտ. Դ. էջ 240)։ Ասոր դէմ Գիրք աղօթից ասացեալ Ս. Եփրեմի Խուրին ասորւոյ, Երուսաղէմ

1870, էջ 69 կը դնէ «Եւ զոտս ի յանառակ գնացս երթալոյ», որ անշուշտ լաւագոյն ընթերցուածն է, որովհետեւ այսպէս գեղեցիկ կը յարմարի միւս նախադասութեանց կազմին, ուր իւրաքանչիւրը բացառական հոլով աներևոյթով մը կը վերջաւորի. «Լոեցո՛, Տէր, զբերան իմ ի բամբասելոյ և զլեզու իմ ի չար խօսելոյ, զաչս իմ յարատ հայելոյ և զականջս իմ ի չարալուր լսելոյ, զձեռս իմ (ի) յափըշտակելոյ և զոտս իմ ի յանառակ գնացս երթալոյ»: Ասոր դէմ վենետիկեան ձեռագիր մը ունի «զսիրտ իմ յանառակագնաց երթալոյ», որ անշուշտ Երուսաղեմի օրինակին խանգարուած ձևն է: Բառարաններուն մէջ չկայ անառակացնաց և թէև մէկ ձեռագրի տարբերակն է, բայց այնուամենայնիւ իբրեւ նոր բառ պէտք է մըտցընել:

3. Արտամոլ

Չի եթէ հնար գոյր արտավայրացն գալ առ հողագործն, քանի՞ն ուրախութեամբ տային նմա զսերմն լիապէս (հտ. Դ, էջ 174):

Արտավայր կը նշանակէ «արտ ըլլալու հողը դեռ չցանուած կամ ցանուելիք արտ»:

Այս բառին տեղ մէկ ձեռ. դրած է արտահողացն, որ նախորդին հոմանիշն է և իբրեւ նոր բառ պէտք է այնպէս մտցնել բառարաններուն մէջ:

4. Բացաղխի

Ողորմեա՛, Տէր, մեղաւորիս և բացաղխի յանցաւորիս անթիւ բազմութեան (հտ. Դ, էջ 246):

Բառարանը կը կարծէ թէ յաջորդ գոյականին հետ համաձայնուած ածական մըն է, և ուղ. կը դնէ թացսոյեմ «յանդուգն աներես», բայց աւելի յարմար է դնել ուղ. թացսոյիսի, ինչպէս ունինք երկրիսի, թագմաղիսի, քանի որ նախադաս ածականի համաձայնութիւնը սովորական չէ հայերէնի մէջ:

5. Դիւրագործութիւն

Չիւր զփորձն ետես բազմաց զիւրագործութիւն. զի մինչև ցայսօր իսահակայ նմանութեան հաւանին հեթանոսը ևս, մանաւանդ առաւել վասն Քրիստոսի (հտ. Դ, էջ 202):

Կը նշանակէ «հեշտութիւն»?

6. Զղջացումն

Զղջացումն բժշկութիւն է անձինն, լուսաւորութիւն հոգւոյ (հտ. Գ. էջ 166), նշ. «զղջումն»

7. Թարմափիլ, Թարմափանք

Խօսեցաւ Առաքեալ վասն մեղաց... իբրեւ ետես եթէ րարբափիւն լսողքն ի բազմապատիկ յօգապատ բանիցն նորա՝ ած ժողովեաց նա զպատմութիւնն իբր ի բազում րարբափանայ անտի և ած յաշտեաց զնա համառօտ բանիւք (հտ. Գ. էջ 26):

Սոյն վկայութենէն կ'երևայ որ րարբափանք կը նշանակէ «բացատրութեան մը ղժուարըմբունելի մանրամասնութիւնները»։ րարբափիլ «բացատրութեան մը ղժուար մանրամասնութիւնները չկարենալ ըմբռնել»։ Այս առումները բառարաններու մէջ նշանակուած չեն։

8. Ինքնանեղել

Իսկ այն որ հօրն է, այս ինքն իբրու ինքնանեղեաց ճշմարտութեանն անարգողին՝ զի երկիր պագցեն նմա, վասն այսու

րիկ ասէ. Տկարն Աստուծոյ զօրագոյն է քան զմարդիկ (հտ. Բ. էջ 221):

Կը նշանակէ «բռնադատել»։

9. Խոհակեր

Քաղաքն ետես զՅովնան և խոովեցաւ, զի իբրեւ զխոհակեր կայր ի միջի նոցա (հտ. Գ. էջ 109):

Խօսքը Յովնան մարգարէի մասին է, որ Աստուծմէ ուղարկուած էր Նինուէ՝ քաղաքը պատուհասելու համար։ Այս պարագային շատ տարօրինակ կու գայ ըսել Յովնանի համար թէ «կերակուր եփողի պէս կանգնած էր անոնց մէջ»։ Անշուշտ խանգարուած զրջութիւն մ'է խոհակեր, որուն դէմ մէկ ձեռագիր ունի խոհակիր (չունին բառարանները)։ Զեռագրին այս ի—ով ձեւը ենթադրելով խոհ = խորհիլ բայէն՝ կրնայ աւելի յարմար ըլլալ, բայց դարձեալ բաւարար չէ։ Անհրաժեշտ էր ունենալ բնագիրը։

10. Խոտուց

Կենդանի է բանն Աստուծոյ և առաւել հատու է քան զամեն սուր երկսայրի՝ հատանել անցանել հասանել մինչև յորո

շումն ոգւոց և մարմնոց, մինչև յօղս և ի խոտուցս (հտ. Բ. էջ 317):

Հատուածս անուած է Պօղոսի Երբայեցւոց թղթէն (Դ. 12), որ մեր Ոսկեդարեան թարգմանութեան մէջ հետեւեալ ձևով է. «... և անցանէ մինչև ցորոշումն շնչոյ և ոգւոյ և յօղից և ողորջ»։ ասկէ կ'երեւայ որ խոտուց բառին հոմանիշն է ողորջ. բայց ասիկա ոչ թէ գլխու ուղեղն է, այլ ոսկորներուն ծուծը, ինչպէս կը ցուցնէ յոյն բնագիրը (μοελών) և ինչպէս կը պահանջէ նաև քովի յօղից բառը:

ՆՀԲ անշուշտ մտադիր չըլլալով Եփրեմի վկայութեան բուն աղբիւրին և հետեցնելով յօդ բառին յարադրութենէն՝ խոտուց կը մեկնէ «յօղուած, մարմնին ներքին խաղերը»։ Նման բառ մը իրօք կայ հայերէնի մէջ, բայց ունի խոտուց ձևը. ասի՛ ասոր վկայութիւնը. Հասք ձեր եղիցին ի պատարագաց՝ կաշի և աչոյ երի անդամ և ճրագու և դմակ և սիրտ և լերդարոյթ և երիկամուռն և ճարպով ի կողիցն և ի խոտուցաց մասն, լեզուն և աջոյ ակն և ամենայն խորհրդական մասունքն (կա. նոն. էջ 54. այս վկայութիւնը չունի ՆՀԲ): Յիշելի է նաև Սարկ. լուս. 22 «Ուրբացն խոտոցաց՝ մամուլը, ծնկացն՝ յօշումն, կողիցն՝ քերանք, արտասուացն ամանոց՝

բախմունք»։ Ասկէ զատ բառը կենդանի է նաև Երեանի և Ղազարի զաւառակներուն մէջ՝ խոտոց «դանակով կտրած ձկան մասն, կտոր», որմէ խոտոցել «ծուկը մաս մաս կտրել» (տես և իմ յօղուածս խոտոց բառի մասին, Արրտ. 1915, 223-4):

Եթէ խոտոց և խոտուց միևնոյն բառերն են, այն ժամանակ խոտուց բառին գոնէ իբրև երկրորդ նշանակութիւն պէտք է դնել «ուղեղ, ծուծ», ինչպէս կը հետեւի վերի օրինակէն. մանաւանդ որ Եփրեմի նոյն հատուածին ակնարկութեամբ ուրիշ տեղ մը դարձեալ կը գտնենք ողորջ. ընդ մէջ անցուցանել զազդողական սուրն, որ հատանէ անցուցանէ մինչև յօղումն շնչոյ և մարմնոյ (') յօղից և ուղղոց (հտ. Դ. էջ 185):

11. Ճապոնէլ

Ճողոպրեա՛ յընչից քոց և տուր ի ձեռս նոցա (հտ. Բ. էջ 174). հոս ձողոպրել կը նշանակէ «խլել, կորզել, փրցնել»։ Չեռագիրներէն մէկը ունի ձողրեա՛ և ձողրպրեա՛, ուր ձողրել անշուշտ ձողոպրել բառին հոմանիշն է։ Ասիկա պէտք է դնել ձողոպր «մագիլ, ճիրան» բառէն, որով և բայը կարդալ ձողրել «ճանկել, յափշտա-

կել, խլել, փրցնել»։ Կենդանի է գաւառականներուն մէջ անպոք։ Անպոք ձևով և «ճանկել, ճանկոտել, պոկել փրցնել» նշանակութեամբ։

12. Մանկապէս

Ձի մի՛ ոք ասիցէ մանկապէս գաստուածութիւնն (հտ. Գ. էջ 98)։ Կը նշ. «մանկանման, երեսայի նման»։

13. Մեծահանգոյց

Դարձեալ խրատեաց զնա Աքիտոփէլ վարել ընդ իւր գունդ մի զօրու և անկանելի վերայ զնդին Դաւթի։ Իսկ Հոշի իբրև ետես թէ Դաւիթ անց գնաց ի Գաղութա, քանզի հանդերձ կանամբք և որդւովք զնաց նա, և վասն զի գիտաց՝ զի եթէ հալածեն մեծահանգոյց և վառեալ գունդն զկնի փախստէիցն, ժամանեն և կոտորեն զնոսա (հտ. Ա. էջ 401)։

Մեծահանգոյց բառը ՆՀԲ կը մեկնէ «յերկար հանգուցեալ, անխոնջ, ժիրաժիր»։ Ըստ իս սխալ է այս մեկնութիւնը։ Քանի որ փախստականներուն ետևէն հասնելու վրայ է խնդիրը, աւելի յարմար է մեծահանգոյց հասկնալ «արագ գնացքով»։

Ինչպէս յայտնի է, հին ժամանակ և դեռ հիմայ ալ Արևելքի մէջ, ճամբորդութիւնը կ'ըլլար իջևանէ իջևան։ Սովորաբար օրական երկու իջևան կ'անցնէին. մինչև կէս օր մէկ իջևան, ուր ճաշել հանգստանալէ յետոյ կ'երթան յաջորդ իջևանը, ուր և կը գիշերեն։ Այս իջևանները կամ կայարանները հին լեզուով կը կոչուէին հանգոյց. հմմտ. Խոր. Բ. 43։ Երբ ճամբորդութիւնը շատ ստիպողական է, կարելի է փոխանակ երկուքի, երեք իջևան անցնիլ, կամ որ նոյն է՝ մէկ օրուան մէջ աւելի մեծ հանգոյցներ կտրել։ Ահա ինչ որ Եփրեմի թարգմանիչը կը կոչէ մեծահանգոյց։

14. Յարակիլ

Այլ յիմարութենէ և յանխրատ հակառակութենէ՝ յորում տգէտքդ յարակեալ են, հրաժարեալ (հտ. Գ. էջ 253)։

Հատուածս առնուած է Բ. Տխմ. Բ. 23 համարէն։ Այլ ի յիմար և յանխրատ խնդրոց հրաժարեալ։ Հոս դժբախտաբար չկայ յարակիլ, որ հայ մատենագրութեան մէջ ուրիշ տեղ մ'ալ գործածուած չէ, որչափ զիտեմ։ ՆՀԲ կը համարի «թերևս զրեւի յարակցիլ, վարակիլ են և կամ իմանալի յարանալ, հանապազօրդիլ»։

Իսկ Առձեռնը կը մեկնէ «միշտ շարունակ ընել»։ Անստոյգ բառ է, որուն համար բնագրի համեմատութիւնը անհրաժեշտ է։

15. Դարակարտող

Դիւթ վասն օգնութեան շարակարտող բանիւք պատրէ. քաղզէ առ սովի զծնունդս նուիրէ բախտից և բազում ինչս առնու յանմտից (հտ. Գ. էջ 115)։

Դարակարտող ձև մը գոյութիւն չունի. կ'ուզեմ շաղակրատող «փուճ խօսող, յիմարաբանող»։

16. Որսալի

Այսպիսիքն ոչ կարեն վերանալ ի վեր, զիրաւ որսալիք լինին սատանայի (հտ. Գ. էջ 224), նշ. «որսացուող, որսալու յարմար»։

17. Պարէ

Եւ ոչ պատրեաց զմեզ ուղեղ (?) պարգեացն նորա և ոչ խտողեաց զմեզ սաստկութիւն պարեիցն նորա և ոչ կափոյց զմեզ որոգայթ մենքենայիցն նորա և ոչ թագաւորեաց ի միջի մերում սպանող գեղարզն նորա (հտ. Բ. էջ 241)։

Կը կարծեմ որ պէտք է ուղղել պարսիցն «պարսատիկներու», որուն յարմար կուգայ սաստկորիւն յատկացեալը. բայց անյարմար կը թուի խտողեաց բայը. ասիկա կը պահանջէ սիրտ շոյող, հաճելի բան մը. ուստի կարելի է որ պէտք է կարդալ սաստկորիւն պարսիցն (դրամի, ստացուածքի, կաշառքի առատութիւնը մեզ չզրգոնեց)։ Բնագիրը կրնայ վճռել խնդիրը։

18. Ռարունայ

Այն որ նա ինքնին օծ և զրոշմեաց զմեզ ի ձեռն ուրունային Հոգւոյն՝ զոր ետ ի սիրտս ձեռ (հտ. Գ. էջ 88)։

Այս բառը ծանօթ էր մեզ միայն մէկ վկայութեամբ, ուր սակայն թէ՛ ձևով և թէ՛ նշանակութեամբ. անստոյգ է. «Եւ ի ձեռին նոցա զանշուշտ որունայն» (Էղիշ. ր. էջ 118, այլ ձ. ուրունայ, ըրունայ)։ Հին բառարանը ասիկա կը մեկնէր «պըսակ». Ռրունայն ասաց (ոմն), թէ չէ պարսիկ (բառ). բայց յայտ է ի նախատես բանից մոգպետին, զի պսակն է։ Ասոր հետեւելով ՆՋԲ և Զախջախեան կը դնեն «բրաբիոն, բրաբիոնեան պսակ». Առձեռնը ունի «առհաւատչեայ»։

Բառիս կասկածական նշանակութեան վրայ լոյս կը սփռէ Եփրեմի վերի վկայութիւնը, որ առնուած է Բ. Կոր. Ա. 22 համարէն. ասիկա մեր թարգմանութեան մէջ հետեւեալ ձևով է. Եւ որ օծ զմեզ՝ Աստուած է. որ և կնքեաց զմեզ և ետ զառնաւստչեայ Հոգւոյն ի սիրտս մեր (հն. τὸν ἁρρῶβῶνα): Այս համեմատութենէն կ'եւրեայ որ ռարունայ կը նշանակէ «առհաւատչեայ», ինչ որ կը հաստատէ նաև բառին ծագումը, հմտ. ասոր. rahbōnā «զրաւ, աւանդ». հայերէն բառը ասորերէնէ փոխառեալ է (Հրւպշ. Arm. Gram. 316), հետեւաբար և ուղղագոյն ձևը ռարունայ է:

19. Տեռն

Եւ արդ զխոզսն՝ որ պեղծն համարեալ են արարչին՝ հեղձոյց, և արար կամս և դիւացն, և արկ տուգանս ի վերայ տեռն երամակին, և դեքն զիտացին զտանջիչն իւրեանց (հտ. Բ. էջ 69):

Անձանօթ և անստոյգ բառ է. թուի թէ երամակին ածականն է և կը նշանակէ «պիղծ, անմաքուր»: Բայց կրնայ ըլլալ որ հասարակ համառօտագրութիւն մ'ըլլայ, փոխանակ տեռն. և այս աւելի

հաւանական է: Ասորի բնագրին համեմատութիւնը պիտի վճռէ խնդիրը:

20. Յմախիւղ

Յիւղ յորժամ արկանէ վարդ՝ լինի վարդիւղ. և եթէ ցմախ արկանէ՝ լինի ցմախիւղ. իսկ եթէ խնդամուլ արկցէ՝ լինի խնդամուլիւղ (հտ. Դ. էջ 102):

Կը նշանակէ «ցմախ բոյսով (ըստ Հայբուսակ & 3022 cucubalus behen, siline inflata, gypsophile) պատրաստուած իւղ»: Տպագրին մէջ երեքն ալ իբրև առանձին բառեր առնելով դրուած է ցմախ իւղ, վարդ իւղ, խնդամուլ իւղ, մինչդեռ պէտք է միացնել և իբրև նոր բառեր մտցնել բառարանի մէջ:

21. Քող

Եկի հասի ի վերայ քոյ, և տեսի զքեզ զի հասեալ էր ժամանակ քո և ժամ քողաց քոց (հտ. Բ. էջ 305):

Հատուածս առնուած է Եզեկիէլի մարգարէութենէն (ԺԶ. 8), որ մեր թարգմանութեան մէջ սա՛պէս է. «Տեսի զքեզ զի հասեալ էր ժամանակ քո և ժամանակ խախտողաց քոց»: Երբայական բնագիրը

ստորագծեալ բառին տեղ ունի **דִּם** dō-dîm «սիրոյ, կրից, տափանաց». ուստի Եփրեմի յիշեալ քոյ բառը պիտի առնենք իբրեւ «տոբի»:

ժողովրդական բարբառներու մէջ անասուններու մերձաւորութեան համար գործածուած բառերը նոյն իսկ անասուններու անուններն են. ինչպէս ցոյց գալ, ցոյց առնել, ցոյց ուտել կամ ցրալ. «կովի խառնք», քղառ գալ «նոյն նշ.» (թրգ. buya ցուլ բառէն), քոնրի գալ, քոնրով գալ, քոնրալ «շանց խառնք» (քեկր «էգ շուն» բառէն), այսպէս ալ ունինք քաղ գալ, քաղ ուտել, քաղալ «էգ այծին մերձաւորութիւնը», որ կազմուած ի քաղ «արու այծ» բառէն: Այնուհետեւ այս բառերը իրենց նախնական նշանակութիւնը փոխելով՝ ընդհանրացած են. ցլալը միայն կովի համար չէ, այլ նաեւ կատուի համար (Բուլանըխ), քաղ ուտելը միայն այծի համար չէ, այլ և կովին ու մաքրին համար, քոնթալը միայն շան չէ, այլ գայլի, արջի, նաեւ էջի համար: Նոյն իսկ մարդու համար Սմբատի դատաստանագրին մէջ ունինք ցոյց, իբրեւ «կնոջ մը ապօրինի սիրականը, տոբիողը» (հրտր. Karst, էջ 120, 121): Այս բոլոր ըսածներէն կը հետեւի թէ Եփրեմի յիշեալ քոյ բառը պէտք է սրբագրել

քաղ «տոբի, խառնք» և թէ այս քաղը ծանօթ քաղ «արու այծ» բառին մէկ առումն է միայն:

Բառարանները Եփրեմի յիշեալ բառը հասկցած են անշուշտ քոյ «ծածկոյթ» և անուշադիր անցած. բայց այս պարագային սեռական պիտի ըլլար քոյոց. սըրբագրելով քաղ, բառին ազգերջաւորութիւնը կ'արդարանայ:

Քաղ բառին «խառնք» նշանակութիւնը ինծի աւելի հեռու կ'առաջնորդէ: Կը կարծեմ որ հ. քաղոց ամսանունն ալ ասկէ կազմուած է, իբրեւ անասնոց խառնից ժամանակը կամ ամիսը:

Գիտենք որ մեր անշարժ տոմարով քաղոցը կը համապատասխանէ դեկտ. 9 — յունվար 7, որ հայ երկրի համար խառնից ամիսը չէ: Բայց անշարժ տոմարը յետին գործ է. աւելի առաջ տոմարը շարժական էր և այն ժամանակ՝ երբ առաջին անգամ ամսանունները դրուեցան, հարկաւ անոնք պիտի պատասխանէին եղանակին: Մեր 12 ամսանուններուն մէջ նախաւոր (պրս. նոր տարի), հոռի (վրաց. երկրորդ ամիս), սահմի (վրաց. երրորդ ամիս) են. եղանակ ցոյց տուող բառեր չեն. միայն քաղոցն է՝ որ իմ այս մեկնութեանս՝ կը դառնայ եղանակ ցոյց տուող բառ մը,

և երկրորդ՝ արեգ ամիսը, որ նշանակելով «արև, արեգակ», անշուշտ յարմար է միայն յունիս կամ յուլիս ամիսներուն։ Գուցէ քաղոց բառին համար տուած մեկնութիւնս կասկածելի ըլլար. բայց արեգ ամիսը միայն, յունիս — յուլիսին յարմարելու հանգամանքը կը ցուցնէ և կը հաստատէ որ ենթադրութիւնս ճիշտ է։

Հիմա պէտք է փնտռել թէ ո՞ր թուին է որ քաղոց ամիսը մարտին կ'իյնայ։ Տոմարական հաշիւները կը ցուցնեն որ նաւասարդի մէկը նոյեմբերի մէկին եկած է 1560 թուին. հետեւաբար նոյն հայկական տարւոյ քաղոցի մէկը եղած է 1561 թուի մարտի մէկին։ Ասկէ աւելի առաջ մինչև Ե. դար՝ երբ աւանդուած են մեզ մեր ամսանունները իբրև արդէն պատրաստ տոմար, երբեք քաղոցը մարտին պատահած չէ։ Ետ երթալով 1560 թուէն մէկ Հայկայ շրջան (1460 տարի), կը գտնենք որ մէկ անգամ ալ քաղոցը մարտին հանդիպած է Յ. Բ. 100 թուին, ուստի Յ. Բ. 100 րոշականին է որ դրոշմ է քաղոց րատը կամ նոյն է ըսել թէ այս րոշականն է որ կազմուած է հայկական տոմարը։

Ահա այսպէսով մենք կը հասնինք անպասելի, անակնկալ եզրակացութեան մը. — հայերէն բառի գործածութեան

վկայութիւնը Յ. Բ. 100 թուականին, Ոսկեդարէն 300 տարի առաջ, հնութիւն մը՝ որուն հասած չեն երբեք ո՛չ մեր ձեռագիրները, ո՛չ մեր արձանագրութիւնները և ոչ ալ ուրիշ ազգերու հին հին յիշատակարանները։

22. Օրայ

Քարոզեաց Յովնան զկործանումն ի վերայ Նինուէացոյն. արկ ի նոսա սոսկումն և զոգումն, և սերմանեաց ի նոսա հիացումն. և ետուն նոքա նմա օրայ զապաշաւոցոց և պտուղ ապաշխարութեան (հտ. Բ. էջ 109)։

Թերևս որայ բառն է՝ իբր հոմանիշ պտուղ ձևին։ Բնագրին համեմատութիւնը հոս բոլորովին անհրաժեշտ է։

*
* *

Ս. Եփրեմի Խոստովանութեան մէջ՝ որ հրատարակուած է վերոյիշեալ Գիրք Աղօթից մէջ (տպ. Երուսաղէմ 1870), կը գտնեմ ես երեք բառ, որոնք են.

1. Ժամարձակ «ժամասացութեան վերջը, ժամէն արձակուիլը»։ Մեղայ... անյազ ուտելով, զորովայնս խճողելով, առանց ժամի և ժամարձակի ճաշակելով, զպահսն արհամարհելով (էջ 20)։ Ասկէ

կ'երևայ նաև որ ժամասացութեան միջոցին ճաշելը մեղք կը համարուէր:

2. Ճառագայրատու «ճառագայթ տուող, շողք արձակող». ճրագ ճշմարտութեան և ճառագայթատու, մերկեալ յինէն զխաւար մթացեալ մեղացս (էջ 26):

3. Վաճառասիրել «շահադիտութիւն ընել». Մեղուցեալ եմ Աստուծոյ ազահութեամբ և արծաթսիրութեամբ, խաբելով, աւելի առնելով և սպկաս տալով, վաճառասիրելով, կծծելով, գաղտ գողնալով (էջ 20):

ՅԱԵԼՈՒԱԾ ԵՒ ՈՒՂՂԵԼԻՔ

Ա. Ռատոր

Էջ 7, տող 14 կարգա՝ տարբեր աղբիւրներ:

Էջ 9, տող 5 կարգա՝ Դրականը:

Էջ 9, թիւ 3 Գայրանք.— Այս բառը մեկնած եմ «ինչք, գումար, հարստութիւն», որ սխալ է: Գայթանք կը պատկանի գայր արմատին և կը նշանակէ «սըխալմունք, յանցանք» և քաղաքավար լեզուով «գողութիւն», հմտ. վրք. հց. բ. 337 «Եղբայր ոմն գողացաւ զանօթս այլում և տարեալ առ ծերն. այն՝ եղի պահեստի... և կալեալ զծերն խնդրէին ի նմանէ զինչ և գողացեալն էր: Իսկ նա ասէր. Թողութիւն արարէք զի զթեցի... Եւ այսպէս զոր ինչ զթէին եղբարքն և ուրանային, նա յանձն առնոյր զյանցանքս»: Այս պատճառով կանոնագրքի և կաղանկայտուացւոյն գայրանք որ առնե՞րառերով պէտք է հասկնալ ո՛չ թէ «ինչք մը առնէ», ինչպէս կարծած էի, այլ «գողութիւն ընէ»: Գողութիւնը այնպէս ծանր

յանցանք էր վանականներու համար՝ որ պատիժը արտաքսումն էր. հմմտ. վրբ. հց. Բ. 101. եթէ իցէ եղբայր... որ զողանայն, պարտ է արտաքսել զնա:

Էջ 14, տող 4 կարդա՛ Երեւան, Մուշ:

Էջ 14, թիւ 9 թուակիկ.— Այս բառը կանոնագրքի մէջ՝ էջ 193 տպուած է «Ի թուականին»! Որպիսի ուշադրութիւն հրատարակչին կողմէն:

Էջ 19, թիւ 13 կատուայ.— Այս բառը մեկնած եմ «Իշխան, թագաւոր», ասիկա կարսայ բառն է և իր այս նշանակութիւնը ստացած է Երեմիա մարգարէի մէկ այլաբանական պատկերէն ազդեցելով (Երեմ. Ա. 13) հմմտ. Լաստ. էջ 83՝ կաթսայն՝ որ Երեմիայի յեռանդն ցուցաւ՝ որ՝ ի հիւսիսոյ ի հարաւ ձգէր յայնժամ զցնցուղս եռանդեանն, այժմ ի հարաւոյ ի հիւսիսի ահագին եռանդեամբ...:

Էջ 26, թիւ 22 նամեսական.— Այս բառը մեկնած եմ «հովուական»: Յիշեալ մեկնութիւնը սխալ է: Երեմիայի բառագրքին մէջ՝ էջ 232, կը գտնեմ նամեսական «շնորհական», նամեսական «յաւերժական», նամեսական «նախարար կամ իշխան». այս բոլորէն կը հանեմ նամեսական «նախարարական», որ շատ լաւ կը յարմարի տեղին: Բայց միևնոյն ժա-

մանակ կ'երեւայ որ նամեսական բառին մէկ տարբեր ձևն է նամեսական, որմէ չեմ կրնար բաժնել նամեսական «նախարար» (բառ. Երեմ. էջ 240):

Էջ 30, թիւ 28 պարոյկ.— Մեկնած եմ «պարիսպ». անշուշտ ծանօթ պարոյկ բառն է, իբրեւ «շրջապարիսպ»:

Էջ 88, տող 6 կարդա՛ արգելոյին:

Էջ 90, թիւ 15 դռնեղ.— մեկնած եմ «բխիլ, յառաջ գալ, ելանել»: Բոլորովին սխալ և անգոյ բառ մ'է: Հատուածը պէտք է կարդալ պարզապէս ո՛չ որպէս ի միոջեդ ունեղ:

Էջ 104-107, թիւ 1, 2, 4, 6, 7 բառերուն ըով մոռցուած է դնել աստղանիշ:

Էջ 136, թիւ 3 թագմամուռ ուղղած եմ թագմամամուռ, որ սխալ է. պէտք է պահել բառը ամփոփոխ. մուռ «ցեխ, տիղմ» բառը յիշուած կը գտնեմ Բառ. Երեմ. յաւել. էջ 554 և Բառգիրք Միւ. Աբբայի. գործածուած է յայսմ. մարտ 9 հարեալ էին ի տիղմն գետոյն և խրեալ ի մուռն: Թագմամուռ բառը կայ նաև այլուր. ինչ. Յայսմ. մարտ 13 և Մինաս Համդեցի էջ 63, ի բազմամուռ և ի տղմային տեղիսն ճանապարհաց:

Էջ 145, թիւ 6 դարում. հմմտ. Եզեկ. Ի 46 հաստատեալ զերեսս քո ի թեման

և հայեաց ի Դագոֆն (երրայեց. ի դարում «հարաւ»):

Էջ 147, թիւ 8 երսմակ «ոջիւ» առման համար հմմտ. Սեկունդոսէ այս խօսքը. Քանզի ի նոսա զեռունք խաղան, և ի քեզ ճճիք և երամակք ոջլաց (հրտր. Տաշեան. Մատեն. մանր ուսումն. Ա. էջ 233):

Էջ 150, թ. 11 մայեակ «շտեմարան» բառին համար պէտք է յիշել որ է նաև տեղի անուն. հմմտ. ի յերկիրն Մայեկայ ի գեօղն որ կոչի Սեպ (Հանդէս ամս. 1920 էջ 24):

Էջ 157, թիւ 3 դարձ «թո՛ղ, բացի»։ այս բառին համար Հ. Վարդանեան (Հանդ. 1922, 576) զիտել կուտայ թէ ձեռագրական սխալ մ'է և բնագրին մէջ գոյութիւն ունեցած էէ։ Բնագրին ուղիղ ընթերցուածն է հանդերձ։ Այս մասին հմմտ. յաջորդը։

Էջ 168, մեծահեծան և յաղորումն.— այս բառերուն, ինչպէս և զանազան ուրիշ բառերու վրայ ալ խօսելով Հ. Վարդանեան (Հանդ. 1922, էջ 649, 651 ևն) կ'ուզէ ցուցնել թէ յետին սխալ ընթերցուածներ են կամ անգոյ բառեր և ձեռագիրներու համեմատութեամբ և բանասիրական քննութիւններով ալ շատ ան-

գամ կը հաստատէ թէ բնագրին մէջ ուրիշ բառ մը կար։ Սկզբունքային տարբերութիւն մը կայ իմ և Հ. Վարդանեանի տեսութեան մէջ։ Ամենկին իրաւունք չունինք սխալ համարելու բոլոր այն բառերը որոնք որեւէ ձեռագիր ընդունուած ձևէն տարբեր, մանաւանդ չորորովիև տարբեր ձևով կը ներկայացնէ մեզ։ Սխալները երկու կարգի կը բաժնեմ. հասարակ մարդկային անուշադրութեան սխալներ և հոգեբանական կամ գիտակից սխալներ։ Երբ մէկը բան մը գրած կամ օրինակած պահուն պատահմամբ տառ մը կամ բառ մը փոխցնէ կամ տառ մը երկու անգամ գրէ կամ ամբողջ տողի մը վրայէն թռի և այլն, ասոնք անուշադրութեան սխալներ են։ Երբ նշանաւոր դերասանը մոխիր կուտանոց ըսելու փոխարէն բեմին վրայէն հանդիսաւորապէս կտիր մուսանոց արտասաններ է, ասիկա և այլ բազմաթիւ նման դէպքեր մարդկային պատահական անուշադրութեան սխալներ են և անշուշտ պիտի սրբագրուին, որովհետև հեղինակն ալ եթէ քիչ մը վերջ անդրադառնար, անշուշտ պիտի սրբագրէր։ Բայց ինչ պիտի ըսենք, եթէ օրինակ՝ Միխիթար Գօշի Դատաստանագրքին մէջ անկատար բառին դէմ երկու ձեռագիր կը հանեն մարագ (տես իմ

Նոր բառեր, Ա. էջ 65): Կարելի՞ բան է ըսել թէ ասիկա սխալման, մոռացութեան կամ անուշադրութեան արդիւնք է: Բնականաբար ոչ: Յայտնի է որ զրիչը զիտակցաբար փոխած է բառը և անոր տեղ դրած աւելի ծանօթ և սովորական բառ մը: Մալազ բառ մը հայերէնի մէջ ծանօթ չէ և եթէ մտածէինք սովորական ձևով, իսկոյն պիտի ըսէինք թէ զրիչն տգիտութեան արդիւնք է, որ սխալ ու անգոյ բառեր կը հնարէ և բնագրին լեզուն կը խաթարէ: Ես իրաւունք չեմ համարած այս թարէ: Ես իրաւունք չեմ համարած եմ պէս մտածելու և մալազը համարած եմ այն ժամանակի համար աւելի ծանօթ և սովորական բառ մը՝ «ոչ-չափահաս, դեռ մօրուքը չեկած մարդ» նշանակութեամբ, թէև ասիկա հաստատելու համար որևէ փաստ ձեռքիս տակ ունեցած չեմ: Ուրախ եմ սակայն ըսելու որ ապագան իմ ըսածս հաստատեց.— կարգալով Գամուսի ծովածաւալ բառարանը՝ գտայ արաբ. im-lâs «ոչխարին բուրդը թափիլ», malâsa «հարթ ու ոլորկ դառնալ», amlas «հարթ, ողորկ»: Այս վերջինը գործածուած է Ս. Գրքի արաբերէն թարգմանութեան մէջ «անմազ» նշանակութեամբ այսպէս ԾԵՆ. Իէ 11 عيسو اخي دجل اشعرو انارجل املس: Եզրայր իմ Եսաւ այր թաւ է և ես լերկ:

Ուրիշ օրինակ մը:— Կաղանկայտուցւոյն Պատմութեան մէջ սովորական աւսպատակը ընթերցուածին դէմ (տե՛ս իմ Նոր բառեր, Ա. 37) Շահնազարեան տպագիրն ունի փախստք, որ անշուշտ սխալ է: Բայց անկարելի է ըսել թէ որևէ մէկը աւսպատակ բառը սխալմամբ փախստ կարդացած ըլլայ. ուստի պիտի հետեցնենք թէ եղած է փախստ բառ մը՝ որ զրիչը զիտմամբ մոցուցած է իր ընդօրինակութեան մէջ:

Մենք կրնանք դեռ իջնել աւելի հասարակ և նոյն իսկ անմիտ սխալագրութեանց, ինչ. Ոսկեբերանի պարտրաշխի հարազատ ընթերցուածին դէմ սխալագիր նպատակաշխի (Նորայր, Հայկ. Բառաքն. էջ 24) — Ոչ տեսանես զկորուստ քո, այլ ժըխտեալ ստահակս բարբառիս. Վրք. և վկ. բ. 443, փոխանակ ժտեալ.— անդ՝ էջ 456 մէկ անգամ կրճատեալ 2 և անգամ կրճատեալ.— անդ՝ էջ 470 քրաքար՝ փոխանակ ուրաքար.— Նախ քան զհինդ կաղանդին յունուարի, Վրք. և վկ. Ա. 56, ուր 2 օր. ունի կաղանդին յունի (յունական կաղանդի),— անդ՝ էջ 57 օթիս հեռի է, մի օր. աւերիս հեռագոյն է.— Ըմբըռնիլ ի յաղբս բանասրկուին (փոխանակ՝ ի հաղբս. Խոսր. մեկն. Ժմկրգ. 1840, էջ 159).— Պարտ և պատշաճ է մարդոյ հրա-

ժառել ի կարբէ անտի և ի մեղուէ յօրինացն, Եփր. Գ. էջ 30, զոր վարդանեան Հանդ. 1922, 584 կը սրբագրէ ի կարսեկ. բայց օրինակողը հասկցած է ստուգիւ կարպ որ «որոգայթ, մարդ խաբող հրապուրանք» իմաստով գործածուած կը գտնեմ նոյն Եփրեմի մէջ, Գ. 30 (բառարաններուն անծանօթ): Այս բոլոր սխալները (նպաստ վաշխի, ժխտել, կոճոտեալ, թմբաքար, յոյն, անթիւ, աղբ, կարթ) այնու ամենայնիւ ծանօթ հայերէն բառեր են, որոնք լեզուին մէջէն իրբն անգոյ մերժելու իրաւունք չունինք:

Ես կրնամ դեռ աւելի մանրամասնութեանց իջնել. Սեբերիանոսի մէջ (էջ 133) գրուած է ձողուն «առաստաղ», զոր թոռնեան, Հատընտիր 1891, էջ 280 կ'ուղղէ ձեղունս:— Չեմ գիտեր թէ ոսկեղարեան հայերէնի համար ինչքան ճիշտ կարող է բլլալ այս սրբագրութիւնը, բայց յետին հայերէնի համար կրնամ ըսել որ ճիշտ է. որովհետեւ մինչև այսօր ալ Ակնայ բարբառին մէջ ունինք ձողունք՝ ձեղուն իմաստով:

Այս բոլոր ըսածներէս կը հետեի որ ձեռագրական ամէն սխալ անմիջապէս սրբագրել՝ լեզուարանօրէն ներելի և արդար է: Հ. վարդանեան ալ իրաւունք չունի

սրբագրելու և մերժելու ամէկ մէկ բառ՝ որ մեր գիտցած հայերէնին մէջ չի գտնուիր: Խնդիրը աւելի կը ծանրանայ, երբ Հ. վարդանեան իր սրբագրութիւնները և տարբեր կարծիքները կը համեմէ այնպիսի լեզուով մը՝ որ գիտունին և գիտութեան անվայել է: Օրինակի համար երկհամարիւր բառին համար՝ որ ես գտած եմ Կնիք Հաւատոյի մէջ, համարձակ կերպով կ'ըսէ. «Այս շատ հապճեպով վճռուած մեկնութիւնը սակայն բնաւ արժէք չունի (sic), որովհետեւ նախ մեկնուած բառը գոյութիւն չունի (sic)». Կնիք Հաւատոյի ընթերցուածը բնագրական փոփոխութիւն մըն է, ծընունդ յետագայ դարերու...» (Հանդ. 1922 էջ 579): Ի՞նչ ըսել է գոյութիւն չունի, երբ կայ: Ո՞վ ըսած է թէ այս բառը անպարճառ ոսկեղարեան է, և որ յանդուգնը կրնայ երբեք ըսել թէ Ոսկեղարեան հայերէն լեզուին գաղտնիքները ճշմարտութեամբ գիտէ: Միլիոնաւոր անգամներ Ոսկեղարեան հայ մատենագրութեան մէջ գործածուած էր Ատոռնոյ ձևը, և ամենին մէկը չէր կասկածեր անոր մասին, և ահա գտնուեցաւ Meillet մը՝ որ հաստատեց թէ Ոսկեղարուն չէր կրնար գոյութիւն ունենալ Ատոռնոյ ձև մը և պէտք էր որ բլլար *Աստուածոյ: Ո՞վ կը կաս-

կածէր ասպատակը բառին մասին. պէտք էր որ երևան գար Եզնիկի նորագիւտ ձեռագիրը, որպէս զի յիշեցնէր մեզի թէ Ոսկեղարեան հայերէնի մէջ չկար այդպիսի բառ մը, այլ պիտի ըլլար ասպատակը: Եւ ո՞վ գիտէ դեռ քանի քանի այսպիսի ձևեր կան, որ այսօր Ոսկեղարեան կը համարենք և սակայն սխալ են: Մինչև որ ժամանակակից բնագիր մը երևան չգայ ոչինչ կարելի է հաստատօրէն ըսիլ: Մենք իրաւունք ունինք ամէն բանի վրայ կասկածելու: Ինչ որ կը գտնենք՝ ճշմարիտ է միայն իր ժամանակի համար: Եւ այսպէս ճշմարտութիւններ են երկնամարդի, ձողունք և այլ նման ձևեր, որ Հ. Վարդանեանի և նմաններու համար սխալ կամ անգոյ են:

Հ. Վարդանեան ուրիշ շատ անգամներ ալ իր մեթոդը կը գործադրէ: Օր. Եւսեբիոսի ձեռագրին մէջ նիւթուն բառ մը կայ, որ քրծուն բառին սխալ գրչութիւնը կը համարէ, իբր թէ թիւ կարգացում է իւր ևն (Հանդ. 1922, 652): Բայց ինչպիսի ապուշ աչք ունեցած պիտի ըլլայ մէկը՝ որ թրծունը նիւթուն կարգայ: Այն աչքը՝ որ կըցած է տեսնել «Եւ զկէս պարսպացն... աղիւսոյ և ի նաւթէ...» բառերը և կըցած է զանոնք ուղիղ գրել թղթի վրայ, ինչ աներևակայելի անկարողու-

թեամբ բռնուած պիտի ըլլայ յանկարծ քրծուն ամենահասարակ բառը չտեսնելու և նիւթուն՝ չլսուած ու չգործածուած ձև մը գրելու: Գաբրիկեան, Հանդ. 1923 378 ցուցուց որ ծուն մասնիկով ձևեր սովորական են Սեբաստիոյ բարբառին, ուստի բոլորովին պարզ է որ զրիչը թրծունը զիտմամբ փոխած և իր բարբառին կամ իր շրջանին համար աւելի ծանօթ նիւթուն ձևը դրած է: Միանգամ ընդ միշտ իբր բանական սկզբունք ընդունելու է թէ չի կրնար աշխարհիս մէջ գտնուիլ մէկը՝ որ առջևը գտնուած ծանօթ և սովորական բառ մը գրչին ծայրէն վտարէ և մանաւանդ անոր որակէ անգոյ բառ դնէ:

Հ. Վարդանեան այսպէս վարուեցաւ նաև Գորիս և Շմոնի օջր բառին համար, զոր սրբագրեց ռաբ կամ յօր: Ամէն բան, միայն թէ օջ չըլլայ (Հանդ. 1922, 477): Իսկ ես կ'ըսեմ որ օջ բառ մը կայ՝ «մսի պատառ, կտոր» իմաստով և թանկագին բառ մ'է այս, որ թերևս Օշական տեղանունն ալ արմատն է և որուն յ մասնիկով աճած ձևն է յօջ: Օջ բառին գոյութեան իբր ապացոյց կը բերեմ հետևեալ վկայութիւնները: Ոջ ոջ կոտորեալ (Վարդ և Վ. Ս. 124). Օջ օջ կոտորիմ (Պիոն WZKM 28, 386), օշատեղ Առ որս.

Նոնն. Պիտ. օշկի փարպ. օշտուկ Պիտ.
Սարգ.

Չեմ ուզեր օրինակներու թիւը շատ աւելի երկարել. կարծեմ այսքանը բաւական էր միտքս պարզելու և ընթերցողը համոզելու համար:

Էջ 191, թիւ 5 խոյիկ «Ժանտախտ».
— այս բառը գործածուած է Ուոհայեցւոյն մէջ, էջ 46. բայց պէտք է կարդալ խոյիկ. և և լ տառերը բոլորովը գրութեան մէջ շատ մօտիկ գրուելով՝ ձևացեր է վ: Արդէն խոյիկ ձևը կը գործածէ Սամ. աւնեցի՝ էջ 104 և խոյիկ ձևով՝ Սմբատ պատմիչ, էջ 44: Ժանտախտով վարակուած հիւանդին բոլոր աւշային գեղձերը (խոյլերը) կ'ուռնին և ասկէ ալ հիւանդութիւնը կոչուած է խոյիկ. ուստի խոյիկ ձևը ջնջելու է, թէև Գաբամաճեան բառարան իբր գաւառական բառ ունի խոյիկ «Ժանտախտ», որ թիւրիմացութեան արդիւնք կը կարծեմ:

Բ. հատոր

Էջ 45, թիւ 1. անգնայ մահ, շատ լաւ կը գտնեմ Հանդէս 1923, էջ 81 առաջարկուած սրբագրութիւնը անձեւամահ:

Էջ 47, թիւ 5. Կեղծ Շապուհ Բագրատունոյն առանկ բառը՝ որ մեկնած եմ «մեծ քաղաք», հաստատուեցաւ պարսկերէնով, հմմտ. պրս. *آباد* *âvand* «գահ, աթոռ, պաշտօն (թախթ ու մէսնէտ)» ըստ Բուրհանի կատի, Բուրհանի Զամի (էջ 13) և Ֆարհանգի Զինանգիրի բառարաններու: Չի գտնուիր Գէորգ Ղարբի բով: Ասկէ կազմուած է Պարսից *Nihâvand* քաղաքին անունը, որ ժողովուրդը սխալ ստուգաբանութեամբ «Նոյի գահ» կը մեկնէ (տես Blochet, Liste géogr. էջ 2 և Գամուսի արար. բառարանը, Ա. 70):

Էջ 51, տող 14 կարդա՛ ոչխու:

Էջ, 57 թիւ 20 խոստաւ. շատ լաւ կը գտնեմ Բագմավէպի խմբագրութեան սրբագրութիւնը խրատու (Բագմ. 1922, էջ 234):

Էջ 65, թիւ 33 սկիւիկ բառը մեկնած էի «խաչը պարունակող արկղը». այս մեկնութիւնը հաստատուեցաւ: Բառը փոխառեալ է յն. *σχεδρίον* (*σχέβριον*) ձևէն՝ որ հնապէս կը նշանակէր «փոքրիկ կալսարան», բայց յետոյ ստացաւ «արկղ»

նշանակութիւնը, որմէ ալ փոխառեալ է
ասոր. asqurîn կամ sēqurîn «աման,
փոքրիկ աման, երկար արկղ, կողովիկ»
(տե՛ս Brockelmann, Lex. syr. էջ 20
237 և 490): Ասկէ Սկեռայ վանքը:

Էջ 107, խորշ «մանուկ» բառը Բառ-
գիրքը երեւմ. էջ 145 կը մեկնէ «զաւակ
կամ խնձոր». վերջինը պէտք չէ կարծել
ծանօթ պտուղը, այլ հմմտ. գւռ. խնձորիկ
«արգանդի բերանը»: Նոյնը կարծեմ կայ
նաեւ Ղարաբաղի բարբառին մէջ խնձորի
ձևով: Ուստի աւելորդ է ուղղել խանձարոյ:

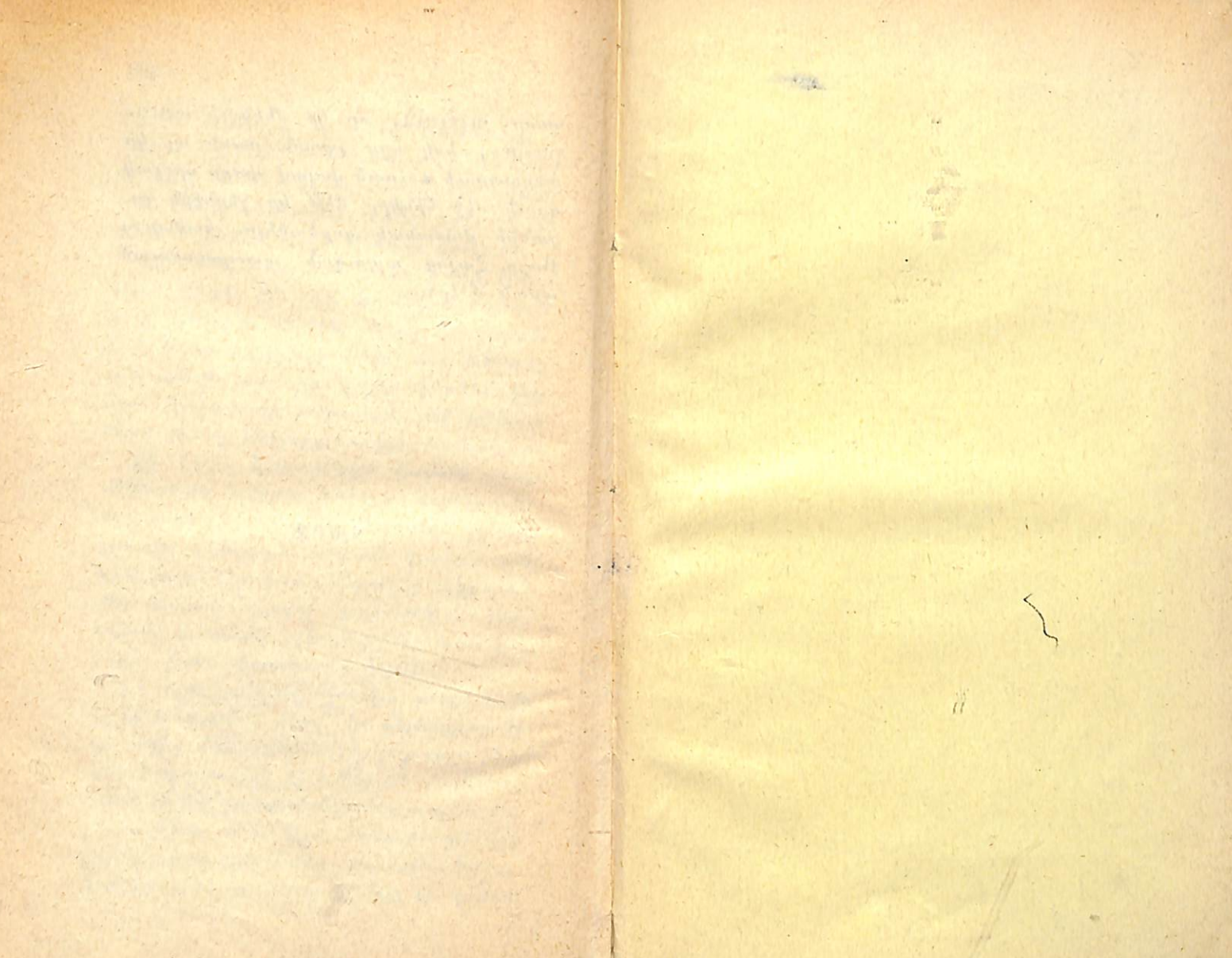
Էջ 117, Լարուրնայի կաղանդ բառը
մեկնած եմ «թերեւս խնջոյք, հացկերոյթ»
այս մեկնութիւնը սխալ է. բառը կը նը-
շանակէ «կոտրած անդամի կապ», որմէ
նաեւ կաղանդի կամ կաղանդի «կոտրած
մէկ անդամը կապել՝ դարմանել», յետ-
նաբար կաղանդի (վկայութիւնը տե՛ս Նո-
րայր, Բառ. Փրանս. էջ 126):

Էջ 156 ապուդայ. — այս բառը ՆՀԲ
կը դնէ ապուդայ ձևով՝ ես ենթադրած էի
որ ուղիղ ձևը պիտի ըլլայ ապուդայ, ինչ-
պէս և գործածած էի, միեւնոյն ժամանակ
ըսած էի թէ «անպատճառ ասորական փո-
խառութիւն մ'է: Այս ենթադրութիւնը»
հիմայ բողբոլին հաստատուեցաւ, Broc-
kelmann, Lex. syr. էջ 22 կը գտնեմ

ասոր. apâulâ, որ կը մեկնուի «am-
pulla», իսկ այս լատին բառն ալ կը
բացատրուի «ուռած փորով փոքր սրուակ
որուն մէջ հիները ձէթ կը լեցնէին լո-
գանքի ժամանակ գործածելու համար»:
Բայց Հայոց ապուդան պատրաստուած
աման մ'էր:

ՎԵՐՋ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0245422

